

LUND UNIVERSITY

Villiga stödjare och motvilliga offer

Självpresentation och identitetsskapande hos stödjare och brottsoffer

Jägervi, Lotta

2016

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jägervi, L. (2016). *Villiga stödjare och motvilliga offer: Självpresentation och identitetsskapande hos stödjare och brottsoffer*. [Doktorsavhandling (sammanläggning), Socialhögskolan]. Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Villiga stödjare och motvilliga offer
Självpresentation och identitetsskapande hos
stödjare och brottsoffer

Lotta Jägervi

Lund Dissertations in Social Work 48

Copyright © Lotta Jägervi
Utgiven av: Lunds universitet, Socialhögskolan
Box 23, 221 00 Lund
Telefon: 046-222 00 00 (växel)
www.soch.lu.se
ISBN: 978-91-89604-55-1
ISSN: 1650-3872

Tryck: Media-Tryck, Lunds universitet

Publikationslista

Avhandlingen innehåller följande artiklar:

1. Jägervi, L. & Johnsson, E. Kollektiv identitet och hjälparroll i brottsofferjourer. (Under utgivning hos *Socialvetenskaplig tidskrift*).
2. Jägervi, L. & Svensson, K. (2015). Conceptions of gender and age in Swedish Victim Support. *International Review of Victimology*, 21(2), 217–231.
3. Jägervi, L. Narratives of being a helper. The presentation of supporters and victims in Victim Support Sweden. Under bedömning.
4. Jägervi, L. (2014). Who wants to be an ideal victim? A narrative analysis of crime victims' self-presentation. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 15(1), 73–88.

Tillstånd att publicera artiklarna 1, 2 och 4 har inhämtats från respektive tidskrift.

Innehållsförteckning

Tabell- och figurförteckning	8
Förord	9
1. Inledning.....	13
Syfte och frågeställningar	17
BOJ:s styrdokument och kontext	18
Vem arbetar på brottsofferjourerna och vem söker sig dit?.....	22
Avhandlingens disposition	23
2. Tidigare forskning	25
Frivilligt arbete och frivilligorganisationer	25
Frivilligt socialt arbete, en bakgrund	25
Frivilligt socialt arbete i en svensk kontext.....	28
Det frivilliga arbetets eventuella särart och identifikation i frivilligt hjälparbete	31
Brottsoffer i forskningen	33
Internationell brottsofferforskning, en översikt.....	34
Bilden av brottsoffret	36
Brottsoffers självpresentation.....	39
Brottsofferstöd	41
Internationell forskning om brottsofferstöd, en översikt	42

Brottsofferstöd i en svensk kontext.....	44
Brottsofferjourerna i forskningen	47
Sammanfattning	51
3. Metod.....	53
Datainsamling och projekt.....	56
Delstudie 1	56
Delstudie 2	58
Delstudie 3	60
Projektets avrapportering	61
Reflektioner kring datainsamlingen.....	61
Fokusgrupper.....	61
Individuella intervjuer.....	66
Analys.....	70
Tematiska analyser.....	71
Narrativa analyser	75
Etiska frågor	83
Sammanfattning	87
4. Teoretiska utgångspunkter	89
Social identitet och social kategorisering	89
Social identitetsteori och självkategoriseringsteori.....	89
Interaktionistisk teoribildning, kategorisering och roller.....	92
Att sammanföra perspektiven.....	95

Narrativ och självpresentation.....	97
Sammanfattning	101
5. Avhandlingens artiklar	103
Artikel 1. Kollektiv identitet och hjälparroll i brottsofferjourer.....	106
Artikel 2. Conceptions of gender and age in Swedish Victim Support.	107
Artikel 3. Narratives of being a helper. The presentation of supporters and victims in Victim Support Sweden.	109
Artikel 4. Who wants to be an ideal victim? A Narrative analysis of crime victims' self-presentation.	110
6. Slutdiskussion.....	113
Villiga stödjare och motvilliga offer.....	113
Brottsofferstöd ur två perspektiv	113
”Vi som är reko” och ”vi som är vanliga”. Stödjare och brottsoffer som tillfällig in-grupp	116
Att bygga en brottsofferberättelse.....	119
Oproblematiska brottsofferberättelser	120
Vanliga avvikelser och berättelser utanför ramen	122
Brottsofferberättelsens funktion i BOJ	125
Slutord.....	127
7. Referenser	129
Summary	149
Bilaga 1. Intervjuguide, fokusgrupper 1	157

Bilaga 2. Vinjetter.....	158
Bilaga 3. Intervjuguide, individuella intervjuer.....	164
Bilaga 4. Intervjuguide, fokusgrupper 2	166

Tabell- och figurförteckning

Tabell 1. Avhandlingens empiriska material, s. 54

Tabell 2. Avhandlingens artiklar, s. 104

Figur 1. Träffar på sökordet victim 1970-2015, s. 35

Figur 2. Träffar på sökorden victim + support 1970-2015, s. 43

Förord

Under arbetet med avhandlingen har jag fått fullt utlopp för min fallenhet för att gå in i detaljer och de som deltagit i studien har därför utsatts för ett studerande som på många sätt är närgånget och utlämnande. Min tacksamhet mot de som ställt upp är därför mycket stor. Först av allt vill jag rikta ett varmt tack till de brottsoffer som ställt upp och berättat om sina erfarenheter. För somliga av er var det inte alltid lätt och jag hoppas att jag kunnat göra era berättelser rättvisa. Jag vill också tacka alla engagerade stödjare på brottsofferjourerna som berättat öppet om sitt arbete och även visat min forskning stort intresse. Ert intresse och engagemang har fått mig att känna att jag gör något av betydelse. Ett särskilt tack till de två ordförande och den jouranställda samordnaren och polisens brottsoffersamordnare som hjälpt mig komma i kontakt med brottsoffer. Jag önskar jag kunde tacka er på ett mer personligt sätt men vet att ni månar om brottsoffers anonymitet och integritet minst lika mycket som jag. Jag vill också rikta ett särskilt tack till Eva Larsson och Ulla Graneli och alla andra engagerade människor på BOJ:s nationella kansli som underlättat såväl datainsamling som återkoppling till organisationen i stort. Jag vill även tacka Brottsoffermyndigheten som möjliggjort studien ekonomiskt.

Forskning sägs ofta vara ett ensamt arbete, men jag har sällan känt mig ensam som doktorand. Detta är mycket tack vare mina engagerade handledare, Kerstin Svensson och Eva Johnsson. Kerstin tog emot mig när jag ramlade in som nybliven doktorand. En stadigare vinge att växa och utvecklas under är svårt att föreställa sig, men jag har också fått en och annan bestämd och välbehövlig knuff ut i luften och på den internationella arenan. Eva kom in något senare med mycket värme och en genuin förståelse för mitt nyfunna och trevande intresse för narrativa analyser. Tack för att du stöttade och trodde på mig innan jag själv hade ord för vad jag ville åt eller visste vad jag höll på med.

Utöver handledarna har flera kollegor ställt upp och läst och kommenterat mina texter. Bland dessa har Ingrid Sahlin funnits med i

många sammanhang. Ingrid träffade jag först på Leninbadet tillsammans med Anna Rypi, Veronica Burcar, Ninni Carlsson, Ulla-Britt Wennerström, Ulf Borelius, Stig Grundvall och Ann Hanbert. Att kontinuerligt ha fått ta del av er forskning och era reflektioner kring mina tidiga idéer och alster har varit till stor hjälp för min forskningsprocess. Ingrid har sedan dykt upp på hemmaplan och varit till stor hjälp med noggranna och tydliga kommenterar på många versioner av min avhandling, först som kollega och sedan som betygsnämndsledamot. Även Håkan Jönson har följt mig med välvilja och intresse och gett värdefulla kommentarer, framför allt på artikel 2. Håkan Johansson har också visat min forskning intresse och varit en inläst och engagerad deltagare på mellan- och slutseminarierna. Tack för ditt engagemang och konkreta hjälp framåt. På mitt mellanseminarium fick jag också många insiktsfulla synpunkter av min kommentator Susanna Johansson. På slutseminariet fick jag värdefull hjälp av kommentator Magnus Jägermalm samt betygsnämndsledamöterna. Jag vill även tacka redaktörerna för *Socialvetenskaplig tidskrift*, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* och *International Review of Victimology*, de anonyma reviewers på nämnda tidskrifter samt de professionella språkgranskare som kommit med konstruktiva och ibland rikliga kommentarer på mina artiklar.

På daglig basis har mina kollegor gett stöd, sällskap och kärlek på arbetstid. Det finns inte utrymme att här namnge alla jag skulle vilja tacka men några har utmärkt sig särskilt. I Doktorandkollektivet som jag är väldigt glad att få ha varit en del av har min egen kull, Sara Helmersson, Maria Heintz, Maria Söderberg och Åsa Ritenius Manjer, följt mig på resan i såväl tvivel som god arbetslust. Jag är även glad att ha fått följas åt med Shari J Granlöf som känts som en del av kullen även om vi inte antogs samtidigt. I skrivgruppen, där kärntruppen utgjorts av Sara, Lena Palván, Yoshiko Boregren Matsui och Ingrid Jonasson, har jag fått stöta och blöta skrivprocessen in i det sista. Ni har hjälpt upp såväl skrivglädje som disciplin. Jag vill också tacka min nuvarande roomie Natalya Tell som gett trevligt sällskap, intressanta diskussioner om samtal

och språk och stått ut med mitt kaos med ett avundsvärt jämnmod. Jag vill också tacka medlemmarna i kollektivet Gula Huset, Erika Werner, Cecilia Heule, Staffan Blomberg och Lars B Olsson som tog emot mig med öppna armar och starkt kaffe när jag anlände som ny doktorand. Ni fick mig att känna mig välkommen och hemmastadd och ställde upp som bollplank i såväl arbetsrelaterade som något mindre arbetsrelaterade frågor. Till Erika och Erikas man Adam vill jag rikta ett särskilt tack för all hjälp med det ibland hopplösa arbetet att översätta citat till engelska och för korrekturläsningen av Summary och Abstract i slutskedet.

Jag har också fått mycket stöd och hjälp av min familj. Jag vill tacka min svägerska Eva Buchel som ställt upp som native speaker när jag haft problem med att översätta citat och angripit den minst sagt komplicerade uppgiften att översätta svordomar från svenska till engelska. Min svägerska Michelle Jägervi och min svärmor Liselotte Jägervi vill jag också tacka för att ni ryckt in när livspusslet varit svårlöst. Liselotte med barnpassning och lugnande medicinsk rådgivning och Michelle som i den tuffa period när jag sökte jobb ordnade en timanställning som hjälpte upp såväl ekonomi som självkänsla. Jag vill också tacka Jonas Engman som fanns vid min sida och peppade, drömde och läste ansökningar när vi båda sökte doktorandtjänster. En dag skall vi bygga the grand theory of everything. Från samma period vill jag tacka min handledare under examensarbetet Staffan Sohlberg. Din utforskarglädje gick inte att värja sig mot och du stöttade mig under de första stapplande stegen mot forskarutbildningen för att sedan och lämna oss alla alldeles för tidigt. I slutskedet har Caroline Svennerstedt och Pyret dragit mig från datorn och ut på promenader. Tack för att ni fört in nytt liv och frisk luft som såväl avhandlingen som dess författare mått mycket bra av. Ett varmt tack vill jag också rikta till mina föräldrar. Pappa har tålmodigt lyssnat, bollat och korrekturläst under avhandlingsskrivandet och tillsammans med institutionen för lingvistik i Lund försett mig med den i det närmaste

orubbliga övertygelsen att universitetet är en trygg och varm plats, något som jag mer och mer förstår hur mycket har underlättat doktorandtillvaron. Mamma har kärleksfullt vårdad såväl mig som mina barn. Utan dig hade mitt dåliga föräldrasamvete under intensiva perioder nått svårhanterliga nivåer. Tack vare dig har jag inte en sekund tvivlat på att mina barn har haft det bra när jag inte kunnat vara där för dem. Slutligen vill jag tacka min man Michael och mina barn. Förmågan till kärlek och arbete sägs vara det som definiera en frisk människa. Det har sällan saknats arbete under de här åren och ni har sett till att mitt liv också varit fyllt av kärlek varje dag. Ni har fyllt mitt hem med trygghet, liv och rörelse och gett välbehövligt perspektiv på tillvaron. Den har inte funnits en tuff arbetsdag efter vilken jag inte somnat i en varm famn, stor eller liten.

1. Inledning

Denna avhandling handlar om stödjare i svenska brottsofferjourer och de brottsoffer de arbetar med att hjälpa och stödja. De första lokala brottsofferjourerna inrättades i Sverige på 1980-talet och fenomenet spred sig över landet under 1990-talet. År 2014 var 90 aktiva lokala jourer anslutna till Riksorganisationen Brottsofferjouren Sverige (BOJ) (Brottsofferjouren Sverige, 2015). Arbetet på de lokala jourerna är framför allt inriktat på att tillhandahålla hjälp och stöd, medan de samhällsförändrande anspråken är relativt små. Största delen av arbetet i de lokala jourerna utförs av volontärer men omkring hälften av jourerna har en anställd. Denna arbetar vanligen med samordning. De lokala jourerna är relativt autonoma i förhållande till centralorganisationen men samordnas genom gemensamma utbildningar och stadgar.

De lokala jourerna är föreningar som leds av styrelser, och arbetet de bedriver syftar till att stödja brottsoffer, vittnen och anhöriga till brottsoffer. Organiseringen kan skilja sig något dem emellan, men det dagliga arbetet är relativt likartat. Den vanligaste kontaktvägen till jourerna är via polisen. Processen går då till så att polisen frågar personer som anmäler brott om de önskar stöd från brottsofferjouren. Om svaret blir ja förmedlar polisen kontakten genom att överlämna brottsoffrets kontaktuppgifter till den lokala brottsofferjouren tillsammans med uppgifter om brottsrubricering samt tid och plats för brottet. Det är även möjligt att kontakta brottsofferjouren på eget initiativ. Den som ringer på det nummer som förmedlas genom BOJ:s hemsida och informationsblad kommer till det nationella kansliets telefoncentral och kan få ett kortare stödsamtal där, eller förmedlas vidare till sin lokala jour. De lokala jourerna finns också listade med direktnummer på BOJ:s hemsida (Brottsofferjouren Sverige, 2013a). På jourerna finns dels stödpersoner, dels vittnesstöd. Stödpersonerna har kontakt med brottsoffer som de ger stöd och praktiskt hjälp. Dessa samtal sker oftast över telefon och den praktiska hjälpen kan bestå i att ge vägledning i brottmålsprocessen, förmedla myndighetskontakter och informera om

skadestånd. Vittnesstöden finns med som ett stöd för vittnen och brottsoffer vid rättegångar. Samtliga genomgår en grundutbildning motsvarande en veckas heltidsstudier (Brottsofferjourernas Riksförbund, 2012). Hur tydligt separerade dessa två grupper är skiljer sig från jour till jour och det är inte ovanligt att en och samma person verkar i båda rollerna.

Brottsofferstödjare och vittnesstöd arbetar utan ekonomisk ersättning. Jag benämner personer som utför sådant arbete volontärer. En vanligare beteckning i svensk forskning är frivilliga (se t.ex. Blennberger, 1993; von Essen, Jegermalm & Svedberg, 2015). Jag använder "volontärer" dels på grund av att det är mer specifikt än frivilliga, dels på grund av att det är den mest direkta översättningen av engelskans "volunteer" som är det begrepp som oftast används i internationell forskning. Som samlingsbegrepp för de två olika grupperna som deltar i det direkta stödarbetet på brottsofferjourerna använder jag stödjare, vilket är den benämning som används i BOJ:s utbildningsmaterial (Brottsofferjourernas Riksförbund,¹ 2012). Som samlingsnamn för alla som på något vis arbetar på de lokala jourerna använder jag Rydings (2005) term jouraktiva. Förutom stödjarna ingår här styrelsemedlemmar och anställd personal.

Att bli en stödjare är ett aktivt val, att bli ett brottsoffer är det däremot inte. Brottsoffer är ett ord med många konnotationer som har kritiserats för att antyda hjälplöshet och passivitet. Brottsoffer är ett relativt nytt begrepp, till skillnad från begreppet målsägande som har medeltida rötter (Cronberg, 2002). Från att aktivt driva sin sak, och äga sitt mål, i något som framför allt betraktades som en konflikt mellan två personer under 1500-talet har sedan den målsägande alltmer gått mot en biroll som informatör för polis och åklagare. Cronberg förklarar detta framför allt med förändringar i samhällsstrukturen. I ett litet, homogent

¹ Brottsofferjourernas Riksförbund bytte 2013 namn till Riksförbundet Brottsofferjouren Sverige men har behållit förkortningen BOJ, som även används av del lokala jourerna.

samhälle kunde ett relativt enkelt regelverk upprätthålla ordningen men efter hand som samhället förändrades, förändrades också det juridiska systemet mot en större komplexitet och professionella jurister fick sin givna plats. Detta i kombination med en ökad fokusering på individens rätt ledde fram till att brottsoffer myntades som begrepp. Medan brottsoffer som begrepp letade sig in i svenska språket först på 1970-talet har man talat om "crime victims" på engelska något längre, även inom forskningen. Fattah (2000) pekar på Von Hentigs bok *The criminal and his victim* från 1948 som den första systematiska viktimologiska studien. Den tidiga brottsofferforskningen hade en positivistisk utgångspunkt, och syftade till att finna mönster i vem som utsätts för brott. Som en reaktion på den positivistiska viktimologin, och risken att fokuseringen på brottsoffers egenskaper skulle leda till att brottsoffer skuldbelades, uppstod en radikal viktimologi som utgår från mänskliga rättigheter och kopplar samman brottsutsatthet med andra former av social utsatthet (Fattah, 2000; Walklate, 2007). Walklate (2007) presenterar även en feministisk viktimologi, som uppmärksammat våld mot kvinnor i hemmet och vardagen och syftar till att utmana vita mäns erfarenheter som norm, samt en kritisk viktimologi som angripit frågan om värdiga och ovärdiga offer samt analyserar vem som ges makten att definiera dessa. Även om brottsoffret på många sätt uppmärksammas allt mer i egenskap av just offer, så är utvecklingen inte helt linjär (Bergnlöv, Cronberg & Österberg, 2002). Nygamla resonemang dyker upp i den moderna debatten i och med att medling eller "restorative justice" har blivit på modet. Här förespråkas ett system som mer än något annat påminner om 1500-talets, där två parter som betraktas som jämbördiga skall enas (Bergnlöv et al., 2002; se även Fattah, 2000).

Att peka ut offer och förövare har beskrivits som en dramatisering av oskuld och ondska där den som presenteras som offer endast kan bli helt oskyldig till priset av sitt aktörskap (Holstein & Miller, 1990). Det passiva, oskyldiga offret är en roll som långt ifrån alla som drabbats av brott känner igen sig i. Att kategoriseras som brottsoffer är inte alltid välkommet, men medför likväl fördelar, som till exempel möjligheten att

driva en rättsprocess och tillgång till stöd och empati (Holstein & Miller, 1990; Lindgren, 2004; Loseke, 2003). Den som drabbas av brott och vill ta del av det stöd och den hjälp samhället kan erbjuda tvingas på så vis förhålla sig till en kulturellt delad bild av vad ett brottsoffer är. Brottsoffer som går in i en rättsprocess har ett kollektiv av samhällsrepresentanter att förhålla sig till och presentera sig för, där även exempelvis polis, rättssystem och sjukvårdspersonal ingår. Även stödjarna från brottsofferjouren ingår här, men skiljer ut sig genom att vara volontärer. I likhet med rollen som brottsoffer medför rollen som volontär föreställningar och ideal att förhålla sig till. Ett påtagligt sådant är ett klassiskt filantropiideal där hjälparens förmåga att fungera som en moralisk förebild premieras över utbildning eller teoretisk kunskap (jfr Donzelot, 1997; Gordon, 1994). Stödjarna har emellertid en kortare utbildning där bland annat kristeori och psykologisk bearbetning ingår. Tillsammans med en önskan om att göra gott för andra lyfts just denna kunskap ofta fram när de presenterar sig och beskriver sin roll (Ryding, 2005; Svensson, 2006; Åkerström, 1990). Till skillnad från brottsoffer utformar stödjarna sin roll i grupp och bygger gemensamt en social identitet som stödjare. Ett konkret uttryck för detta gemensamma identitetsarbete är sökandet efter en gemensam benämning att använda inom organisationen. Under en kort period florerade benämningen "professionella medmänniskor" men den togs inte emot särskilt väl på de lokala jourerna och byttes så småningom ut mot "medmänniskor med särskild kompetens".

I brottsofferjourerna arbetar alltså engagerade stödjare, villiga att ta sig an brottsoffer. Att vara en stödjare bygger på att det finns någon att stödja, och brottsoffer och deras sätt att ta emot eller avvisa stöd är därför centralt för hur stödjarna definierar sig. Stödjarnas självpresentation formas på så vis i ständig förhandling med det gensvar de får från brottsoffer. Denna avhandling bygger på fokusgrupper med stödjare, men också på intervjuer med personer som varit i kontakt med en brottsofferjour efter ett brott. Flera uttryckte en förvåning över såväl mitt som brottsofferjourens intresse. Det måste väl finnas mer intressanta, mer

”riktiga” brottsoffer att hjälpa eller intervjuas? Detta fick mig att reflektera över vad som sker i den första kontakten mellan brottsoffer och brottsofferstödjare, när stödjarna ringer upp och frågar om det finns något de kan hjälpa till med. Det finns ett budskap här som det är tydligt att de allra flesta, oberoende av hur deras hjälpbehov ser ut, tar emot och uppskattar: *Jag har hört att du varit med om något jobbigt och jag bryr mig om hur du mår.* Det finns emellertid också ett annat budskap som kan tas emot med allt från lättnad och tacksamhet till förvåning, irritation och ibland ilska: *Du är ett brottsoffer nu.*

Ett explicit uttryckt mål med brottsofferjourernas stödarbete är att människor inte skall fastna i en brottsofferidentitet. Samtidigt bygger verksamheten på att människor som utsatts för brott identifierar sig som brottsoffer, så att de uppfattar brottsofferstöd som något som har relevans för just dem. Denna dubbelhet kan betraktas som en variation av en paradox som hjälpare i många former av socialt arbete i någon mån tvingas hantera. Allt arbete med att stödja och hjälpa en specifik klientgrupp bygger på att denna grupp finns och behöver stöd och hjälp, samtidigt som stödet i regel baseras på en önskan om att det problemgruppen är bärare av inte skulle behöva finnas. Stödjaridentiteten bygger således på att saker och ting inte är som de borde vara. Ett intresse för hur detta påverkar engagerade stödjares sätt att förhålla sig till sin egen roll och de människor de vill hjälpa och stödja ligger till grund för avhandlingsarbetet.

Syfte och frågeställningar

Avhandlingen syftar till att bidra till förståelsen av hur stödjare och brottsoffer förstår och presenterar sig själva, som stödjare respektive brottsoffer. Till stöd har jag fyra frågeställningar:

- 1) Hur skapas och vidmakthålls kollektiv identitet och hjälparroll inom BOJ?

- 2) Hur förstås sociala kategorier såsom kön och ålder i relation till stödjare respektive brottsoffer inom brottsofferjourerna?
- 3) Hur samverkar stödjarnas förståelse av brottsoffer med deras kollektiva identitetsskapande och självpresentation som stödjare?
- 4) Hur presenterar sig brottsoffer i narrativ form och vilka varierande komponenter finns närvarande i dessa narrativ?

Fråga tre är särskilt central då flera av de artiklar som ingår i avhandlingen relaterar till den. I arbetet med att försöka förstå brottsofferjourerna och de brottsoffer de arbetar med har jag kommit att förhålla mig till flera forskningsfält. Tidigare studier av frivilligt socialt arbete, samt av brottsofferstöd, har satt brottsofferjourernas arbete i en kontext. För att vidare sätta brottsoffers berättelser om brottet och dess efterspel i sitt sammanhang har jag även fördjupat mig i forskning om brottsoffer, primärt ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Tidigare forskning presenteras i kapitel två. I nästa avsnitt presenteras BOJ:s verksamhet i Sverige i mer detalj.

BOJ:s styrdokument och kontext

När BOJ presenterar sig på sin hemsida framhålls FN:s konvention om mänskliga rättigheter som en viktig grund för arbetet (Brottsofferjouren Sverige, 2013b). FN antog 1985 en deklaration om grundläggande juridiska rättigheter för brottsoffer och offer för maktmissbruk, där fyra grundprinciper ställs fast:

1. Rätten att få tillgång till den egna processen och rättvis behandling.
2. Rätt till ersättning av gärningsmannen.
3. Rätt till ersättning av staten.

4. Rätt till erforderlig materiell, medicinsk, psykisk och social hjälp av frivilliga och offentliga organ.

Deklarationen gäller således brottsoffrets rättigheter genom hela den juridiska processen där rätten till insyn, ersättning och hjälp särskilt betonas (Lindgren, Pettersson & Hägglund, 2001). År 1994 inrättades Brottsoffermyndigheten i Sverige (Tham, 2001), och i den svenska socialtjänstlagen blev brottsoffer en särskilt omnämnd grupp 2001. I sin senaste uppdatering lyder lagen som följer:

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. Socialnämnden ansvarar för att ett barn, som utsatts för brott, och dennes närstående får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialnämnden ska också särskilt beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvara för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.

(Socialtjänstlagen, 2012:776, 11 §).

Ljungwald (2011), som följt processen kring lagens tillkomst och utveckling, menar emellertid att den inte stärkt brottsoffers sociala rättigheter, utan främst fyller en symbolisk funktion genom att uppmärksamma brottsoffer och framför allt våld mot kvinnor och barn.

Brottsofferjourernas arbete fyller en viktig lucka i det svenska välfärdssystemet, då det inte finns något motsvarande stöd inom den offentliga sektorn, trots ett stundtals brett politiskt intresse för brottsoffer och deras behov (Svensson, 2007). Istället erbjuder ett stort antal frivilligorganisationer brottsofferstöd (Carlsson, Wennerström, Borelius, Grundvall & Sahlin, 2010; Lindgren, 2004). Bland dessa utmärker sig

brottsofferjourerna genom att erbjuda stöd till brottsoffer generellt, snarare än till någon specifik grupp. Direkt stödarbete av den typ som bedrivs inom brottsofferjourerna är en förhållandevis ovanlig form av frivilligt socialt arbete, även om frivilligt arbete med stöd och service har sett en viss tillväxt de senaste 10 åren (von Essen et al., 2015). I frivilligt socialt arbete av svensk modell finns annars en folkrörelsetradition där opinionsbildning och avantgardistiskt arbete är dominerande (Johansson, Arvidson & Johansson, 2015; Lundström & Svedberg, 1998; Qvarsell, 1993). En möjlig förklaring till ökningen av direkt stödarbete är ett förändrat politiskt klimat, där den socialdemokratiska politik som ofta knyts samman med folkrörelsetraditionen inte längre har en lika stark ställning (Johansson et al., 2015). När en funktion hos frivilligorganisationer som utförare av konkreta välfärdstjänster har förespråkats i den politiska debatten har emellertid det vanligaste argumentet varit att de behövs som ett komplement till den offentliga sektorn, inte som en ersättning (Hammare, 2013). Även BOJ:s stödjare talar om att vilja fylla en komplementär funktion, men i praktiken är de snarare ensamma om sin uppgift. Organisationen utgör på så vis lite av en anomali i sin kontext.

BOJ är alltså en viktig aktör för att ge brottsoffer det stöd som de har rätt till enligt FN:s deklaration och som socialtjänsten enligt socialtjänstlagen skall verka för att de får. BOJ har även egna stadgar för riksförbundet och för lokala jourer, samt en värdegrund som har en stor inverkan på det dagliga arbetet i jourerna. I BOJ:s stadgar för riksförbundet kan man läsa att riksförbundet är religiöst och partipolitiskt obundet och ansvarar för att stödja och utbilda föreningarna inom förbundet. Vidare följer att riksstämman är BOJ:s högsta beslutande organ och sammanträder vartannat år, samt en redogörelse för beslutsordningen vid riksstämmans sammanträden (Brottsofferjouren Sverige, 2013c). I stadgarna för lokala jourer (Brottsofferjouren Sverige, 2013d) kan man läsa att jourernas huvuduppgift är att ge stöd till brottsoffer, ge vittnen och anhöriga information och praktisk vägledning samt vara behjälpliga genom

rättsprocessen. De skall också arbeta för att sprida information om BOJ:s verksamhet och brottsoffers och vittnens situation samt arbeta brottsförebyggande. De lokala jourerna ansvarar för att alla stödjare är medlemmar i föreningen, har genomgått riksförbundets grundutbildning, avgivit skriftligt tystnadslöfte och erhållit stödpersonsvittnesstödsbevis. De skall även betala medlemsavgift och redovisa statistik till riksförbundet. De principer som stödet till brottsoffer skall ges efter specificeras närmare i värdegrunden. Här beskrivs att mänskliga rättigheter och allas lika värde är grunden för arbetet och fyra ledord lyfts fram: Stödjaren skall vara *empatisk* genom att bekräfta den stödsökandes upplevelse, *engagerad* i att hjälpa den stödsökande att komma vidare och ta kontroll över sin situation utan att ta över för mycket av brottsoffrets eget ansvar, *trovärdig* genom att utgå från den stödsökandes situation utan att låta egna intressen eller behov styra samt *ansvarskännande* genom att fullfölja åtaganden och hänvisa till andra aktörer vid behov (Brottsofferjouren Sverige, 2013e).

Medan BOJ själva ansvarar för stöd till brottsoffer och deras anhöriga har Brottsoffermyndigheten det övergripande ansvaret för vittnesstödsverksamheten, som skall finnas i samtliga tingsrätter och hovrätter. Rekryteringen skall bedrivas av BOJ så långt som möjligt, men Brottsoffermyndigheten skall verka för att rekrytering och utbildning genomförs, samt kvalitetssäkra vittnesstödet. Domstolarna har också ett visst ansvar för att verka för att det finns praktiska förutsättningar, som lokaler och tillgång till relevant information om kommande förhandlingar (Brottsoffermyndigheten, 2015b).

Vem arbetar på brottsofferjourerna och vem söker sig dit?

Statistik över vilka som arbetar i brottsofferjourerna finns inte enkelt tillgänglig då jourerna själva endast för statistik över inkomna ärenden. Den senaste, och enda, systematiska genomgången genomfördes 2002 genom telefonintervjuer med representanter för de lokala jourerna (Svensson, 2002). På de 103 jurer som ingick i kartläggningen fanns 1 110 stödjare varav omkring 60 % var kvinnor. De intervjuade kände inte alltid till exakt hur gamla alla jurens stödjare var, men det framkom att medelåldern var relativt hög. På drygt hälften av jourerna var den yngsta stödjaren över 40 och i en fjärdedel var samtliga över 50 år. Jourerna dominerades av personer som var eller hade varit anställda inom människobehandlande yrken. Även kyrka, skola och rättsväsende var vanliga arbetsplatser eller före detta arbetsplatser för jourernas stödjare. Dessa yrken kan sägas ha en koppling till arbetet i juren, men Svensson (2002) betonar också att många av jourernas stödjare hade en yrkesbakgrund som inte på något uppenbart sätt kunde kopplas till arbetet med brottsoffer och/eller stödarbete.

Brottsofferjurens förbundskansli samlar årligen in statistik från de lokala jourerna över alla kontakter de haft med brottsoffer (Brottsofferjouren Sverige, 2015). BOJ uppger att de 2014 nådde 3,7 % av alla som polisanmälde någon form av brott. De hanterade totalt sett 85 687 ärenden, varav 42 374 fick stöd från en lokal jour. Av dessa kontakter förmedlades 84 % av polisen, 14 % tog själva kontakt och i övriga fall förmedlades kontakten av någon annan än polisen. Den allra största andelen, 97 %, hade själva utsatts direkt för ett brott, medan övriga var anhöriga och vittnen. Till skillnad från brottsoffer förmedlas kontakt med vittnen sällan av polisen och av de vittnen som kommer i kontakt med juren har ca 60 % tagit kontakt på eget initiativ.

Av de lokala jourernas kontakter var 61 % kvinnor. Brottstyp skiljer sig något beroende på kön. Kvinnor var tydligast överrepresenterade i relation till grov kvinnofridskränkning, sexualbrott och överträdelse av

kontaktförbud. Kvinnor var också något överrepresenterade i relation till de flesta brott medan män endast var tydligt överrepresenterade i relation till rån, mordförsök och trafikbrott. I båda grupperna var det vanligaste brottet misshandel och även olaga hot var en vanlig brottstyp för både män och kvinnor. För misshandel och olaga hot är emellertid värt att notera att kvinnor i betydligt större utsträckning än män hade en nära relation till förövaren. Även stöld, väskryckning och fickstölder var ett relativt vanligt skäl till kontakten för både kvinnor och män, och de allra vanligaste skälen för en jourkontakt för personer över 65 år. Misshandel, olaga hot och ofredande var de vanligaste kontaktsakerna bland både vuxna under 65 och ungdomar (Brottsofferjouren Sverige, 2015).

Avhandlingens disposition

Avhandlingen består av en kapp, indelad i sex kapitel, samt fyra artiklar. I kapitel 2 presenteras forskning om frivilligt arbete, brottsoffer och brottsofferstöd. I kapitel 3 presenteras avhandlingens empiriska material och huvudsakliga metodologiska avvägningar. Vidare diskuteras datainsamlingen i form av fokusgrupper och individintervjuer, de tematiska och narrativa empiriska analyserna samt etiska avvägningar genom hela processen. I kapitel 4 presenteras avhandlingens teoretiska utgångspunkter och dess epistemologiska grund utifrån en indelning i teoribildning om social identitet och kategorisering, respektive narrativ och självpresentation. I kapitel 5 sammanfattas avhandlingens artiklar. I kapitel 6 ställs de resultat som presenteras i artiklarna i relation till teori och tidigare forskning. Här adresseras avhandlingens frågeställningar och utöver det diskuteras byggandet av brottsofferberättelser, där resultaten från artiklarna kombineras och stödjares och brottsoffers perspektiv analyseras gemensamt. Slutligen följer artiklarna i sin helhet.

2. Tidigare forskning

För att bättre förstå brottsofferjourernas stödjare och de brottsoffer de arbetar med har jag tagit min utgångspunkt i forskning inom tre empiriska områden: Forskning om frivilligt hjälparbete med tyngdpunkt på socialt arbete, forskning om brottsoffer samt forskning om brottsofferstöd. I varje avsnitt presenteras dels en överblick över vilken forskning som bedrivs inom området i mer generella termer, dels en mer fördjupad genomgång av forskning som är av särskild vikt för avhandlingen. I första avsnittet ligger huvudfokus på hur frivilligt socialt arbete bedrivs i en svensk kontext samt på identitetsskapande i frivilligt arbete. Detta följs av en forskningsgenomgång med fokus på hur brottsoffer förstås och kategoriseras, dels utifrån, genom andras förståelse av dem, dels inifrån, genom brottsoffers berättande och självpresentation. Det sista avsnittet rör framför allt brottsofferstöd i en svensk kontext, med särskild vikt vid forskning om brottsofferjourerna.

Frivilligt arbete och frivilligorganisationer

Syftet med detta avsnitt är att ge en mycket översiktlig bild av svenskt frivilligt socialt arbetes bakgrund, form och organisering, samt av den svenska frivilligsektorn. Då en av avhandlingens frågeställningar gäller hur kollektiv identitet och hjälparroll växer fram och vidmakthålls i jourerna ligger fokus framför allt på diskussionen om det frivilliga arbetets eventuella särart samt på forskning om socialisering och identitetsskapande hos volontärer. Endast ett mindre antal studier har tagit detta perspektiv. Jag redogör därför för internationell forskning om frivilligt arbete med hjälp och stöd i mer generella termer, även sådant som inte givet kan förstås som socialt arbete.

Frivilligt socialt arbete, en bakgrund

Frivilligt socialt arbete i vid bemärkelse är ett fenomen med mycket gamla rötter. Qvarsell (1993) tar 1800-talet som startpunkt i sin beskrivning av det svenska frivilliga sociala arbetet, som vid denna tid handlade om ett

givande nedåt i klasshierarkin. Här särskiljs sporadisk välgörenhet och mer välorganiserad filantropi. Välgörenheten dominerande under 1800-talets första 20 år och bedrevs framför allt av män. Under 1820-talet växte den mer strukturerade filantropin fram, med långsiktiga mål och mer uppfostrande inslag (ibid.). Arbetet blev mer individualiserat och en särartsretorik utvecklades kring filantropin där kvinnor ansågs särskilt lämpade för hjälparbete i kraft av sin moderlighet. Den borgerliga kvinnans modersroll utsträcktes på så vis från det "lilla hemmet" till det "stora hemmet" som var samhället (Jordansson, 1998). Jordansson (1998) talar om en skiktad individualitet, efter genus och klasstillhörighet. Borgerliga kvinnor betraktades som goda förebilder för arbetarkvinnor, i kraft av den klasstillhörighet som gjorde dem överlägsna och den kvinnlighet som gjorde dem likartade, och ansågs därmed särskilt väl kunna förmedla en "fostran till skötsamhet" som även innebar en "fostran till kön" (ibid.). Donzelots (1997) analys av 1800-talets Frankrike stärker denna bild, då utbildning av arbetarklassen här förstås som ett medel för kontroll och normöverföring från kvinna till kvinna. Medelklasskvinnor skulle lära upp arbetarkvinnor i barnuppfostran, hygien och hushållsskötsel och likhet mellan hjälpare och hjälpmottagare betonades på så vis att kvinnor ansågs ha en särskild förmåga att förstå och hjälpa andra kvinnor. Samtidigt skulle hjälparen fungera som en moralisk förebild.

Medelklasskvinnor i Sverige gavs under 1800-talet tillgång till det offentliga rummet genom filantropin, samtidigt som det arbete de bedrev i mycket syftade till att ålägga arbetarkvinnor värderingar som var tätt knutna till en traditionell, hembunden kvinnoroll. Den obundne arbetaren betraktades som potentiell brottsling och revolutionär medan de arbetare som var bundna till en husbonde eller en familj förutsattes vara mer skötsamma. Arbetarkvinnor uppmuntrades därför att lägga sin kraft på familjen och det ålades dem att förmå mannen att föredra familjelivet framför andra, mer moraliskt tvivelaktiga, sammanhang (Jordansson, 1998; Petersson, 1983; Thörn, 1995). Runt 1800-talets slut utvecklades, framför allt i USA, en mentalhygienisk diskurs där den

medicinska indelningen i sjukt och friskt även applicerades på sociala relationer, vanor och umgänge (Piuva, 2005). Dessa influenser kom till Sverige något senare, under tidigt 1900-tal, och influerade både frivilligt och professionellt socialt arbete. Den uppfostringstanke som framför allt riktats till arbetarklassen inom filantropin fick nu ett bredare anslag. Medan psykisk hälsa och ohälsa tidigare framför allt varit en fråga för psykiatrin lades nu mer fokus på förebyggande arbete. Medborgaren förväntades delta aktivt och eftersträva normalisering, ofta med relativt enkla medel som rekommendationer om frisk luft och motion (Qvarsell, 1991).

År 1903 instiftades Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA), som organiserade ett stort antal spridda föreningar kring ”den sociala frågan”. Med detta avsågs ett antal former av social utsatthet, såsom fattigdom, svåra arbetsvillkor och dryckenskap. CSA arbetade primärt med utbildning och bedrev påtryckning för att inrätta nya organisationer och myndigheter (Swärd, 2014). Här fanns en ambition som gick bortom att organisera det filantropiska arbetet; mycket av CSA:s arbete hade en socialpolitisk prägel och man ville förändra det samhälle som orsakat nöden. Efterhand som mer ansvar övertogs av statliga inrättningar lade CSA mer arbete på utbildning och forskning (Swärd, 2014; Thörn, 2014). Frivilligt socialt arbete som erbjöd konkret hjälp till andra levde kvar, men uppmärksammades inte mycket och betraktades alltmer som något ojämnt och förlegat. Nya former av frivilligt socialt arbete växte fram under 1900-talets andra hälft, framför allt organisationer där människor gick samman för att förbättra den egna gruppens situation genom att skapa debatt och att uppmuntra sina medlemmar att ställa krav på den offentliga sektorn (Qvarsell, 1993).

I den översiktliga redogörelsen ovan framträder tre historiska spår som kommer att visa sig ha relevans för arbetet i brottsofferjourerna: Idén om kvinnan som av naturen lämpad att ge stöd och omsorg i kraft av sin moderlighet, ambitionen att främja psykisk hälsa och samhällsanpassning genom socialt arbete samt idén om det frivilliga sociala arbetet som en form av givande till dem som har det sämre och hur den satts inom

parentes i en svensk kontext. Nästa avsnitt behandlar frivilligt socialt arbete i Sverige idag, med visst fokus på arbete med direkt hjälp till andra.

Frivilligt socialt arbete i en svensk kontext

För att få en bild av den kontext inom vilken frivilligt socialt arbete bedrivs i Sverige krävs en viss överblick över den svenska frivilligsektorn generellt. Blennberger (1993) definierar frivilliga organisationer som sammanslutningar som har bildats utifrån gemensamma idéer och intressen, har någon slags organisatorisk form, kan bildas och upplösas utan myndighetsbeslut, bygger på frivillig anslutning och personligt medlemskap samt inte syftar till privat ekonomisk vinst. Denna definition presenterades i en statlig utredning från 1993 om frivilligt socialt arbete (Blennberger, 1993). Blennbergers definition har sedan dess fått fäste i svenska studier av frivilligsektorn och även jag kommer att hålla mig till den. Den ringar in frivilligorganisationer genom gränser åt tre håll, mot insatser från stat, marknad och samhälle.²

Det obetalda arbete som bedrivs inom frivilligorganisationer benämns frivilligt arbete. Ett annat vanligt förekommande begrepp är ideella organisationer och ideellt arbete, som i Blennbergers (1993) genomgång väljs bort med argumentet att det syftar alltför ensidigt på altruistiskt arbete. I befolkningsstudierna som refereras nedan används ideellt och frivilligt arbete synonymt och syftar till obetalt arbetet som utförs inom en organisation eller förening. I den sista inkluderas även obetalt arbete inom andra former av sammanslutningar, men skiljs från informella insatser inom det personliga nätverket.

Det frivilliga arbetet, inkluderat alla former, ligger på mycket höga nivåer i Sverige. År 2014 ägnade sig drygt hälften (53 %) av svenska medborgare mellan 16 och 74 år åt någon form av frivilligt arbete och lade i snitt ner 15 timmar i månaden. Idrott är det område som engagerar flest volontärer, följt av socialt inriktade insatser. Engagemanget har legat

² Samhälle används i detta sammanhang som ett samlingsbegrepp för familj, hushåll och informella nätverk.

stabil sedan den första befolkningsstudien 1992, vilket kan förstås i ljuset av en svensk folkrörelsetradition där frivilligt arbete värderas högt, men också utifrån en välfungerande organisering av arbetet (von Essen et al., 2015). Svenskt frivilligt arbete utmärker sig internationellt genom att en stor majoritet av volontärerna även förvärvsarbetar, ofta på heltid (Svedberg, von Essen & Jegermalm, 2010; Windebank, 2008).

Frivilligt socialt arbete kan se ut och organiseras på flera olika sätt. Meeuwisse och Sunesson (1998) gör en indelning av svenska frivilligorganisationer som ägnar sig åt socialt arbete i ”jag för dig”-organisationer och ”vi för oss”-organisationer. Bland ”jag för dig”-organisationerna urskiljer de tre typer: enkla hjälp- eller välgörenhetsorganisationer, differentierade organisationer och settlementrörelser. Välgörenhetsorganisationerna drivs helt av personer utan ersättning eller utbildning, ägnar sig åt direkta stödinsatser och kan betraktas som en fortsättning av den traditionella filantropin. De differentierade organisationerna har professionell administrativ personal utöver de frivilligt aktiva. Dessa organisationer är ofta mer inriktade på utbildning och kunskapspridning och kan historiskt kopplas till case-work traditionen. Settlementrörelserna bygger på en tradition av socialt förändringsarbete, med Jane Addams Hull House som en viktig förebild. Bland jag för dig-organisationerna är de den typ av organisation som tydligast betonar brukarnas aktiva roll i organisationen. Vi för oss-organisationerna beskrivs som mer tydligt horisontella, de bygger på en tanke om ömsesidighet och solidaritet inom gruppen och man skiljer inte på hjälpare och brukare. BOJ kan betraktas som en tydlig jag för dig-organisation. De tillhandahåller konkreta stödinsatser och att ha en egen erfarenhet av brottsutsatthet premieras inte. Istället betonas viljan att hjälpa andra och möjligheten att lägga tid på arbetet som viktiga kvalifikationer (Ryding, 2005; Svensson, 2006).

Frivilligt socialt arbete i Sverige utförs inom intresseorganisationer och folkrörelser i större utsträckning än i andra europeiska länder (Lundström & Svedberg, 1998), alltså vi för oss-organisationer i Meeuwisse och Sunessons (1998) terminologi. Att fylla en

avantgardistisk funktion, det vill säga gå före och peka på nya problem som sedan tilldelas resurser från offentligt håll, är en relativt vanlig ambition hos svenska frivilligorganisationer inriktade på socialt arbete, vilka av tradition arbetar nära den offentliga sektorn (Johansson et al., 2015; Lundström & Svedberg, 1998; Qvarsell, 1993; Swärd, 2014). Meeuwisse och Sunesson (1998) påtalar emellertid att välfärdsstatens tillbakadragande under 1990-talet skulle kunna innebära en viss press på socialt inriktade frivilligorganisationer att tillhandahålla konkreta välfärdstjänster. Johansson et al. (2015) pekar på en fortsatt utveckling i samma riktning, där frivilligorganisationer från politiskt håll uppmuntras att erbjuda välfärdstjänster. I befolkningsstudierna syns också en viss ökning av de direkta hjälpinsatserna över tid, men det framgår inte i vilken utsträckning dessa rör socialt arbete. Från tidigt 1990-tal har andelen volontärer som uppger att de ägnar sig åt direkta hjälpinsatser av något slag legat stabilt på omkring 12 % men mellan 2005 och 2009 ökade de till 19 % och mellan 2009 och 2014 till 26 %. De direkta hjälpinsatserna är fortfarande en relativt liten andel av allt frivilligt arbete som utförs men den relativt plötsliga ökningen är ändå värd att notera. Medan män överlag ägnar sig åt mer frivilligt arbete än kvinnor, finns en kvinnlig dominans i de direkta hjälpinsatserna (von Essen et al., 2015).

Syftet med detta avsnitt var att ge en bild av svenskt frivilligt arbete i allmänhet, och frivilligt socialt arbete i synnerhet, och därmed en förståelse av den kontext BOJ verkar inom. Genom att arbeta med direkta hjälpinsatser till andra avviker BOJ från en majoritet av svenska frivilligorganisationer, vilket jag återkommer till. Spelar det då någon roll att BOJ är just en frivilligorganisation när analysen gäller stödjarnas självpresentation och hjälparroll? Ett skäl att uppmärksamma organisationens form är att den är starkt förknippad med en särskild form av motiv och självförståelse hos dem som arbetar inom den.

Det frivilliga arbetets eventuella särart och identifikation i frivilligt hjälparbete

Intresse för den ideella sektorn ökade mot slutet av 1990-talet i Sverige. Mångfald hade blivit ett viktigt begrepp i den politiska debatten och förhoppningar om en ökad mångfald i det sociala arbetet lades på ideella organisationer. Som utförare av konkreta välfärdstjänster förväntades frivilligorganisationer fungera som ett komplement till den offentliga sektorn (Hammare, 2013; Johansson et al., 2015). Johansson et al. (2015) pekar emellertid också på en politisk retorik där frivilligsektorn och den offentliga sektorn ställs mot varandra som konkurrerande utförare av välfärdstjänster, som är förhållandevis ny i den svenska debatten. Mångfald och valfrihet har genomgående varit argument för att uppmuntra frivilligorganisationer att utföra konkret välfärdsarbete (Hammare, 2013; Johansson et al., 2015). Frivilligorganisationernas särart förväntades här bestå i att de i hög grad drivs av normer och värderingar (Hammare, 2013). Hammare har gjort en omfattande genomgång av forskning om frivilligt socialt arbete med utgångspunkt i särartsbegreppet och visar att anställda i frivilligorganisationer framför allt betonar ideologi, värdegrund och värderingar som centralt och särskiljande i deras arbete. Hammares studie visade att socialarbetare anställda i frivilligorganisationer, men även i privata välfärdsorganisationer, i högre grad än socialarbetare verksamma i offentlig sektor, uppgav att organisationens värderingar och människosyn stämmer överens med deras personliga värderingar. Även när yrkesarbetande volontärer jämför sitt frivilliga och sitt betalda arbete framträder frivilligt arbete generellt som en arena där personliga värderingar får ta plats och kan efterlevas i arbetet i större utsträckning (von Essen, 2008; Möskén, Dick & Wehner, 2010).

I internationell forskning om frivilligt arbete med fokus på volontärer finns en dominans av kvantitativa studier och forskning på individnivå (O'Toole, 2013; Taylor, 2006; Wilson, 2012). Framför allt har individuella motiv till frivilligt arbete studerats ur flera perspektiv, liksom volontärarbetets inverkan på individen (se Studer & von

Schnurbein, 2013 och Wilson, 2012 för forskningsöversikter). Det finns emellertid också andra spår. Lundström (2004) visade i en forskningsöversikt på ett begynnande tema i amerikanskt forskning som berörde frivilligorganisationers särskilda karaktär, med utgångspunkten att de drivs av andra normer och värderingar än privata företag och statliga myndigheter. Här framkom också en oro hos forskarna för en ökad professionalisering och byråkratisering som ansågs kunna hota frivilligorganisationernas särart. Även i nyare internationell forskning finns en diskussion kring frivilligorganisationers särskilda identitet som moraliska och värdedrivna organisationer och om denna kan påverkas negativt av förändringar mot en ökad standardisering och byråkratisering (se t.ex. Ganesh & McAllum, 2012; Kreutzer & Jäger, 2011; O'Toole, 2013; Schwabenland, 2006).

Vilka moraliska värden är det då man enas kring och vill bevara? Altruism, alltså viljan att göra gott, lyfts ofta som ett möjligt och önskvärt motiv för frivilligt arbete i internationell forskning (Wilson, 2012). Habermann (2001) påtalar att försök till uppdelning i altruistiskt och egennyttigt arbete är ständigt återkommande i forskning om motiv till frivilligt socialt arbete, men menar att denna uppdelning sällan är fruktbar. Hennes studie visade också att frivilligarbetande förhöll sig till altruism som ett ideal, även om många gjorde det genom att ta avstånd. Ett mindre kritiskt förhållningssätt tycks emellertid vara vanligare. Handy et al. (2000) visade i en interkulturell studie, där personer fick gradera vinjetfall efter vem som var "mest" volontär, att krävande insatser för liten konkret personlig vinning var tydligt förknippade med volontärstatusen i både Europa, USA och Asien. Att inte arbeta för egen vinning tycks även tillskrivas en viss vikt av volontärer. En moralisk rätt till organisationen och dess resurser, på grund av det obetalda arbete som har lags in i den, har beskrivits som en viktig del av en generell volontäridentitet som återkommer i olika organisationer (Kreutzer & Jäger, 2011; O'Toole, 2013). En annan viktig komponent i denna är upplevelsen av att vara behövd, vilket kopplas till att förmågan att ta på

sig vilken arbetsuppgift som helst betraktas som unik för volontärer (Kreutzer & Jäger, 2011).

Gemensamma värderingar och social gemenskap kan skapas mer eller mindre aktivt, och på olika vägar i olika frivilligorganisationer. Konkret har inskolning där nya volontärer lär av mer erfarna, gemensamma utbildningar, kontinuerlig samvaro samt personliga band utöver de som skapas i volontärgruppen lyfts fram som viktiga komponenter för att skapa sammanhållning (Haski-Leventhal & Cnaan, 2009). Haski-Leventhal & Bargal (2008) menar att motiv för frivilligt arbete ofta studeras som något statiskt, medan det i realiteten förändras över tid. De beskriver en socialisering in i organisationen i flera faser, där engagemang i en specifik fråga är det viktigaste motivet i de tidiga faserna medan sociala band inom arbetsgruppen tillskrivs större vikt i de senare.

Detta avsnitt har dels behandlat frivilligt socialt arbetes framväxt och utformning i en svensk kontext, dels hur frivilligorganisationers delade värden och ideal definieras, vidmakthålls och införlivas i nya volontärer. Syftet är att sätta BOJ som organisation i sin kontext, samt ge en bakgrund mot vilken hjälparideal och identitetsskapande inom BOJ kan förstås. Innan jag går vidare till forskning om frivilligt socialt arbete specifikt med brottsoffer presenteras brottsofferforskning mer generellt.

Brottsoffer i forskningen

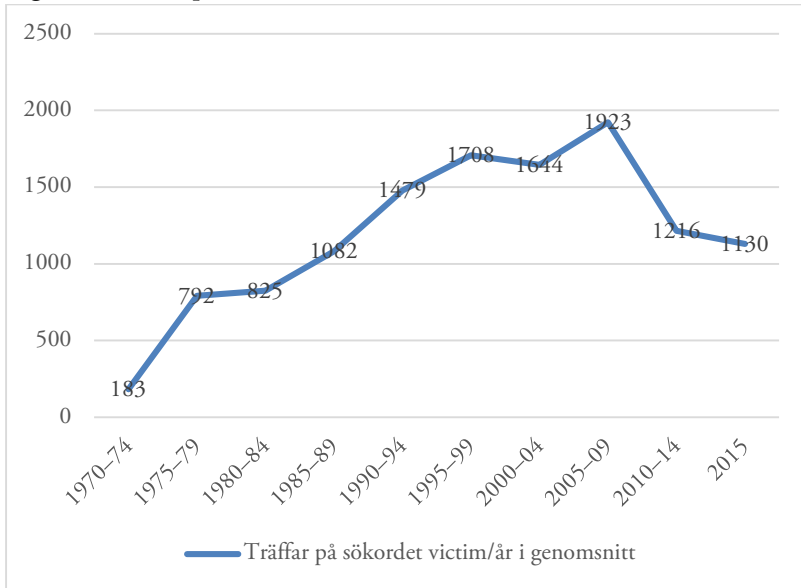
I detta avsnitt ges en mycket översiktlig bild av hur brottsofferforskningen har utvecklats som forskningsfält, samt en mer ingående beskrivning av hur brottsoffer har studerats ur ett konstruktivistiskt perspektiv. Här presenteras forskning om hur bilden av brottsoffret formas när brottsoffskap betraktas utifrån, exempelvis i massmedia och av personer som möter brottsoffer i sitt arbete, samt hur brottsoffer själva väljer att presentera sig och sina erfarenheter. Bilden av brottsoffret är kulturellt bunden, och fokus ligger därför framför allt på svensk och nordisk forskning. Några internationella studier av särskild

betydelse för konstruktivistisk brottsofferforskning har emellertid inkluderats.

Internationell brottsofferforskning, en översikt

De första studierna med fokus på brottsoffer som grupp genomfördes under 1940- och 50-talen (Fattah, 2000). Därefter tog det emellertid ett tag för brottsofferforskningen att etablera sig som ett eget forskningsfält. I en forskningsöversikt visade Åkerström (1995), genom sökningar på termen "victim" (offer) i databasen *Sociological Abstracts*, hur forskningsfältet vuxit från enstaka studier från 1970-talet till omkring 100 studier per år under 1990-talets första hälft. Svensson (2006) gjorde motsvarande sökning för perioden 1995–2004 och visade på en ytterligare ökning. Under denna period publicerades i genomsnitt knappt 200 artiklar per år. Då *Sociological Abstracts* inte längre finns bland Lunds universitets databaser har jag gjort motsvarande sökning i databasen *Soc-index* som inriktar sig på sociologisk forskning och bland annat inkluderar forskning rörande kriminologi och socialpsykologi. En sökning på tioårsperioden 2005–2015 gav drygt 14 000 träffar. Den stora ökning detta innebär sedan Åkerströms och Svenssons sökningar kan vara ett resultat av bytet till en större databas och jag har därför även gjort egna sökningar på tidigare perioder i *Soc-index*, som även dessa gav betydligt fler träffar än Åkerströms och Svenssons sökningar. Detta kan dels bero på att databasen är större, dels på den utveckling som skett sedan 1995 där fler tidskrifter finns elektroniskt tillgängliga och sökbara i databaser överlag. Även min sökning visar dock hur forskningsfältet har växt kraftigt från 1970 fram till 1990-talet. Under 2010-talet har tillväxten avtagit något. Resultaten visas i detalj i figur 1.

Figur 1. Träffar på sökordet victim 1970–2015

Andra ämnesord i de artiklar som hittades genom sökningar på "victim" ger en viss inblick i de mest studerade områdena. Av de ämnesord som återkommer oftast under tidsperioden 2005–2015 toppar "victims of crime" med drygt 2 000 träffar, vilket följs av "family violence" och "sex crimes" som ger drygt 1 000 träffar vardera inom sökningen på "victim". "Psychology" ligger också högt på ämnesordslistan och en sökning i psykologidatabasen *Psychinfo* på sökordet "victim" under samma tidsperiod ger något fler träffar, ca 19 000. Inom denna sökning ligger "victimization" och "human females" högst bland de använda ämnesorden. Intressant att notera i sammanhanget är att massmedia i hög grad intresserar sig för samma brottstyper och kategorier av offer som forskningen: våld och framför allt sexualiserat våld mot kvinnor (jfr Lindgren & Lundström, 2010).

Inom svensk brottsofferforskning är Brottsofferfonden den största finansören. Även i deras forskningsöversikt över forskningsprojekt finansierade av Brottsofferfonden 1994–2013 kan man se ett växande forskningsfält där kvinnor och barn som utsatts för våld och sexuella övergrepp är två särskilt studerade grupper (Andersson, 2014). Detta mönster har troligtvis förstärkts av Brottsoffermyndighetens särskilda satsningar på dessa grupper. Även kartläggningar av olika typer av brottsutsatthet beskrivs som vanliga, vilket tolkas som ett utslag av att brottsofferforskning är ett relativt nytt forskningsområde. Forskningen bedrivs främst inom psykologi, sociologi, socialt arbete och juridik. Ungefär hälften av de finansierade projekten hade fokus på bemötande, stöd och behandling av brottsoffer. Även inom dessa projekt är kvinnor och barn de mest studerade grupperna och våldsbrott och sexualbrott de mest studerade brotten. Utöver detta är projekt med fokus på lagstiftning samt dominerande diskurser kring brottsoffer vanligt förekommande.

Sammantaget är brottsofferforskning ett forskningsfält som haft en kraftigt ökande tillväxt från 1970-talet fram till mitten av 1990-talet för att därefter ligga relativt stabilt. De senaste 10 åren har forskning om våld inom familjen och sexualbrott dominerat fältet, tillsammans med psykologiska perspektiv på brottsoffer. Även inom svensk forskning ligger mycket fokus på våldsutsatta kvinnor och barn och behandlingsforskning har en viss dominans. I denna typ av överblick blir det framför allt synligt vilka grupper av brott och brottsoffer som står i centrum. Brottsofferforskning bedrivs emellertid också ur flera perspektiv. För föreliggande avhandling är forskning om hur brottsoffer som kategori uppfattas av utomstående betraktare samt hur brottsoffer förhåller sig till och presenterar sig utifrån en brottsofferroll av särskild relevans. Denna typ av forskning behandlas i de två nästkommande avsnitten.

Bilden av brottsoffret

I nordisk viktinologisk forskning finns en tradition av att betrakta brottsutsatthet ur ett konstruktivistiskt perspektiv och diskutera brottsoffskap som samhällsföreteelse. I de svenska antologierna *Det*

motspänstiga offret (Åkerström & Sahlin, 2001) och *Viktimologisk forskning* (Heber, Tiby & Wikman, 2012) undersöks brottsofferbegreppet ur flera perspektiv. Båda lyfter konstruktioner eller bilder av brottsoffer samt brottsoffer som på olika sätt faller utanför mallen. I *Det motspänstiga offret* finns ett kapitel som berör brottsofferstöd (Ryding, 2001) och i *Viktimologisk forskning* är brottsofferstöd ett utökat tema. Jag kommer att återkomma till några kapitel i den fortsatta litteraturöversikten.

Christies (1986) beskrivning av det ideala offret har varit stilbildande för socialkonstruktivistisk brottsofferforskning och ger en bild av vad som karakteriserar de brottsoffer som betraktas som mest värdiga och angelägna att hjälpa. Det ideala offret är här en svag och oskyldig person som utsätts för ett brott när hon ägnar sig åt ett respektabelt projekt på en plats hon inte kan klandras för att befinna sig på. Hon attackeras av en ideal förövare, vilket innebär någon som är stor, ond och fullständigt okänd för henne. I Christies eget exempel attackeras en äldre kvinna som är på väg hem efter att ha skött om sin sjuka syster av en stor, okänd man. Han slår ner henne, tar hennes handväska och köper knark för pengarna. Utöver egenskaper och kontext beskriver Christie också en styrkebalans där det ideala offret måste vara starkt nog att göra anspråk och bli hörd, men samtidigt svagt nog att betraktas som offer. Denna balans diskuteras framför allt på gruppnivå. Loseke (2003) beskriver ett liknande offerideal och menar att de brottsoffer som anses mest angelägna att hjälpa är de som bedöms vara moraliskt högststående, svårt skadade och utan egen skuld till det inträffade.

Massmedia är en arena där idealbilder kan få snabb spridning, och flera författare har diskuterat hur brottsoffer framställs i nordiska tidningar och tv-program. Nilsson (2003) menar att brottsoffers synlighet i media har en enande effekt, den mediala brottsofferdiskursen appellerar starkt till känslor och människor kan samlas kring sympati för offret och avsky inför förövaren. I forskning om det ideala media-offret lyfts identifikation som en viktig faktor. Det brottsoffer som väcker starkast identifikation hos publiken är någon som är oskyldig och

”normal” nog att väcka tanken att brottet skulle kunna drabba vem som helst. Normaliteten innebär här framför allt att tillhöra en etablerad medelklass och en heterosexuell kärnfamilj (Smolej, 2010). Brottet utmålas som ett extremt avbrott i en vanlig människas vanliga liv. Efter brottet mår brottsoffret mycket dåligt, men så småningom återfinner hon eller han sin jämvikt och det normala livet fortgår (Lindgren & Lundström, 2010; Smolej, 2010). Denna beskrivning ligger också mycket nära hur Ryding (2005) menar att brottsofferjourernas stödjare förväntar sig att ett brottsoffer skall reagera, med lidande och successiv återhämtning.

Lindgren och Lundström (2010) lyfter fram hur förövare i massmedia framställs som atypiska i det svenska samhället, antingen genom patologisering eller genom att de knyts till en subkultur. Nilsson (2003) påvisar hur både kända och okända förövare patologiseras och främmandegörs i brottsoffers egna berättelser, och kopplar detta bland annat till en likartad medial diskurs, där våld beskrivs som slumpartat och dess offer som någon som varit på fel plats vid fel tillfälle. I likhet med Christie (1986) påtalar han emellertid att ”att vara på fel plats” i sig kan leda till ett mått av skuldbeläggande. Detta kopplas till vad Nilsson kallar en (o)säkerhetskultur där en medvetenhet om faror och risker är något som förväntas av medborgaren och oaktsamhet kan betraktas som en form av delaktighet. Rypi (2012), Wästerfors (2001) och Åkerström (2001) pekar alla på liknande sätt att resonera kring mer specifika kontexter, där den som vet att inte ta onödiga risker anses kunna undvika att utsättas för våld och/eller stölder.

Ett återkommande sätt att problematisera offerideal är att påtala hur sättet att måla upp oskuldsfulla offer, som ofta kommer ur goda intentioner att väcka sympati och engagemang för brottsoffer, leder till att en majoritet av faktiska brottsoffer hamnar utanför ramen. Tidig brottsofferforskning fokuserade mycket på relationen mellan offer och förövare samt brottsoffrets medverkan, vilket föranledde kritiken att forskningen bidrog till att brottsoffer klandrades (Fattah, 2000; Lindberg, 2006; Walklate, 2007). Fattah (2000) kritiserar emellertid den

fortsatta brottsofferforskningens beröringsskräck gällande brottsoffrets roll som aktör i relation till förövaren, något han menar förstärker stereotypa föreställningar om goda offer och onda förövare. Sahlin (2001) påpekar på samma linje att det är mycket svårt att förstå de skeenden som leder fram till vissa brott och/eller våldssituationer utan att betrakta brottsoffret som en aktör i denna process. Brottsoffers aktörskap har annars framför allt diskuterats i relation till våldsutsatta kvinnor. Hydén (2001, 2005) och Loseke (2001) pekar på hur kvinnliga offer för partnervåld görs till ”rena offer” genom att framställas som passiviserade och manipulerade av förövaren, vilket leder till att deras aktörskap och deras motståndsstrategier osynliggörs. Lindberg (2006) diskuterar också hur diskurser kring kön gör aktörskap och offerskap svårt att kombinera för våldsutsatta kvinnor, men menar istället att kvinnorna tillskrivs ett alltför stort aktörskap i den dominerande diskursen, vilket gör att de också tillskrivs och tar på sig skuld för våldet. Allmänt accepterade och spridda bilder av brottsoffer, och grupper av brottsoffer, påverkar även hur personer som utsatts för brott kan presentera sig och lägga fram sina erfarenheter.

Brottsoffers självpresentation

Förenklade och dramatiska narrativ om sociala problem har lättast att nå acceptans och spridning, medan personer med faktiska erfarenheter av det givna problemet ofta erbjuder framställningar som är alltför komplexa och motsägelsefulla för att få samma genomslag (Berns & Schweingruber, 2007; Loseke, 2001). I sin extremaste form kan normer för hur sociala problem förstås göra att somliga upplevelser blir omöjliga att tala om och ges ett språk först när samhällsdiskursen förändras (Carlsson, 2009). Hur brottsoffer uppfattas av utomstående betraktare har en viktig roll för vilka former av självpresentationer som görs tillgängliga för brottsoffer.

Jönson (2012) menar att offerideal bör förstås på ett dialogiskt sätt, vilket innebär att möjligheterna att få erkännande som brottsoffer inte bara är avhängiga hur väl individens erfarenhet svarar mot offerideal, utan

också påverkas av vilka alternativa förståelser som är tillgängliga och hur starka dessa är. En självpresentation som brottsoffer kan alltså försvåras när den krockar med andra identiteter eller kategoritillhörigheter. Män som brottsoffer har studerats ur detta perspektiv och en återkommande analys är att styrka lyfts fram som något som ingår i den hegemoniska maskuliniteten och krockar med den svaghet som kopplas samman med offerrollen (Andersson, 2008; Burcar, 2005, 2013; Burcar & Åkerström, 2009; Hellgren, Andersson & Burcar, 2015; Åkerström, Burcar & Wästerfors, 2011). Åkerström et al. (2011) diskuterar hur identiteter som motsäger varandra kan kombineras och menar att männen i deras studie skapar en balans mellan maskulinitet och brottsoffskap genom att hävda en brottsofferidentitet utifrån oskuld i relation till brottet, vilket kan kombineras med anspråk på styrka och handlingskraft. Det finns emellertid indikationer på att män inte är ensamma om att ta avstånd från svaghet i sin självpresentation. Åkerström (2001) presenterar i en fallstudie en kvinna som föredrar en självpresentation som självständig, skicklig kriminell framför en presentation som offer för grovt partnervåld som hennes erfarenheter också gör tillgänglig. Rypi (2012) beskriver ett motstånd hos äldre kvinnor mot att tillskrivas en roll som potentiellt brottsoffer. Hon visar hur dessa kvinnor är medvetna om att de betraktas som särskilt utsatta, och även särskilt skyddsvärda, men att de diskuterar detta med ambivalens. En viss försiktighet beskrivs som en form av sunt förnuft, men det finns också berättelser där aktivitet och styrka betonas.

När en självpresentation som brottsoffer kombineras med en självpresentation som aktiv och stark kan brottets allvar betonas genom att förövaren presenteras som särskilt illasinnad och moraliskt depraverad (Andersson, 2008; Burcar & Åkerström, 2009). Denna strategi är emellertid svårare att tillämpa när det finns en nära, personlig relation till förövaren. Flera studier pekar på att manliga offer för partnervåld tenderar att tona ner våldet eller omdefiniera situationen i sitt berättande för att skydda sin manlighet (Allen-Collinson, 2009; Eckstein, 2010; Hellgren et al., 2015). En annan möjlig strategi är att omdefiniera relationen till förövaren. I studier av stödgrupper för kvinnliga offer för

partnervåld visar Hurley, Sullivan och McCarthy (2007) och Loseke (2001) hur avvikelser från det förväntade sättet att berätta och positionera sig korrigerades av de andra deltagarna. Framför allt underkändes självpresentationer där avståndet från förövaren var alltför litet, till exempel en presentation som flickvän i ett misslyckat förhållande snarare än brottsoffer. Även rättssystemet har en inverkan på brottsoffers självpresentation i riktning mot ett större avståndstagande från förövaren. Sahlin (2004) visar hur processen att få till stånd och upprätthålla ett besöksförbud löper parallellt med en process där tidigare nära relationer omtolkas och den andra parten främmandegörs. Dunn (2001) för ett liknande resonemang och pekar på hur strategier för att hantera en före detta partner, som kan involvera både eftergifter och motstånd, försvårar rättsprocessen och gör det svårare att få erkännande som brottsoffer i fall av stalking.

Den samlade forskningen visar hur kulturella normer för offer och förövare påverkar hur brottsofferskap uppfattas. Även normer kopplade till kön och i viss mån ålder spelar in. Dessa tolkningsramar påverkar också vilka möjligheter brottsoffer själva ges att förstå och presentera sina erfarenheter. Självuppfattningar som inte självklart harmonierar med dominerande idéer om vad ett brottsoffer är, såsom en önskan att lyfta fram kompetens och styrka eller presentera relationen till förövaren som ömsesidig, har visats vara svåra, men inte omöjliga, att kombinera med en självpresentation som brottsoffer. En självpresentation som brottsoffer kan vara eftersträvansvärd då den öppnar dörren till hjälp och stöd som riktas till brottsoffer som grupp, vilket är temat för nästa avsnitt.

Brottsofferstöd

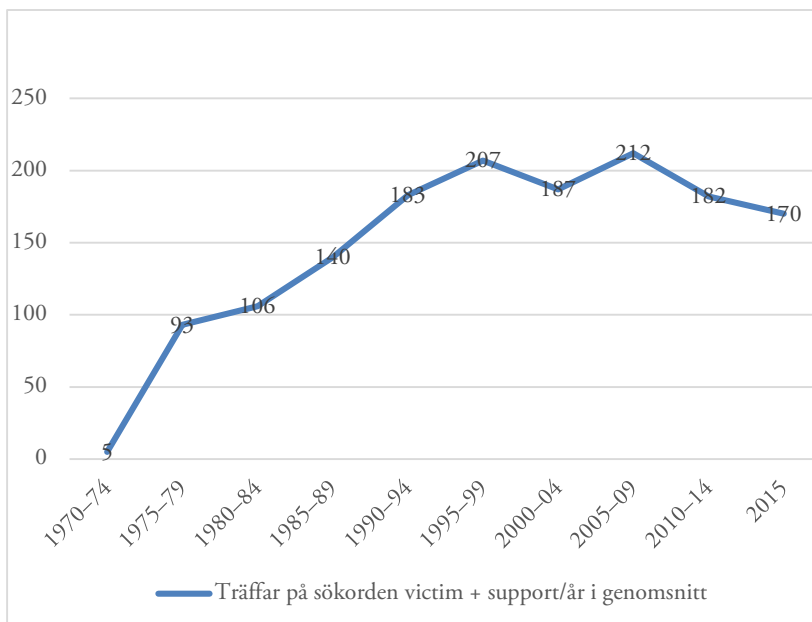
I detta avsnitt ges en mycket översiktlig bild av hur forskning om brottsofferstöd vuxit fram som ett relativt nytt internationellt forskningsområde, varefter svensk forskning presenteras i mer detalj. Här redogör jag dels för några deskriptiva studier i syfte att ge en bild av det brottsofferstöd som finns i Sverige, dels för studier som problematiserar brottsofferstöd som fenomen. Forskning om brottsofferjouren är av

särskilt intresse och eftersom den är relativt begränsad presenteras samtliga studier.

Internationell forskning om brottsofferstöd, en översikt
Medan brottsofferforskningen växt kraftigt under 1990-talet har forskningen om brottsofferstöd kommit något senare. I en artikel från millennieskiftet påtalade Fattah (2000) att det fanns mycket få studier om brottsofferstöd och dess effekter. I sin översikt av brottsofferforskning i databasen *Sociological abstracts* undersökte Svensson (2006) även förekomsten av artiklar om brottsofferstöd 1995–2004 genom att lägga till sökordet ”support”. Hon fann att ca 1 % av brottsofferforskningen i hennes genomgång berörde stöd. Även i min sökning utgör forskning om stöd en relativt liten andel av den totala brottsofferforskningen. Mellan 1995 och 2015 fanns genomsnittligen knappt 180 studier per år i databasen *Soc-index*, vilket motsvarar omkring 8 % av den totala brottsofferforskningen på databasen³. Sökningar bakåt i tiden visar att forskningen om brottsofferstöd, i likhet med brottsofferforskningen i stort, har ökat kraftigt från 1970 fram till 1995. Resultaten visas i detalj i figur 2.

³ Se översikten på sida 34.

Figur 2. Träffar på sökorden victim + support 1970–2015

Mellan 2005 och 2015 är en dominans av psykologiska perspektiv och kvantitativa studier tydlig då de mest återkommande ämnesorden är "psychological aspects", "descriptive statistics" och "questionnaires". En snabb genomgång av rubrikerna ger bilden att den största delen av forskningen utgörs av utvärderingar av brottsofferstöd och forskning kring psykologiska reaktioner hos offer för grova våldsbrott. En sökning i *Psychinfo* för tidsperioden 2005–2015 ger fler träffar, i snitt drygt 280 träffar per år, med ett likartat innehåll.

De internationella studier som är av högst relevans för min studie rör professionellas inställning till brottsoffer och till sin egen roll som hjälpare. Erfarenhet och utbildning lyfts här fram som viktiga faktorer och anses leda till ett bättre bemötande av brottsoffer (Gracia, García, & Lila, 2011; Kassing & Prieto, 2003; Maier, 2012). Kön utgör en viktig

tolkningsram i förståelsen av hjälpsökande i socialt arbete, och brottsoffer är inget undantag. Kvinnor söker och får överlag mer hjälp för sociala problem, och kvinnliga klienter i socialt arbete betraktas i högre grad som offer för sina problem, medan män i större utsträckning förstås som problemskapare (Kullberg, Skillmark, Hertz, Fäldt & Wallroth, 2012). I relation till brott är ett återkommande resultat att manliga offer betraktas med viss skepsis, särskilt när de drabbas av brott med kvinnliga konnotationer. Ett återkommande resultat, framför allt i äldre studier, är att män löper en något större risk än kvinnor att klandras av professionella när de utsätts för partnervåld och sexualiserat våld, i synnerhet när bedömare är man (Finn & Stalans, 1997; Harris & Cook, 1994; Kassing & Prieto, 2003). Det finns emellertid också indikationer på att professionella hyser färre negativa attityder mot denna grupp än andra bedömare (Cormier, 2008). Även män som reagerar starkt känslomässigt på våldsbrott uppfattas mer negativt än kvinnor med likartade reaktioner av professionella bedömare, särskilt manliga sådana (Mendelsohn & Sewell, 2004). Äldre brottsoffer riskerar istället att inte bli trodda. De har bland annat visats ha svårare att bli trodda eller tagna på allvar i domstol och av vårdpersonal då det ses som troligt att de har kognitiva nedsättningar som gör dem mindre trovärdiga (Almouge, Weiss, Marcus & Beloosesky, 2010; Dunlap, Golding, Hodell & Marsil, 2007; Erlingsson, Carlson & Saveman, 2006).

Sammantaget utgörs forskning kring brottsofferstöd framför allt av studier av hur existerande stöd fungerar samt studier av psykisk hälsa och ohälsa hos offer för grova brott. En mindre andel av forskningen fokuserar på dem som arbetar med att ge stöd. Forskningen bygger i mycket på antaganden om att brottsoffer mår dåligt och är i behov av stöd, en utgångspunkt som sällan problematiseras.

Brottsofferstöd i en svensk kontext

Under 1990-talet tog brottsofferfrågan plats i den politiska debatten och brottsoffers situation blev en ny hjärtefråga för politiker från såväl höger som vänster (Tham, 2001). Trots detta vidtog få konkreta åtgärder för

att stärka brottsofferstödet inom den offentliga sektorn (Svensson, 2007). Sedan 2001 har socialtjänsten haft ett lagstadgat ansvar för brottsoffer (Socialtjänstlagen, 2001:452, 11 §). Socialsekreterare har emellertid svårt att se vad de kan erbjuda brottsoffer som inte tillhör någon av de grupper de vanligtvis arbetar med, såsom utsatta kvinnor och barn (Ljungwald & Svensson, 2007). För unga brottsoffer finns kommunalt inrättade stödcentrum på 22 orter runt om i landet (Stödcentrum nordväst, 2014), men i övrigt tillhandahålls merparten av det brottsofferstöd som finns att tillgå i Sverige av frivilligorganisationer. Lindgren et al. (2001) lyfter fram 12 frivilligorganisationer som bedriver brottsofferstöd. Barn är den grupp av brottsoffer som flest riktar sig mot. I en utvärdering av allt brottsofferstöd i Göteborg lyfter Carlsson et al. (2010) fram inte mindre än 14 frivilligorganisationer som primärt inriktade sig på brottsofferstöd, vilket kan ställas i relation till att sju kommunala verksamheter fanns med samma syfte. Bland andra frivilligorganisationer har BOJ framför allt haft samarbete med kvinnojourerna (Svensson, 2006; af Sandberg & Ljungwald, 2012). Relationen organisationerna emellan är emellertid inte helt okomplicerad och gränskonflikter förekommer (Svensson, 2006).

Brottsoffer som polisanmäler har ofta många myndighetskontakter (Lindgren et al., 2001; Lindgren, 2004). Positiva attityder till polis och rättsväsende överväger, men många önskar mer och tydligare information samt en tidigare kontakt med åklagaren (Lindgren, 2004). Enarsson (2013) ger tre möjliga förklaringar till bristen på information till brottsoffer: brist på kunskap, brist på resurser och rädsla hos domare och åklagare att samtal med brottsoffer kan betraktas som ett avsteg från kravet på objektivitet. En fjärdedel av alla brottsoffer i Lindgrens (2004) studie saknade förtroende för polisen och missnöje var vanligare bland offer för misshandel än hos offer för tillgreppsbrott. En möjlig förklaring är att offer för misshandel i större utsträckning är bekanta med gärningspersonen och oftare motanmäls. De faller följaktligen längre ifrån bilden av ett idealt offer, vilket skulle kunna leda till att de får ett sämre bemötande (Lindgren, 2004). Carlsson et al. (2010) visar vidare

att det intryck polisen gör efter ett brott är viktigt, inte bara för brottsoffers förtroende för just polisen utan också för deras förtroende för rättsväsendet i stort. Gemensamt för offer för våld och egendomsbrott var enligt Lindgren (2004) att de framhöll de känslor brottet väckte som det värsta med upplevelsen, snarare än exempelvis materiella eller fysiska skador. Även polis och åklagare tycks hålla brottsoffers känslomässiga reaktioner för viktiga. Ask (2010) visar att poliser och åklagare ofta kopplar samman starka känslouttryck hos brottsoffer med trovärdighet, en föreställning som inte stöds av aktuell forskning på området. Vidareutbildning inriktad på brottsoffer och krisreaktioner medierade dessa missuppfattningar till viss del.

Några studier har behandlat svenskt brottsofferstöd på ett mer problematiserande sätt. Grundvall, Wennerström och Borelius (2012) diskuterar brottsofferstöd i generella termer och påtalar hur många brottsoffer känner sig kränkta och nedsmutsade av brott där gärningsmannen på något vis trätt in i deras personliga sfär. Författarna menar att dessa brott väcker ett behov av symbolisk rening och att brottsofferstöd kan fylla en sådan funktion. De påtalar även att hämnd kan ha ett symbolvärde och att brottsofferstöd, genom att ersätta hämnden, kan fungera indirekt brottsförebyggande. Löfstrand (2009a, 2012) visar att brottsofferstöd kan betraktas som brottsprevention även av dem som ger stödet, i relation till unga brottsoffer och framför allt unga män. Hon kopplar samman synen på unga brottsoffer som potentiella förövare med en professionell dominant diskurs, där brottsofferstödjarens uppgift är att få brottsoffret att öppna sig och tala ut, i syfte att hjälpa individen att må bättre men också att förhindra direkta och indirekta hämndaktioner. I denna diskurs betonades brottsofferstödjarens professionalism och kunskap och brottsoffer presenterades som en relativt homogen grupp med likartade behov och känslomässiga reaktioner. Löfstrand (2009b) pekar emellertid även på en underordnad professionell diskurs där brottsoffret lyfts fram som en unik person med unika upplevelser, medan brottsofferstödjarens roll är att vara följsam och bekräfta.

Motvilja mot att ta emot hjälp är ett återkommande tema i den svenska forskningen om brottsofferstöd. I Lövstrands (2009a, b, 2012) studier tolkar hjälparna motvilja att ta emot deras hjälp som ett motstånd mot att kännas vid svåra upplevelser. För att kunna ta emot hjälp måste brottsoffret först erkänna och sörja sitt offerskap, för att sedan gå vidare. Nilsson (2003) pekar på ett liknande synsätt i psykiatrin och Ryding (2005) i brottsofferjourerna. I dessa studier gör forskarna en annan tolkning än hjälparna, och diskuterar istället motvilja mot att ta emot hjälp som ett motstånd mot att träda in i offerrollen. Lindberg (2006), som studerat offer för mycket grovt och ofta sexualiserat våld, definierar istället offerskap som att vara i händerna på sina upplevelser. I denna förståelse blir inte offerskap något som det är möjligt att ta avstånd från. Istället kan offret bli ett icke-offer först när hon fått stöd och hjälp att frigöra sig från sina svåra upplevelser. Den förståelse av offerskap och hjälp, som Lindberg utvinnet ur sina informanternas berättelser, ligger på så vis relativt nära den förståelse av offerskap som återkommer hos professionella och volontärer som arbetar med brottsofferstöd. Även i Lövstrands (2012) studie blir vikten av att prata och bearbeta ibland synlig även i brottsoffrens utsagor.

Brottsofferjourerna i forskningen

Brottsofferjourerna har beforskats förhållandevis lite, men några forskare inom sociologi och socialt arbete har återkommande visat dem intresse. Från sociologiskt håll har brottsofferjourerna studerats av Malin Åkerström och Anna Ryding. Åkerström följde svenska brottsofferjourer under BOJ:s etableringsfas med två studier från 1988 och 1990. I den första studien jämfördes brottsofferjouren i Malmö, en av de första som etablerades i landet, med kvinnojourerna i Lund och Malmö. Åkerström (1988) fann att brottsofferjouren i högre grad än kvinnojourerna drevs av en ”välgörenhetstanke”, att göra gott för andra. Fokus för arbetet låg på psykologisk bearbetning, och kristeori sågs som ett viktigt redskap. Detta resonemang följdes upp i Åkerströms studie från 1990, även den en jämförelse mellan brottsofferjourer och kvinnojourer, där det

framgick att brottsofferjourerna då kunde tänka sig att arbeta med människor i kris som inte utsatts för brott i juridisk mening. De ställde sig däremot tvacksamma till att arbeta med brottsoffer som själva begått brott, och oskuld tycktes således vara ett viktigare urvalskriterium än brottutsatthet. Åkerström (1990) beskriver brottsofferjourernas förhållningsätt till polisen och andra myndigheter som okritiskt i jämförelse med kvinnojourerna, vilket tolkas som ett utslag för att brottsofferjourerna motiverade sin existens med brist på stöd till brottsoffer från offentligt håll, en kritik som alltså rör kvantitet snarare är kvalitet.

Nästa sociologiska studie av brottsofferjourernas verksamhet gjordes av Ryding (2001, 2005). Ryding (2005) visar, utifrån att ha följt två brottsofferjourer i deras arbete, att brottsoffer får formulera om sina behov så att de matchar de insatser som finns tillgängliga inom organisationen för att kunna få hjälp. Hon menar också att här förväntas en specifik process som i stort följer den teoribildning för krishantering i flera steg som dominerar förståelsen av brottsoffers reaktioner på jourerna. Brottsoffret måste först acceptera och sörja den skada brottet gjort, för att sedan bearbeta och gå vidare, något Ryding benämner som att ”gå offergång”. Ryding (2001, 2005) menar att de jouraktiva retoriskt lyfter fram tid som något de, i motsats till professionella, har gott om och kan ge till brottsoffer. Samtidigt kan det ideella engagemanget användas som ett skäl att dra gränser för hur och när man kan vara tillgänglig. Den som lägger in alltför mycket tid och engagemang riskerar att ”uppslukas”, en risk som beskrivs som särskilt stor för volontärer. Ryding (2005) återkommer till denna balansgång mellan professionell gränssättning och ideal av tillgänglighet och engagemang och visar hur brottsofferstödarna definierar sin roll genom gränssättningar mot dels psykologer, dels privatpersoner. Hon menar att de jouraktiva eftersträvar att skapa generellt gångbar kunskap om brottsoffer som en del av en professionaliseringssträvan, och därför underhåller en förhållandevis homogen bild av brottsoffer som grupp. Hon lyfter emellertid även några exempel på ”avvikande fall” där brottsoffer som inte passat in i mallen

fått de jouraktiva att tolka reaktioner och svårigheter utifrån andra gruppstillhörigheter.

Inom socialt arbete har Kerstin Svensson (2002, 2006, 2007, 2009, 2013) stått för den största delen av forskningen om brottsofferjourerna. Brottsofferjourerna finns också som en del av Carlssons et al. (2010) kartläggning av brottsofferstöd i Göteborg samt i en studie av af Sandberg och Ljungwald (2012). I likhet med Åkerström (1988, 1990) och Ryding (2005) visar Svensson (2002, 2006) att många av jourernas stödjare drivs av en önskan att hjälpa andra och att fokus läggs på behov av psykologiskt stöd. Detta spår utvecklas senare i en artikel (Svensson, 2009), där hon påtalar att de jouraktiva betonar att de arbetar med stöd, medan de kontrollerande och normaliserande inslagen i arbetet är mer implicita. Hjälpsatserna syftar till att de som drabbats av brott skall finna ett sätt att hantera sin situation så att de kan bidra till rättsprocessen och också fungera som medborgare med de rättigheter och skyldigheter det innebär. Detta kan påtalas av de jouraktiva när målen för stödet beskrivs, men motiveras utifrån brottsoffrets välmående snarare än utifrån vad som är bäst ur ett samhällsperspektiv (ibid.). De jouraktiva betonar särskilt arbete med sekundär viktimering, det vill säga de negativa upplevelser som kontakten med polis, rättssystem och andra aktörer i brottets efterspel kan innebära (Svensson, 2006).

I samband med sin kartläggning utvecklade Svensson (2002, 2006) en modell med fyra hjälparideal i socialt arbete: behandlingsidealet, det byråkratiska idealet, självhjälpsidealet och filantropiidealet. I behandlingsidealet har hjälparen rollen av en expert, som arbetar utifrån professionell kunskap och vet vad som är klientens bästa. Detta ideal blir synligt i ambitionen att skapa generellt gångbar kunskap om brottsoffer. Det byråkratiska idealet är istället fokuserat på organisationen och dess regler, där hjälparen har rollen som representant för organisationen. Självhjälpsidealet kan sägas representera ambitionen att ge klienten autonomi och självbestämmande. Här är hjälparens roll att vara deltagare; man samlas utifrån att man delar samma erfarenhet och relationerna bygger på samhörighet och ömsesidighet. Inom

filantropiidealet är hjälparens roll istället att vara givare. Insatserna bygger på en ambition att göra gott, men hjälparna själva står mycket i fokus och insatserna utformas i regel efter deras möjligheter snarare än mottagarens behov. Svensson menar att brottsofferjourernas syn inte ligger helt i linje med någon av dessa idealtyper, men filantropiidealet och byråkratiidealet beskrivs som de mest närvarande då man tydligt skiljer på hjälpare och hjälpt och stödet utformas med utgångspunkt i organisationens tillgängliga resurser. Svensson (2002, 2006) gör även en indelning av brottsofferjourerna i fyra organisationstyper: de professionella, de uppfinningsrika, eldsjälarna och de ideella. De professionella jourerna har anställd personal, god ekonomi och har utöver en aktiv stödverksamhet även andra typer av föreningsaktiviteter. De uppfinningsrika jourerna har en anställd samordnare men bedriver stödverksamhet utifrån sämre ekonomiska förutsättningar än de professionella och söker lösningar genom samarbete med andra jourer och andra organisationer. Eldsjäls-jourerna drivs helt ideellt men har ändå omfattande aktivitet både i förenings- och stödverksamhet på grund av stora insatser från volontärerna, som ofta har kompetens från sitt yrkesliv som kommer till nytta i jourarbetet. De ideella jourerna drivs också helt ideellt men här finns istället en liten grupp volontärer som fokuserar på stödarbetet och jouren har inte andra engagemang i någon större utsträckning.

Trots att de lokala jourerna är många, spridda och relativt självständiga i relation till riksorganisationen är deras arbetssätt överraskande homogent. Svensson (2013) förklarar homogeniteten med att BOJ är en idéburen organisation och förenas av gemensamma värderingar, som de som söker sig till organisationen ofta delar redan initialt. Snarare än av regler styrs arbetet av gemensamma normer för såväl arbetets ändamål som dess praktik. af Sandberg och Ljungwald (2012) studerar hur riksförbundet BOJ presenterar sig genom sina verksamhetsplaner. De pekar på att BOJ, till skillnad från nordamerikanska brottsofferorganisationer, inte arbetar med bilden av förövaren som antagonist i någon större utsträckning. BOJ har fokus på

stöd snarare än på straff. I och med detta fokus blir den som underlåter att ge stöd och hjälp mer central än den som orsakar den initiala skadan i BOJ:s problembeskrivning, vilken byggs kring kritik av den offentliga sektorn. af Sandberg och Ljungwald påtalar även att BOJ i sina verksamhetsplaner har fokus på kvinnor och barn, medan brottsofferjourerna i regel faktiskt arbetar med vuxna och det endast finns en svag kvinnlig dominans. Burcar (2005) nämner att de manliga brottsoffren i hennes studie i regel inte vände sig till brottsofferjouren. Näst efter att inte anse sig behöva samtalsstöd var den vanligaste anledningen till detta att de uppfattade BOJ:s informationsmaterial som primärt riktat till kvinnor. Carlsson et al. (2010) påtalar å andra sidan att brottsofferjouren utmärker sig bland verksamheter som säger sig arbeta med brottsofferstöd genom att inte utesluta vuxna män. I deras studie hade de män som fått brottsofferstöd framför allt fått det genom brottsofferjouren och de var nöjda med det stöd de fått.

Sammantaget har brottsofferjourerna tidigare studerats dels i relation till hur arbetet med brottsoffer bedrivs och beskrivs, dels i relation till organisationens framväxt och plats bland andra organisationer. Återkommande resultat är att hjälpen utgår från en vilja att hjälpa andra, samt att stödjarna fokuserar på sekundär viktisering och på brottsoffers psykiska hälsa.

Sammanfattning

I detta kapitel har forskningsläget inom tre områden presenterats. Det första avsnittet behandlade frivilligt socialt arbete i Sverige samt hjälp och hjälparroll i frivilligt hjälparbete. Frivilligt arbete lyfts ofta fram som en praktik som skiljer sig från andra genom att drivas av normer och värderingar, och sättet att bedriva hjälparbete förstås som ett uttryck för dessa. Utöver delade värden tillskrivs social gemenskap en stor vikt. Denna forskning fokuserar framför allt på hjälparna, och i lägre grad på dem som skall hjälpas. På brottsofferjourerna är det brottsoffer som är objekt för insatserna och det andra avsnittet handlar därför om brottsofferforskning. Denna forskning berör både hur brottsoffer

uppfattas utifrån, som en social kategori, och hur brottsoffer själva förhåller sig till brottsofferrollens ramar i sin självpresentation. I forskning om brottsofferstöd återkommer slutsatsen att professionella betraktar brottsoffer som en relativt homogen grupp. I den mån skillnader mellan brottsoffer betonas gäller det framför allt könsskillnader. Brottsoffer förväntas genomgå en process där de definierar sig som brottsoffer för att sedan bearbeta och gå vidare. Denna bild finns även inom brottsofferjourerna, där mycket av arbetet fokuserar på brottsoffers psykologiska bearbetning. Som organisation har BOJ i tidigare forskning beskrivits som värdedriven, starkt sammanhållen och fokuserad på att ge hjälp och stöd till en grupp som tydligt skiljer sig från stödjarna. I relation till brottsofferjourerna har hjälparideal och förståelsen av brottsoffer framför allt diskuterats separat och socialiseringsprocesser har inte tidigare studerats närmare. Utöver brottsoffers perspektiv på jourerna är föreliggande studies tydligaste bidrag därför att systematiskt ställa stödjarnas självpresentation i relation till deras förståelse av brottsoffer, samt att närmare undersöka hur hjälparideal och värderingar vidmakthålls på lokal nivå och införlivas i nya stödjare.

3. Metod

I detta kapitel presenteras det empiriska material avhandlingen bygger på och de avvägningar som gjorts kring datainsamling och analys. Jag kommer först beskriva och diskutera hur materialet samlats in, och därefter diskutera hur det bearbetats och analyserats. Slutligen diskuteras etiska avväganden. Det empiriska materialet är hämtat från två omgångar fokusgrupper med stödjare på brottsofferjourerna utförda 2009 och 2011–2012 samt individuella intervjuer med brottsoffer som genomfördes under 2010 och 2011. I de första fokusgrupperna diskuterades framför allt hur stödjarna ser på brottsoffers behov och sin egen roll för att möta dessa. I de individuella intervjuerna fick brottsoffer berätta fritt om sina upplevelse av det stöd de fått eller inte fått efter brottet. I den andra rundan fokusgrupper diskuterades hur arbetet i brottsofferjourerna hålls samman samt interna och externa samarbeten. En sammanställning av datainsamlingen ges i tabell 1.

Tabell 1. Avhandlingens empiriska material

	Fokusgrupper I	Individuella intervjuer	Fokusgrupper II
Deltagare	BOJ-stödjure	brottsoffer	BOJ-stödjure
Antal deltagare (N)	12 grupper, N=56	N=6	12 grupper, N=57
Tidsperiod	2009	2011–2012	2011–2012
Underlag	Intervjuguide (bilaga 1) vinjettfall (bilaga 2)	Intervjuguide (bilaga 3)	Intervjuguide (bilaga 4) Projektrapport
Transkription	485 sidor	123 sidor	323 sidor
Underlag för artikel	2 och 3	4	1

Det empiriska materialet har samlats in inom ramen för projektet *Brottsoffers behov och jourernas möjligheter*⁴, under ledning av Kerstin Svensson. Materialet har således samlats in utifrån ett på förhand definierat syfte, för att sedan ligga till grund för en avhandling med ett annat. Avhandlingens syfte och frågeställningar har växt fram under och efter datainsamlingen, med utgångspunkt i vad jag uppfattat som centralt i det empiriska materialet. Såväl informanternas som mina intressen har således varit styrande. Livliga fokusgruppsdiskussioner kring den egna rollen som stödjure väckte tanken att stödjurens sociala identitet kunde vara intressant att undersöka i sin egen rätt, men också fungera som en

⁴ Finansierat av Brottsofferfonden, DNR 09052/2008

förståelseram för hur stödjarna uppfattar brottsoffer och deras behov. I intervjuerna med brottsoffer var det istället ett hinder på den på förhand utstakade vägen, i form av intervjupersonernas relativa ointresse för att tala om den jourkontakt jag ville undersöka för projektets räkning, som gjorde att nya stigar blev synliga. Att fokusera på brottsoffers berättelser som en helhet blev ett sätt att undersöka vad de fann centralt och ville berätta om. De metodologiska överväganden som presenteras nedan ställs i relation till avhandlingens syfte och frågeställningar. Först presenteras emellertid datainsamlingen. För att sätta den i sin kontext ges även en kortare redogörelse för projektet och dess frågeställningar.

Datainsamling och projekt

Projektet *Brottsoffers behov och jourernas möjligheter* hade syftet att undersöka om brottsofferjourerna möter behoven hos brottsoffer som söker deras hjälp och stöd och hade tre frågeställningar:

- 1) Vilka behov betonar jourerna?
- 2) Vilka behov betonar personer som erfarit brott och sökt sig till jourerna?
- 3) Hur arbetar jourerna för att svara upp mot brottsoffers behov?

Varje fråga motsvarades av en delstudie. Nedan redogör jag för datainsamlingen delstudie för delstudie. Diskussion kring datainsamling och analysarbete i relation till avhandlingsarbetet följer i nästkommande avsnitt.

Delstudie 1

För delstudie 1 genomfördes datainsamlingen under 2009, genom 12 fokusgrupper med representanter från 12 strategiskt utvalda lokala jourer. De valdes utifrån organisationsform med utgångspunkt i Svenssons (2006) modell. Utifrån en lista med drygt 40 jourer framtagen i samarbete med Brottsofferjourernas riksförbunds kansli valdes 12 jourer ut, tre från varje organisationsform. Utöver det valdes jourerna så att de tillsammans kunde representera olika delar av landet samt mindre städer, större städer och glesbygd, detta i syfte att fånga den variation som finns bland de lokala jourerna. Två av de jourer som tillfrågades avböjde medverkan och frågan gick då vidare till annan jour med motsvarande struktur. Mellan två och åtta personer från brottsofferjourerna på de olika orterna har medverkat, sammantaget 56 personer varav 14 män och 42 kvinnor. Denna fördelning kan sägas spegla könsfördelningen i jourerna i stort (se Svensson, 2006). Bland dessa var en majoritet stödpersoner men i regel deltog även någon vittnesstödjare och en ordförande. Om en utvald jour hade en anställd samordnare deltog i regel denne i fokusgruppen. I ett fall deltog en styrelseledamot som inte var aktiv i det

praktiska arbetet och i ett fall polisens brottsoffersamordnare. Fokusgrupperna varade i genomsnitt en och en halv timme, med en variation från en till drygt två timmar. Åtta fokusgrupper genomförde jag tillsammans med Kerstin Svensson och fyra ensam.

Fokusgrupperna inleddes med en öppen fråga om vad brottsoffers behov innebär och diskussionen tilläts flyta relativt fritt. I regel ställdes också frågor kring vad deltagarna ansåg vara viktigt i deras arbete och om vem som behöver, respektive inte behöver, hjälp och stöd från brottsofferjouren. Efter denna öppna del av samtalet presenterades sex vinjettfall, i syfte att styra in samtalet på konkreta exempel (se bilaga 2). Vinjetterna bestod av korta fallbeskrivningar som hämtats från en tidigare studie (Svensson, 2006). De inleds med namn och ålder på personen som drabbas av brott vilket följs av en beskrivning av händelsen, som i hälften av fallen gäller tillgreppsbrott och i hälften våldsbrott. Vinjetterna konstruerades med bas i Christies (1986) beskrivning av det ideala offret och en av dem beskriver ett brottsoffer som i möjligaste mån motsvarar Christies kriterier medan övriga avviker på olika sätt. I tre fall var gärningsmannen känd för offret, i tre fall okänd. I de flesta fallen är offrets roll i händelsen oklar för att lämna utrymme för diskussion. De sex vinjetterna varierades med avseende på kön och ålder. Det innebär att brottsoffret i varje vinjett förekommer i fyra former: ung kvinna, ung man, äldre kvinna och äldre man. Vinjetterna fördelades slumpmässigt mellan de tolv fokusgrupperna, så att varje version presenterades tre gånger. Fokusgrupperna spelades in på en mp3-spelare med deltagarnas samtycke och transkriberades i sin helhet. Det samlade materialet från denna delstudie består av ca 20 timmars inspelning, som transkriberats till 485 sidors text.

Delstudie 2

Materialet till delstudie 2 består av telefonintervjuer och intervjuer i personligt möte med personer som utsatts för brott och därefter varit i kontakt med en brottsofferjour. Intervjuerna genomfördes under hösten 2010 och 2011 och intervjupersonerna söktes genom två brottsofferjourer i södra Sverige som deltog i delstudie 1, en med och en utan anställd samordnare. Valet av jourer som förmedlade kontakt var ett bekvämlighetsurval, utifrån geografisk närhet. Via den första jouden sattes jag i kontakt med polisens brottsoffersamordnare, som i sin tur förmedlade kontakten med potentiella intervjupersoner. Brottsoffersamordnaren ringde de personer som under två utvalda månader omkring ett halvår tidigare tackat ja till att bli kontaktade av brottsofferjouren och frågade om de kunde tänka sig att bli kontaktade av en forskare. Jag fick kontaktuppgifter till dem som samtyckt och kontaktade dem, först genom brev eller e-post med information om projektet och sedan per telefon, med förfrågan om medverkan. Jag fick sammanlagt 27 namn och 16 personer intervjuades över telefon. Övriga 11 avböjde, gick inte att få tag på eller var under 18 år. Vid den andra jouden kontaktades personer som varit i kontakt med jouden under hösten 2010 och våren 2011 via brev. I urvalet av dem som kontaktades exkluderades personer under 18 år, personer som hade en pågående kontakt, personer jouden saknade kontaktuppgifter till samt personer där jouden bedömde att ett brev kunde utgöra en säkerhetsrisk. Det sistnämnda gällde framförallt fall med våld i hemmet. Joudens samordnare adresserade och skickade ut sammanlagt 176 brev från mig och projektledaren i samråd med joudens styrelse, där de som kunde tänka sig att bli intervjuade ombads kontakta mig. 15 personer kontaktade mig och av dessa intervjuades 12 över telefon. Övriga tre tog kontakt för att berätta att de inte haft någon kontakt med jouden.

Sammantaget genomfördes telefonintervjuer med 21 kvinnor och 7 män. Intervjuerna varade mellan 5 och 20 minuter. Resultaten från analysen av telefonintervjuerna finns redovisade i en projektrapport (Jägervi, 2011), men materialet har inte använts direkt i

avhandlingsarbetet. Här har telefonintervjuerna snarare fungerat som en förstudie. Vid telefonintervjuerna tillfrågades 24 personer om de kunde tänka sig att bli kontaktade igen för en längre intervju vid ett personligt möte. Tre personer tillfrågades inte på grund av att de inte haft någon kontakt med en brottsofferjour och en person på grund av att min bedömning var att telefonintervjun var så pass känslomässigt krävande att det inte var etiskt försvarbart att utsätta personen för ytterligare påfrestningar. Av de 24 tillfrågade kunde 21 tänka sig att bli uppringda och tre avböjde. Sammanlagt 13 personer kontaktades på nytt och tillfrågades då om de ville delta i en längre intervju med ett personligt möte. Dessa valdes i första hand ut utifrån att de i någon bemärkelse beskrivit kontakten med brottsofferjouren som betydelsefull i den första intervjun, i andra hand för att få en variation i brottstyper som föranlett jourkontakten. En kunde inte nås, fyra tackade nej med motiveringen att de inte hade tid och två uppgav att de känslomässigt inte orkade med en längre intervju.

Sex personer, tre från vardera jouren, intervjuades mellan april och november 2011. Fem av dem var kvinnor och en man och åldern varierade mellan omkring 40 och 70 år. Bland intervjupersonerna finns en spridning vad gäller inställningen till brottsofferjouren vid den första intervjun och beträffande brottet de utsatts för, där tillgrepsbrott, våldsbrott och ofredande/hot finns representerade. Intervjupersonerna fick välja mellan att genomföra intervjun i sitt hem och på en universitetslokal i Lund eller Helsingborg. En kvinna valde en universitetslokal och övriga intervjuades i sina hem. Vid intervjutillfället inledde jag med att berätta att jag var intresserad av hur de upplevt jourkontakten och annat stöd de kan ha fått efter brottet och min föresats var att låta deltagarna berätta så fritt som möjligt. Jag ställde i regel frågor kring hur jourkontakten förlöpte mer i detalj, hur det kändes efteråt, hur de upplevde att relationen till stödpersonen fungerade, vad de tycker är viktigt hos en bra stödperson i generella termer samt hur de uppfattat brottsofferjourens funktion, för dem och mer generellt. Intervjuerna varade mellan 35 och 75 minuter, i genomsnitt knappt en timme. De

spelades in på en mp3-spelare med intervjupersonernas samtycke och transkriberades i sin helhet till sammantaget 123 sidor.

Delstudie 3

Datainsamlingen för delstudie 3 genomfördes under hösten 2011 och våren 2012 och bestod av nya fokusgrupper med samma tolv brottsofferjourer som deltog i delstudie 1. Jourerna tillfrågades vid den första fokusgruppen om vi fick återkomma. Samtliga svarade ja och kontaktades via e-post eller telefon med en ny förfrågan under våren 2011. Alla tackade ja till att delta även i delstudie 3 men det varierade stort från jour till jour i vilken mån samma personer deltog i båda delstudierna. Gruppstorleken varierade mellan tre och nio personer och sammantaget medverkade 57 personer, 12 män och 45 kvinnor. Deltagarnas roller i jouten fördelade sig i stort som i delstudie 1, med undantaget att ingen som enbart arbetade i styrelsen deltog. Även denna gång deltog en brottsoffersamordnare från polisen, men nu på en annan ort än i delstudie 1. Fokusgrupperna varade mellan drygt en och drygt två timmar, i snitt ca en och en halv timme. Hälften av fokusgrupperna leddes av mig och Kerstin Svensson gemensamt och hälften av mig ensam.

En första sammanfattning av resultaten från delstudie 2 skickades ut inför fokusgrupperna. Resultat från delstudierna 1 och 2 presenterades även muntligt i början av varje fokusgrupp, varefter deltagarna inbjöds till en diskussion kring dessa. Diskussionen hölls öppen och varierade mycket, men vi ställde i regel följdfrågor kring hur de arbetar för att möta den stora variation av behov och önskemål vi kunnat se, hur samordning och kontroll fungerar inom jouten samt hur de förhåller sig till begreppet "professionella medmänniskor" som varit uppe till diskussion inom BOJ. Fokusgrupperna spelades in på en mp3-spelare med deltagarnas samtycke till totalt drygt 17 timmars inspelning. I transkriptionen av dem utelämnades vår presentation av delstudie 1 och 2 och sammantaget består det transkriberade materialet av 323 sidor.

Projektets avrapportering

Projektet avrapporterades genom tre rapporter som publicerats och skickats ut till de brottsofferjourer som deltagit samt till riksorganisationen. När delstudie 1 slutförts publicerades *Ett fall för brottsofferjouren. Aktiva i brottsofferjourer resonerar om brottsoffers behov utifrån fallbeskrivningar*, där vinjettstudien var en viktig del (Jägervi & Svensson, 2010). Delstudie 2 avrapporterades i *Brottsofferjourens roll i brottsutsattas berättelser*, där fokus låg på telefonintervjuerna (Jägervi, 2011). Vid projektets avslutning skrevs en större slutrapport, *Brottsoffers behov och jourernas möjligheter*, där samtliga delstudier avhandlades och frågeställningarna följdes upp (Jägervi & Svensson, 2013). Telefonintervjuerna har även diskuterats i ett bokkapitel (Jägervi, 2012), och projektet har presenterats vid ett antal nationella och internationella konferenser.

Reflektioner kring datainsamlingen

Som beskrivits ovan har det empiriska material som ligger till grund för avhandlingen samlats in på två sätt: genom fokusgrupper med jouraktiva och individuella intervjuer med brottsoffer. Det är två grupper av deltagare och två former av datainsamling som kräver olika överväganden. Det empiriska materialet från fokusgrupperna är betydligt större och tre av avhandlingens fyra artiklar baseras på detta. Materialet från de individuella intervjuerna är betydligt mindre och har i större utsträckning analyserats på detaljnivå. Samtidigt är det av känsligare art. Nedan diskuterar jag mina huvudsakliga avvägningar och reflektioner kring datainsamlingen.

Fokusgrupper

Under arbetet med fokusgrupperna har en hög validitet, internt och externt, eftersträvat på flera sätt. Den externa validiteten har framför allt stärkts genom urvalet av deltagande jourer, där en spridning som så långt som möjligt motsvarar den spridning som finns bland de lokala jourerna

nationellt har eftersträvats. Jourerna valdes dels så att de skilda organisationstyper som utarbetades i Svenssons (2002, 2006) nationella kartläggning fanns jämnt representerade, dels så att en geografisk spridning och spridning gällande mindre städer, större städer och glesbygd fanns representerad. De lokala jourernas läge kan påverka arbetet på flera sätt, bland annat vad gäller storleken på deras upptagningsområde geografiskt och befolkningsmässigt, stödjares och brottsoffers sociala sammanhang, tillgång till andra former av stöd samt lokala mönster i brottslighet.

För att en hög intern validitet skall uppnås är det av vikt att upplägget för datainsamlingen lämpar sig för den typ av analys som följer. Flera olika analyser har genomförts med stöd i fokusgruppsmaterialet, men de fokuserar alla på gruppens gemensamma ställningstaganden och värderingar. Fokusgrupper kan ge ett rikt material och en inblick i hur människor resonerar och förhandlar sig fram till ställningstaganden, vilket är svårare att åstadkomma i individuella intervjuer. Beroende på vad som undersöks kan det vara av intresse att sammanföra människor som sannolikt representerar likartade eller skilda perspektiv, eller att använda redan existerande grupper (Willig, 2001). Att fokusgrupperna genomfördes med personer som arbetar inom samma jour innebär att materialet lämpar sig väl för att studera de olika jourernas gemensamma ställningstaganden och avvägningar. Användandet av en befintlig grupp ger en bild av hur gruppen resonerar och förhåller sig till olika frågor som ett kollektiv (Smithson, 2000; Wibeck, 2011), vilket kan anses stärka den interna validiteten när gruppen står i fokus för analysen. Baksidan av detta är att individuella åsikter kommer i skuggan av det generella samtalet i gruppen. Det som framkommer i gruppen blir det som är möjligt att säga i detta sammanhang och åsikter som är alltför kontroversiella i gruppen kommer troligtvis inte upp (Wibeck, 2011). Detta innebär vissa begränsningar vad gäller studiens interna validitet. På brottsofferjourerna utförs mycket av arbetet i ensamhet och det finns därför en risk att det som sägs i gruppen blir något annat än det som görs i praktiken. Medvetenheten om dessa begränsningar har varit styrande

för den fortsatta analysen, där fokus ligger på gruppens delade värderingar och ideal. Medan fyra till sex deltagare rekommenderas i litteraturen (Silverman, 2011; Wibeck, 2011; Willig, 2001), varierade antalet deltagare här mellan två och åtta. Detta beror framför allt på att vi använde befintliga grupper, samt att frågan ställdes till varje jour snarare än till varje individ. Vi har därför inte haft fullständig kontroll över gruppernas sammansättning eller storlek, utan snarare lämnat önskemål till den som satt samman grupperna, i regel en ordförande eller samordnare.

Fokusgruppsförfarandet innebär en form av intervju där forskaren eller forskarna förbereder material som styr diskussionen i önskad riktning. För att få så god användning av gruppen som möjligt bör intervjuaren emellertid fungera som en moderator som presenterar diskussionsteman snarare än som en mer traditionell intervjuare som ställer frågor (Morgan, 1997; Wibeck, 2011). Ibland används också fokusgruppsintervjuer eller fokuserade intervjuer. Jag har använt benämningen fokusgrupper då det tydligt särskiljer förfarandet från gruppintervjuer som mer bygger på frågor och svar (jfr Wibeck, 2011). Grupperna presenterades för öppna frågor som var tänkta att stimulera till samtal och vid båda fokusgruppstillfällena presenterades material som grupperna ombads diskutera. I delstudie 1 användes vinjetfall och i delstudie 3 presenterades de preliminära resultaten från delstudie 1 och 2. Vinjetterna användes för att styra in samtalet på konkreta fall och få en bild av stödjarnas bedömningar, en användning som enligt Jergeby (1999) lämpar sig för forskning i socialt arbete. Vinjettanvändandet har en komparativ ansats (se Kullberg & Brunnberg, 2007). De fiktiva brottsoffrens kön och ålder varierades mellan grupperna och vinjetterna skilde sig åt vad gäller brottsoffrets relation till gärningsmannen, aktivitet vid brottstillfället och sociala situation. På så vis möjliggjordes dels mellangruppsjämförelser av hur kön och ålder påverkade diskussionen, dels inomgruppsjämförelser gällande hur de olika fallen diskuterades. De senare faktorerna valdes ut med inspiration från Christies (1986) beskrivning av det ideala offret, och kan på så vis betraktas som en

typologi som är primärt teoretiskt förankrad. Vinjetterna är hämtade från en tidigare studie (Svensson, 2006). I denna användes 32 vinjetter, som utöver den teoretiska förankringen utformades utifrån brottsstatistik så att de två vanligast förekommande brottstyperna, våldsbrott och tillgreppsbrott, fanns jämt representerade. Denna fördelning behölls när vinjetterna till föreliggande studie valdes ut. Att bjuda in till diskussion om hypotetiska fall kan ha fördelen att det är ett sätt att diskutera potentiellt känsliga situationer utan att någons faktiska handlande kritiseras. Överförbarheten till faktiska situationer, den externa validiteten, kan emellertid ifrågasättas (Kullberg & Brunnberg, 2007). Vinjetterna validerades emellertid, genom att vi frågade deltagarna om fallen var relevanta för deras verksamhet (se bilaga 1), vilket de bekräftade. En fördel med att använda vinjetterna som en del av en längre fokusgruppsintervju var att diskussionen om dem inspirerade deltagarna till att berätta om och diskutera fall de arbetat med. På så vis ledde användandet av vinjetter till en ökad inblick i stödjarnas konkreta arbete, vilket kan anses stärka den externa validiteten.

I den andra rundan fokusgrupper rörde diskussionen framför allt hur arbetet på jourerna samordnas och de preliminära resultaten från delstudie 1 och 2 fungerade som en språngbräda och referenspunkt för detta samtal. Användandet av resultat från de första fokusgrupperna innebar att teman och resonemang från dessa återupplivades och fördjupades, vilket öppnade för en självreflektion där deltagarna inte bara gav uttryck för sina ideal utan också resonerade mer kritiskt kring dem. Att presentera brottsoffers perspektiv på brottsofferjourernas arbete bidrog också till att väcka nya frågor och resonemang. Deltagarna bekräftade att de kände igen sig i resultaten från delstudie 1. Igenkänningen kan anses stärka reliabiliteten, dels internt då deltagarna inte helt ändrat uppfattning under den tid som förflutit mellan delstudierna och dels externt då det som tolkats som centrala och återkommande värderingar i jourerna fann bekräftelse i samtliga grupper. Användandet av reliabilitet som kvalitetskriterium i relation till kvalitativ forskning har sina begränsningar (Silverman, 2011; Willig, 2001).

Fullständig replikerbarhet är i regel inte möjlig eller önskvärd, men en viss stabilitet i centrala resultat över tid och rum kan ändå anses stärka studiens kvalitet (se Silverman, 2011).

Flera författare påtalar vikten av kontexten för fokusgruppen, inklusive intervjuarens egenskaper (Myers, 1998; Smithson, 2000; Wibeck, 2011). Fokusgrupperna genomfördes i jourernas lokaler. Deltagarna agerade värdar genom att exempelvis ordna fika och ge råd om matställen. Detta förfarande hade framför allt praktiska anledningar, men det är rimligt att anta att det också fått den positiva bieffekten att deltagarna kände sig bekväma och hemmastadda. Att dela på arbetet med att moderera grupperna gjorde det lättare att vara uppmärksam och fånga upp oväntade och intressanta spår. Vi har också kompletterat varandra i samtalet. En risk med att använda redan existerande grupper är att sådant som är förgivettaget inom gruppen inte uttalas explicit (Wibeck, 2011). Närvaron av en forskare som var ny på området har haft fördelen att jag kunnat ställa naiva frågor om jourernas arbete på ett naturligt sätt, vilket kan antas vara svårare för projektledaren vars tidigare forskning om brottsofferjourerna ofta var känd för deltagarna. Närvaron av en senior forskare ledde till ett större förtroende för projektet, vilket framför allt visat sig genom att jag fått fler inledande frågor om projektet samt om min bakgrund och utbildning när jag intervjuat ensam. Grupperna var genomgående mycket aktiva och intresserade av de frågor som diskuterades, varför de utmaningar som uppstod i regel gällde att begränsa och styra diskussionen snarare än att hålla samtalet levande. Styrningen av gruppdiskussionen var mer krävande när jag intervjuade ensam. Det ledde ibland till intressanta sidospår, men hade nackdelen att tidshållningen tog mer kraft och fokus. Jag hade därmed något mindre kontroll över vilka trådar som följdes upp och utvecklades och de frågor och teman som togs upp i slutet av fokusgrupperna fick ibland mindre tid.

I många av fokusgrupperna fanns en medlem som intog en ledarroll, vilket till exempel kunde bli synligt genom att deltagarna kontinuerligt sökte stöd för sina uttalanden hos en person, eller genom att denna

person ledigt uttalade sig å gruppens vägnar. Detta var ibland en jourordförande och ibland någon annan, som då ofta hämtade sin auktoritet från en yrkeskompetens av relevans för jourarbetet. En risk med fokusgruppsformatet är att någon deltagare dominerar så att andra röster tystas och uttalanden får stå oemotsagda för att de presenteras av en dominerande person snarare än för att de representerar gruppen (Smithson, 2000), och då analysen fokuserar på det som är gemensamt för gruppen kan ett sådant utfall hota den interna validiteten. I och med användandet av befintliga grupper kan emellertid det faktum att grupperna inte alltid är helt jämlika betraktas som ett resultat snarare än ett hinder, då den som intar en ledarroll i fokusgruppen troligtvis gör det i gruppen även vid andra tillfällen. Gruppformatet kan även hjälpa deltagarna att förhålla sig självständigt till intervjuaren när gruppen delar någon erfarenhet som intervjuaren står utanför (Smithson, 2000). Deltagarna backade upp varandras uttalanden och gav varandra stöd och bekräftelse när de kom in på svåra beslut i arbetet, vilket indikerar att gruppens närvaro ibland underlättat snarare än försvårat för individuella deltagare att berätta om misslyckanden och svårigheter, i den mån dessa föll innanför ramen för vad gruppen ansåg acceptabelt.

Det fanns brister i datainsamlingsförfarandet, till exempel att vi inte alltid kunde vara två intervjuare vilket innebar att datainsamlingen inte skedde på ett helt konsekvent sätt. Den finns också begränsningar i de analyser som möjliggörs, då materialet lämpar sig för att studera gruppens snarare än de deltagande individernas ställningstaganden. I stort har fokusgrupperna emellertid gett ett mycket rikt och varierat material och en god inblick i de jouraktivas gemensamma sätt att förhålla sig till sin roll och uppgift och till de brottsoffer de arbetar med.

Individuella intervjuer

De individuella intervjuerna genomfördes med sex personer som utsatts för brott och varit i kontakt med en brottsofferjour. Deltagarna valdes utifrån ambitionen att få ett så varierat underlag som möjligt, och användandet av telefonintervjuerna har underlättat en varierad

rekrytering i viss mån genom att fungera som en förstudie. Telefonintervjuer innebär en mindre investering för den intervjuade (Holt, 2010), och de kan på så vis ha fungerat som en väg in, som gav mig tid att vinna intervjupersonernas förtroende innan de gick med på att träffa mig för en längre intervju. Telefonintervjuerna gav också information som möjliggjorde ett mer genomarbetat urval av deltagare till de längre intervjuerna, då de gav en första inblick i hur jourkontakten sett ut och upplevts. Urvalet av de personer som deltog i de längre intervjuerna från det större underlag telefonintervjuerna gav är stratifierat. Då variation snarare är proportionerlig representativitet eftersträvades är de mindre grupperna proportionellt sett överrepresenterade i relation till det ursprungliga underlaget. De som valdes bort uttryckte oftast en neutral inställning och ett svagt intresse inför jourkontakten, vilket var det vanligaste förhållningssättet. Vad gäller brottstyp var tillgreppsbrott den vanligaste formen, 13 av de 23 som accepterade att kontaktas igen hade utsatts för tillgreppsbrott, och således valdes även fler personer som utsatts för denna brottstyp bort. En mer önskad skevhet har tillkommit på grund av att de personer som beskrivit mest lidande i relation till brottet och i sin övriga livssituation har fallit bort, av etiska skäl och på egen begäran. Intervjustudiens externa validitet är begränsad på så vis att underlaget är mycket litet. Urvalet har emellertid gett en variation av erfarenheter, vad gäller både brottsutsatthet och stöd. Materialet har analyserats narrativt, vilket diskuteras närmare i nästa avsnitt. Narrativa analyser kan betraktas som en form av fall-centrerad forskning, där sociala strukturer ligger som en bakgrund till individuella narrativ. På så vis kan ett litet underlag bära en teoretisk överförbarhet till andra sammanhang (Riessman, 2002).

Intervjuerna var semistrukturerade, där intervjupersonerna uppmanades att berätta fritt utifrån några öppna frågor. Semistrukturerade intervjuer innebär en avvägning mellan att ta emot intervjupersonens perspektiv och att inte glida alltför långt från forskningsfrågan (Willig, 2001). Jag arbetade inte utifrån en specifik forskningsfråga utan snarare från ett mycket brett intresse för hur

intervjupersonerna resonerade kring det stöd de fått efter brottet. I relation till den narrativa analys som följde kan detta förfarande sägas stärka studiens interna validitet, då analysen var av explorativ karaktär. Kontexten för intervjun, vilket inkluderar både intervjuaren och den fysiska miljön, har betydelse för hur intervjun faller ut (Silverman, 2007). Intervjuers kontextbundenhet bör betraktas som något oundvikligt, snarare än ett metodologiskt problem (Holt, 2010; Rapley, 2004), men det kan ändå vara av intresse att fråga sig vad detta innebär för studiens validitet. Rapley (2004) menar att intervjuaren inte kan påverka *om* hon/han påverkar intervjupersonen, bara *hur*. En medvetenhet om den egna rollen samt en genomskinlighet i relation till den kan på så vis stärka studiens validitet. Intervjupersonerna fick välja plats för intervjun och i alla fall utom ett innebar det att jag besökte dem i deras hem. Att intervjuas om svåra erfarenheter innebär i sig ett visst underläge (Hydén, 2008). Min ålder (vid tiden för intervjuerna 29 år) och junioritet som forskare, egenskaper som ibland kan ha inneburit ett hinder i fokusgruppsintervjuerna, kan här ha haft mer positiva effekter då de kan ha medierat denna maktskillnad något. Att låta deltagarna välja miljö syftade också till att få dem att känna sig bekväma och mindre utlämnade. Jag motiverade mitt intresse för intervjupersonernas erfarenheter bland annat med vikten av att undersöka brottsofferjourerna, då de är den enda organisation i Sverige som alla brottsoffer kan vända sig till. På så vis bjöds intervjupersonerna in att representera brottsoffer som grupp och de intog ofta lite av en expertposition gällande hur det är att utsättas för brott och gå igenom en rättsprocess.

Att förstå ett empiriskt material i sin kontext innebär inte bara att väga in den direkta intervjusituationen. Phoenix (2008) skiljer mellan lokala kontexter, det sammanhang berättandet sker i, och mer omfattande samhällsliga kontexter som berättaren ständigt är en del av. Under intervjuandet kunde en form av mellannivå vad gäller kontext skönjas, där narrativets historia eller brist på historia blir synlig. Somliga berättade mycket lätt och fritt och under dessa intervjuer höll jag som

intervjuare en relativt låg profil. De som hade lättast att berätta nämnde också hur de berättat om sina erfarenheter tidigare, ofta i flera sammanhang. Man kan således ana att narrativet har arbetats fram och repeterats i andra sammanhang än intervjusituationen och kan ha en viss beständighet över tid och plats. Andra hade svårare att minnas och redogöra för sina erfarenheter och de uppgav också att de inte berättat särskilt mycket om dessa tidigare och/eller inte mötts av något större intresse. Här ställde jag fler frågor, ofta kring praktiska omständigheter som när och i vilken ordning olika händelser utspelade sig. Min inverkan på berättandet blev då synlig på så vis att den typ av orientering jag efterlyst har kommit mer spontant längre in i intervjuerna. Dessa narrativ har därmed på ett tydligare sätt vuxit fram i intervjusituationen, genom ett samspel med intervjuaren. Detta skulle kunna betraktas som en form av hjälp i berättandet. Salmon och Riessman (2008) beskriver hur föräldrar assisterar barns berättelser genom en kombination av lyssnande och mild styrning vilket benämns "scaffolding". Mina insatser under dessa intervjuer skulle kunna betraktas som en form av enklare "scaffolding". Den intimitet och det mer eller mindre friktionsfria samspel Salmon och Riessman beskriver var visserligen inte närvarande på samma sätt och berättarnas behov av hjälp att strukturera berättelsen var mindre, men syftet med interaktionen och effekten av den, en mer sammanhängande berättelse, kvarstår. Mer kritiskt sett skulle styrningen kunna betraktas som ett sätt att störa en berättelse som faller utanför den struktur jag som lyssnare är van vid. Salmon och Riessman påtalar visserligen att berättelser kräver en konsekvens i hur händelser och idéer länkas samman för att vara möjliga att följa, men mycket forskning tyder på att det finns kulturella och sociala skillnader i normer för berättande, där många versioner kan visas ha en konsekvent struktur (Squire et al., 2014; Riessman, 2008). De orienterande frågorna har otvivelaktigt påverkat berättandets form, men min uppfattning är att det inte hämmat berättandet, då de intervjupersoner som tvekat mycket initialt har berättat med en större lätthet mot slutet av intervjuerna. Min förhoppning är att valet att ta en mer aktiv roll som intervjuare i relation

till dessa berättare har lett till ett rikare och mer nyanserat material, där fler aspekter av deras erfarenheter och upplevelser kommit fram.

Sammantaget har de individuella intervjuerna gett mig ett relevant material att arbeta med. Liksom i fokusgrupperna har jag sökt de intervjuades perspektiv och eftersträvat ett öppet förhållningssätt. Det har därför varit möjligt för intervjupersonerna att välja en annan riktning än den jag först avsåg, och telefonintervjuerna gjorde det möjligt att förbereda de längre intervjuerna på ett sätt som underlättade ett samtal om det intervjupersonerna fann viktigt. En brist i förfarandet är att jag inte var fullt förberedd på den variation som fanns i intervjupersonernas erfarenheter av att berätta om vad de upplevt i andra sammanhang. Jag har emellertid fått ta del av sex ganska olika berättelser som gett ett litet men innehållsrikt underlag för de fortsatta analyserna.

Analys

Det empiriska materialet har i huvudsak analyserats på två sätt, tematiskt och narrativt. I arbetet med artikel 1 och 2 analyserades fokusgruppsmaterialet tematiskt. Artikel 1, *Kollektiv identitet och hjälparroll i brottsofferjourer* utgick från det andra fokusgruppsmaterialet och syftade till att visa hur en kollektiv identitet och hjälparroll skapas och vidmakthålls på brottsofferjourerna. Artikel 2, *Conceptions of gender and age in Swedish Victim Support*, utgick från det första fokusgruppsmaterialet och syftade till att synliggöra hur kategorierna "kön" och "ålder" förstås av stödjarna på brottsofferjourerna, i relation till sin egen roll respektive brottsoffer. Artikel 3 och 4 bygger på narrativa analyser. Artikel 3, *Narratives of being a helper. The presentation of supporters and victims in Victim Support Sweden*, utgick från det första fokusgruppsmaterialet och syftade till att avgöra hur självpresentation görs i stödjarnas narrativ om interaktioner med brottsoffer, samt identifiera vilken funktion presentationen av brottsoffer fyller för denna självpresentation. Artikel 4, *Who wants to be an ideal victim? A narrative analysis of crime victims' self-presentation*, hade intervjuerna med

brottsoffer som underlag och syftade till att analysera hur brottsoffer presenterar sig själva i och genom sina berättelser.

Tematiska analyser

Tematiska analyser är, tillsammans med innehållsanalyser, starkt dominerande i kvalitativ, samhällsvetenskaplig forskning som använder sig av fokusgruppsmaterial (Myers, 1998; Silverman, 2011; Wibeck, 2011). Detta kan förklaras med att fokusgruppsmaterial ofta är stora och tematiska analyser är ett fungerande sätt att få en överblick över ett stort material. Silverman (2011) beskriver en form av mycket övergripande tematisering, ”mapping the woods”, där materialet söks igenom efter övergripande teman och slående citat. Han menar att denna typ av analys ger bredd snarare än djup. Jag har använt ett liknande arbetssätt som ett första steg för att sedan gå vidare till mer detaljerade analyser. I arbetet med artikel 2 genomsöktes materialet från delstudie 1 efter passager som på något vis berörde kön eller ålder explicit. Detta gav ett material på 66 sidors transkription att gå vidare med. I arbetet med artikel 1 genomsöktes materialet från delstudie 3 på ett likartat sätt, nu med fokus på sekvenser där hjälparollen, gruppens betydelse, hjälparideal eller relationer till samarbetspartners diskuterades av deltagarna. Här lyftes en större del av materialet ut för fortsatt analys, sammantaget 250 sidor.

I båda fallen tematiserades sedan det utvalda materialet med inspiration från Hayes (2000) version av induktiv tematisk analys. Denna analysform lämpar sig för studier som syftar till att kartlägga återkommande uppfattningar och antaganden i den text som analyseras, vilket ligger nära syftena med de två artiklarna där kollektiva uppfattningar om stödjarnas roll, och i viss mån om brottsoffer, undersöktes. Beteckningen är något missledande då analysmetoden förutsätter på förhand utvalda frågeställningar eller intresseområden, medan induktiv tematisk analys i andra sammanhang i regel avser en helt öppen ingång där hela materialet kodas (Braun & Clarke, 2006). ”Induktivt” syftar i Hayes användning på att ingen specifik teoretisk förståelse avgjorts på förhand. Då materialet samlades in inom ramen för

ett projekt utformades avhandlingens teoretiska ansats efter datainsamlingen, och de första intrycken från empirin låg till grund för de intresseområden som blev styrande för den fortsatta analysen. Analysarbetet innebar sedan en dialog mellan empiri och teoretiskt informerad förförståelse, vilket skulle kunna beskrivas som en form av abduktion (se Alvesson & Sköldberg, 1994). Mer konkret gick analysen till på så vis att de utvalda delarna av materialet delades in i en första uppsättning huvudkategorier, som namngavs. Varje gång en ny kategori skapades söktes materialet igenom efter delar som kunde sorteras in under denna kategori. I och med detta förändrades huvudkategorierna och döptes ibland om. Inom varje huvudkategori delades materialet sedan in i underkategorier. Under denna process döptes några huvudkategorier om eller delades upp och material flyttades mellan både huvudkategorier och underkategorier. Ett exempel på detta från arbetet med artikel 1 är huvudkategorierna ”en bra stödjare” och ”arbetsgrupp” som omarbetades till huvudkategorierna ”en bra stödjare och gruppmedlem” och ”sammanhållning” när det blivit tydligt att det ofta var svårt att separera egenskaper som var viktiga för hjälparollen och egenskaper som uppskattades av sociala skäl, medan diskussionerna om arbetsgruppen lättare lät sig delas in i diskussioner om vikten av att få in rätt personer å ena sidan och diskussioner om hur man arbetade för att skapa sammanhållning och trivsel i gruppen å andra sidan. I möjligaste mån undveks överlappande kategorier, men några mindre delar av materialet förekom ändå i mer än en kategori. Detta material färgmarkerades. I regel uppstod överlappningen genom att jag avstod från att dela upp sammanhängande stycken där talare och ämne växlade snabbt, detta för att undvika att finfördela och därmed dekontextualisera materialet alltför mycket (jfr Silverman, 2011).

En kritik mot tematiska analyser på fokusgruppsmaterial är att uttalanden tas ur sitt sammanhang om inte interaktionen analyseras (Silverman, 2011; Wibeck, 2011). Denna studie var upplagd för att förstå brottsofferjourerna, snarare än de enskilda individerna och deras inbördes relationer. Materialet är inte heller lämpat för en noggrann

analys av interaktionen mellan deltagarna, då icke-verbal kommunikation och miljöfaktorer, exempelvis hur deltagarna relaterar till varandra rumsligt, är faktorer som bör vägas in i en analys av samspelet i fokusgrupper (se Wibeck, 2011). Framför allt i de större grupperna är det ofta svårt att höra skillnad på deltagarna i ljudupptagningarna och för att undvika att basera analysen på material som misstolkats har jag endast markerat skillnad på intervjuare och deltagare samt talarskiften i transkriptionerna. I kortare stycken är det lättare att urskilja antalet talare och i artiklarna ges en viss kontextualisering genom att det exempelvis framgår vilka uttalanden som väcker medhåll från stora delar av gruppen och vilka som möts av tystnad eller invändningar. Under arbetet med tematiseringen har det varit en fördel att jag varit närvarande genom hela processen, från att intervjua och transkribera till att tematisera materialet. Jag har på så vis fått en god kännedom om materialet, vilket minskar risken för att det misstolkats när det skilts från sitt större sammanhang. Att kodningen av materialet är färgad av en mer övergripande förståelse för den kontext där det samlats in stärker den interna validiteten, medan reliabiliteten kan anses vara svagare (jfr Silverman, 2011). Det är inte omöjligt att en annan forskare hade gjort en annan tolkning, vilket ligger i den kvalitativa forskningens natur. Ett sätt att säkra reliabilitet i kvalitativ forskning är att eftersträva genomskinlighet vad gäller analys och teoretisk förståelse (Silverman, 2011). Detta har gjorts genom att materialet har transkriberats i sin helhet, och citerats när den empiriska analysen presenterats i artiklarna. Vad gäller tematiseringen har jag eftersträvat genomskinlighet genom att arbeta med kodningen på ett systematiskt sätt, som gör det möjligt att återge processen och öppna upp för bedömning. Ett annat sätt att stärka reliabiliteten i tematiska analyser kan vara att använda bedömartriangulering (Willig, 2001). De artiklar som bygger på tematiska analyser har skrivits i samarbete med Eva Johnsson (artikel 1) och Kerstin Svensson (artikel 2). Medförfattarna har haft en god kännedom om det empiriska materialet, följt arbetet med kodning och kommit med synpunkter i de tidiga skedena. De slutgiltiga teman som presenteras i artiklarna är resultatet av ett samarbete, om än

inte regelrätt bedömartriangulering då det rör sig om gemensamma diskussioner snarare än separata bedömningar.

I arbetet med artikel 2, som berörde uppfattningar om kön och ålder, var vinjettdiskussonen en viktig del av underlaget. Här innebar det en fördel att vinjetterna presenterades sist, då sättet att tala om kön och ålder i den övriga diskussionen på så vis inte influerats av vinjetterna. Till exempel hade resultatet att deltagarna ofta diskuterade ålder som en dikotomi, med yngre och äldre som två specifika grupper med särskilda egenskaper, tappat mycket av sin validitet om diskussionen enbart sett ut på detta vis efter att vinjetterna presenterats, då personerna i vinjetterna var i åldrarna 22–26 respektive 61–75 och detta skulle kunnat inspirera deltagarna att diskutera ålder i termer av yngre och äldre. Efter vinjettdiskussionen frågade vi deltagarna om de kom att tänka på några grupper av brottsoffer som de ofta träffar som inte behandlades i vinjetterna. Det som då oftast kom upp var brottsoffer med utländsk bakgrund. I sammansättningen av vinjetterna gav vi alla svenskklingande namn. Detta val gjordes utifrån tanken att etnicitet skulle vara en variabel för mycket att förhålla sig till, framför allt med tanke på att ”utländskklingande” namn kan ha olika konnotationer beroende på vilken nationell bakgrund de antyder. Emellertid förekom det en diskussion i fokusgrupperna om ospecificerade ”utländska brottsoffer” som relaterade till kulturkrockar och språksvårigheter, vilket kan tolkas som att ”utländsk” i diskussionen innebar tämligen nyinvandrad till Sverige från en kultur som tydligt skiljer sig från den svenska.

Sammanfattningsvis har de tematiska analyserna genomförts i flera steg, detta för att möjliggöra såväl överblick över ett stort material som mer fördjupade analyser av några utvalda delar. En fara med tematiska analyser är att materialet tas ur sitt sammanhang, vilket har varit svårt att helt undvika då jag arbetat med stora material som måste avgränsas för att möjliggöra mer djupgående analyser. Jag har emellertid arbetat för att förstå varje avsnitt som en del av en helhet genom att noga bekanta mig med materialet samt genom att inte finfördela det alltför mycket vid tematiseringen. Ett sätt att stärka en studies validitet är att arbeta med

triangulering (Silverman, 2011). I relation till fokusgruppsmaterialet har jag arbetat med en form av analytisk triangulering då materialet analyserats både tematiskt och narrativt.

Narrativa analyser

Individintervjuerna med brottsoffer, samt delar av det första fokusgruppsmaterialet, har analyserats narrativt. I båda fallen ligger fokus på hur självpresentation görs i en specifik roll, som brottsoffer respektive stödjare. Presentationen som stödjare betraktas som tätt sammanknuten med den roll brottsoffer ges i stödjarnas narrativ. Det har utgjort ett på förhand utvalt förhållningssätt i analysen, medan jag mer har betraktat det som en empirisk fråga vilka aktörer som blir viktiga i brottsoffers berättelser.

I en översikt av narrativa analyser i forskning i socialt arbete påtalar Riessman och Quinney (2005) att alltför många narrativa analyser utförs på material som inte kan betraktas som narrativ. Även i mitt material finns mycket tal som inte har formen av narrativ och även mycket som ligger i ett gränsland. Jag har utgått från Labov och Waletzky (1967) modell för händelsenarrativ (*event narratives*) både i urvalet av material att arbeta med och i kodningen av det. En vanlig kritik mot denna kodningsmodell, som kan sägas gå i motsatt riktning mot den som Riessman och Quinney (2005) framför, är att den medför att alltför mycket material exkluderas (Patterson, 2008; Squire, Andrews & Tamboukou, 2008). Att definiera och välja ut text för narrativ analys innebär således en avvägning där det både finns en risk att exkludera relevant material som inte helt passar ett på förhand utvalt kodningssystem och en risk att inkludera material som inte lämpar sig för en narrativ analys. Jag har reserverat den mer ingående analysen för händelsenarrativ, men definierat dessa något vidare än vad Labov och Waletzky (1967) föreskriver. Ett händelsenarrativ utspelar sig på en specifik plats under en begränsad tidsperiod, vilket också är ett kriterium för Tillys (2002) definition av standardberättelser (*standard stories*) som jag återkommer till i avsnitt 4.2. Jag har använt detta som en form av

minimikriterium för vad jag har betraktat som ett narrativ och inkluderat i analysen. Enligt den ryska tradition som Labov och Waletzky tillhör skulle en del av det material jag definierat som narrativ snarare betraktas som historier (*stories*). Med historier avses här enkla återgivanden av händelser, medan ett narrativ innebär en tydligare tidslinje och utvärderande eller meningsgivande sekvenser. Jag instämmer emellertid i Squires et al. (2014) kritik mot denna distinktion. De hävdar att även enkla återgivanden utan explicit värderande berättas av en anledning och i en kontext som ger dem mening. Med detta synsätt blir distinktionen mellan narrativ och historia mindre meningsfull metodologiskt. Skillnaden mellan historier och narrativ kan också förstås på flera andra sätt. Riessman (2008) betecknar, med hänvisning till sociolingvistisk teoribildning, historier som en undergrupp av narrativ, där historier kännetecknas av att de innehåller någon form av oväntad vändning som kräver en nyorientering. Robertson (2005) använder en indelning där narrativ delas in i historia, som avser narrativets innehåll, och diskurs, som avser narrativets form.

Utöver narrativ innehöll individintervjuerna även längre sekvenser där berättarna resonerade kring olika ämnen och sekvenser av frågor och kortare svar. Vissa poänger görs både via narrativ och på andra sätt. Jag har fokuserat de narrativa sekvenserna, men inte bortsett helt från det övriga materialet utan försökt ge en helhetsbild av hur samtalet har flutit. Narrativa analyser lämpar sig för ett litet sampel. Analysen är detaljerad och tidskrävande vilket gör det svårt att arbeta med stora material (Riessman & Quinney, 2005). Medan materialet från de individuella intervjuerna var förhållandevis litet och överblickbart krävdes ett mer tydligt avgränsat urval ur det större fokusgruppsmaterialet för att få ett hanterbart underlag. I arbetet med fokusgruppsmaterialet valdes drygt 70 relativt korta narrativ ut för analys; de omfattade 67 av de totalt 485 transkriberade sidorna. De utvalda narrativen rörde kontakter stödjarna haft med brottsoffer i rollen som brottsofferstödjare eller vittnesstöd, vilket innebar att bland annat berättelser om brottsoffer som de hjälpt i egenskap av vänner och bekanta, om brottsoffer som de hört talas om i

olika sammanhang och om hypotetiska scenarier uteslutits. Jag har också exkluderat berättelser om möten som deltagarna haft med andra personer än brottsoffer inom ramen för jourarbetet, till exempel med presumtiva stödjare och samarbetspartners. Att endast använda narrativ om faktiska, uppgivet självupplevda händelser ligger i linje med Labov och Waletzky's (1967) definition av händelsenarrativ. En kritik mot denna avgränsning är att hypotetiska scenarier, som drömmar och rädslor, kan ta narrativ form och säga minst lika mycket om berättarens upplevelser, erfarenheter och självpresentation som faktiska händelser (Patterson, 2008). Jag har ändå valt att begränsa analysen till narrativ om sådant som uppgetts faktiskt ha hänt, då det som den narrativa analysen av fokusgruppsmaterialet framför allt tillför avhandlingen som helhet är en konkretisering av stödjarnas mer generella förhållningssätt till brottsoffer och arbetet med dem. I de tematiska analyserna har normer, ideal samt mer generella och hypotetiska resonemang fått stort utrymme, medan jag med den narrativa analysen har velat få en inblick i hur dessa normer och ideal tar sig uttryck när de prövas mot brottsoffer som inte alltid agerar och reagerar som förväntat. En fördel med att använda en tydlig och detaljerad kodningsmall är också att det gör kodningen mer genomskinlig, vilket kan sägas stärka studiens reliabilitet.

Allt material som betraktades som narrativ kodades enligt Labov och Waletzky's (1967) modell. Den utarbetades för lingvistisk analys och i arbetet med kodningen har jag hämtat inspiration från Riessmans (1997, 2008) användning av den i samhällsvetenskapliga analyser. Ett händelsenarrativ följer enligt Labov och Waletzky en specifik struktur, eller primär sekvens. Det inleds med en orientering (orientation, Or) där plats, tid och involverade aktörer presenteras. Denna orientering följs av en komplicerande handling (complicating action, CA), en händelse som för berättelsen framåt. Därefter följer en utvärdering (evaluation, Ev) där händelsen tolkas och ges mening samt en upplösning (resolution, Re) där det resultat som händelsen i narrativet leder fram till beskrivs. Som tillägg kan ett händelsenarrativ inledas med ett abstract (Ab) där narrativets övergripande tema anges och avslutas med en coda där narrativets

sensmoral presenteras. I codan klargörs också narrativets relevans i nutid. De narrativ jag arbetat med har inte alltid följt denna struktur fullständigt men kodningen har varit användbar i analysen, framför allt för att identifiera utvärderingar och codan och därmed få en bild av hur berättaren vill att narrativet skall tas emot. I artiklarna har jag inte inkluderat kodningarna då analyserna inte primärt fokuserat på form, men jag ger här ett exempel för att visa på hur jag har arbetat med dem. Det kommer från en intervju med en kvinna som utsatts av en kollega för sexuella trakasserier genom nattliga telefonsamtal. Mina inlägg är kursiverade.

<i>Jag tänker, du har ju haft en kontakt också, den här [vårdföretag]-kontakten, som du inte var så nöjd med. Vi kan kanske ta det som referenspunkt lite då eftersom det verkar ganska bra med jouren. Vad tänker du där, vad ska man inte göra så att säga?</i>	Ab
Ja man ska ju nog inte göra som den beteendevetaren jag var hos på [vårdföretag] att för det första så tyckte hon att det var inte arbetsrelaterat för det hade inte hänt på arbetstid	CA
och det tycke jag ju att liksom att det är det väl för ja, för det första så jobbar jag ju inte om nätterna och för det andra så är det ju mellan två arbetskamrater så då är det väl arbetsrelaterat.	Ev
Men de fick jag veta sen att, ja, hon hade uppmanat mina närmsta chefer att de inte behövde ta tag i det här eftersom de inte ansåg att det var arbetsrelaterat. Så att	CA
<i>Så att det var ett väldigt strikt uppdrag som hon, i alla fall tolkade sitt uppdrag som då.</i>	Ev
Ja och sen när jag satt hos henne så liksom och var ledsen och sådär och då sitter hon och börjar rabbla upp siffror, procentuella siffror att såhär många nya relationer startar på arbetsplatser	CA

och jag tyckte liksom att det här var ju inte en invit på en relation, inte ens en gång en sexuell relation, för det var ett sjukt samtal. Detta var från en människa som har ett sjukt beteende som behöver hjälp.	Ev
Och det bara avfärdade hon. Och jag ställde mig frågan liksom att varför valde han just mig, där liksom, en avdelning där det jobbar 50 kvinnor minst bara på labbet, varför valde han att ringa just mig som var bland de nyanställda till exempel. Och då svarade hon, då tyckte hon det liksom att ja den frågan ställer sig alla som har råkat ut för något, varför just jag.	CA
Och det tyckte jag. Det var ju inga tröstande ord. <i>Det var inte till någon hjälp precis?</i> Absolut inte. Så jag menar att det, jämför man då med hur hon på brottsofferjouren, hon svarade mig i förhållande till beteendevetaren,	Ev
och när jag gick därifrån så liksom, jag bara skakade på huvudet och tyckte liksom för mig själv att jobbar hon som beteendevetare? Hon är nog på fel plats liksom.	Re/Ev
Hon borde inte jobba med det. Det var liksom min känsla.	Coda

I individintervjuerna fungerade ofta en fråga från intervjuaren som en form av abstract för berättelsen, vilket också var fallet i exemplet ovan. Narrativ som svar på en fråga var även vanligt i fokusgrupperna, men här kunde frågorna även komma från gruppen. I fokusgrupperna var det också vanligt att narrativ kom som respons på andra narrativ eller mer generella uttalanden om arbetet med brottsoffer. Exemplet ovan avviker från Labov och Waletzky's (1967) modell genom att det kommer flera varv av utvärderingar och komplicerande handlingar innan narrativet fortsätter till en upplösning. Detta återkom i båda materialen och särskilt i berättelser som tydligt engagerade berättaren. I exemplet ovan bidrar

intervjuaren också med en utvärdering, och även det var relativt vanligt. I fokusgrupper är berättandet ofta kollektiv (Wibeck, 2011). I mitt fokusgruppsmaterial fanns i regel en huvudberättare men det var vanligt att andra deltagare bidrog med utvärderingar samt fyllde i med ytterligare orientering och komplicerande handlingar. Ibland bjöd huvudberättaren in till detta genom att ställa frågor till gruppmedlemmar som kan minnas samma händelse. Slutförandet av narrativet, i form av upplösning och coda, lämnades däremot i regel åt huvudberättaren.

Ett skäl att använda Labov och Waletzky's (1967) kodning är att den tydliggör berättarens förhållningssätt till den beskrivna händelsen och berättarens syfte med att berätta om den, genom att utvärderingar och codan synliggörs. Även om beskrivande och värderande delar av narrativet särskiljs i analysen uppfattar jag att codan i regel ger en fingervisning om de ställningstaganden som ligger bakom att en specifik händelse alls återges. Ett annat skäl är att narrativen görs mer jämförbara när de kodas efter samma, relativt strikta mall (Patterson, 2008). Kodning kan betraktas som en form av inledande strukturell analys, men jag har inte följt upp dem med en detaljerad diskussion kring narrativ form utan istället använt de kodade narrativen som ett underlag för att arbeta tematiskt, vilket kräver ett visst mått av jämförelse (se Riessman, 2008). Analysens huvudfokus ligger på narrativens innehåll, vilket gör att en tematisering har passerat mina syften. Framför allt fokusgruppsmaterialet hade, med en annan typ av transkription där deltagarna skiljs ut och tempo och turtagande markeras tydligare, även kunnat lämpa sig för en mer dialogiskt inriktad form av narrativ analys (se Riessman, 2008; Wibeck, 2011). Jag har valt ett annat fokus men försökt undvika den fullständiga brist på avvägningar kring lokal kontext och språkbruk som Riessman (2008) kritiserar somliga tematiska narrativa analyser för. Självpresentation har förstås som något som sker i en specifik kontext och är knutet till denna. Brottsoffer och stödjare har intervjuats i egenskap av just brottsoffer och stödjare, och medvetenheten om detta har färgat tolkningen av deras självpresentation. Självpresentationen kan således inte förstås som ett uttryck för

berättarnas självförståelse som helhet, utan snarare som ett uttryck för deras förhållningssätt till den specifika roll de intervjuats inom.

Självpresentation har genomgående analyserats genom att särskild uppmärksamhet lagts vid vilken roll berättaren ger sig själv i berättelsen, samt vilka egenskaper denne tillskriver sig själv, direkt och genom att återge andras kommentarer och reaktioner. I arbetet med de individuella intervjuerna har jag analyserat berättarnas självpresentationer som helhet och de kortare händelsenarrativ som ingår i intervjuerna har fungerat som pusselbitar. I Riessmans (2008) terminologi har jag haft berättaren, eller dennes självpresentation, som analysenhet snarare än de enskilda narrativen. Berättarnas självpresentationer har delats in i två grupper och gemensamma förhållningssätt till brottet och dess efterverkningar inom dessa respektive grupper blev huvudfokus för den teoretiska analysen, som även relaterar till hur offerskap kan förstås i en vidare, samhällelig kontext. De kortare narrativen har på så vis förstås i sammanhanget av en mer övergripande berättelse och självpresentation.

Medan berättarna endast haft intervjuaren att presentera sig för i de individuella intervjuerna, kan de självpresentationer som görs i fokusgrupperna anses fylla en dubbel funktion. Dels presenterar de individuella stödjarna sig för intervjuerna och gruppen, dels gör gruppen en gemensam självpresentation. I analysen har jag dels intresserat mig för hur gruppen presenterar sig kollektivt, dels hur de enskilda berättarna förhåller sig till gruppens normer i sina självpresentationer som stödjare. I arbetet med fokusgruppsmaterialet har händelsenarrativen tagits ur sitt sammanhang på så vis att de har lyfts ut ur fokusgruppsdiskussionen de berättats inom. För min egen förståelse har jag behållit kortare stycken av transkriptionen före och efter under kodningen, och i artikeln finns ibland kortare förklaringar av hur diskussionen förlöpt kring narrativen, men händelsenarrativen har inte förstås i relation till exempelvis hela fokusgruppsdiskussionen eller gruppens sammansättning. Istället har de tematiska analyserna av fokusgruppsmaterialet, där delade normer och ideal inom organisationen har utkristalliserats, fungerat som en form av bakgrund att förstå narrativen mot.

Genom att välja ut och koda narrativen så som jag har gjort lägger jag mig nära en händelsefokuserad tradition inom narrativforskning. En kritik mot denna tradition är att narrativen här betraktas som representationer av händelser och/eller relativt statiska inre tillstånd, medan man ur ett mer konstruktivistiskt perspektiv kan hävda att narrativet snarare bör betraktas som ett uttryck för berättarens önskade eller hävdade identitet. En grund för kritiken är hur händelsenarrativ traditionellt har analyserats, en annan att man i kodningen tydligt urskiljer värderande och beskrivande delar (Patterson, 2008). Genom att fokusera på självpresentation på individ- och grupp-nivå, återigen med inspiration från Riessmans (1997, 2003) användning av Labov & Waletzky's (1967) modell, hoppas jag kunna tydliggöra att jag inte betraktar narrativen som en direkt kanal till berättarens erfarenheter, tankar eller känslor. Inom mer erfarenhetsfokuserad forskning betraktas narrativ som föränderliga och inte bara som talade utan även som performativa. Materialet går därför utanför transkriberat tal, genom att inkludera exempelvis skriftligt material, bilder och handlingar, och inhämtas ofta över längre tidsperioder (Patterson, 2008; Squire et al., 2008). Jag har emellertid velat göra en form av närläsning av materialet, som består av transkriptioner, och har därför också avgränsat definitionen av narrativ på ett mer traditionellt sätt. Genom analysarbetet har jag försökt hålla en medvetenhet om att materialet endast ger en ögonblicksbild, med de begränsningar det innebär.

En annan begränsning med den typ av narrativ analys jag har valt är att den inte väger in narrativets dramatiska kvaliteter i någon större utsträckning. Narrativet definieras utifrån sin struktur och sitt innehåll. Ett angreppssätt som lämpar sig för att analysera narrativ om dramatiska händelser, och därför kunde varit ett alternativ för analysen av brottsoffers berättelser, är att fokusera tydligare på brytpunkter i berättandet. Lindgren och Lundström (2010) har valt ett sådant angreppssätt på mediala berättelser om brott, med utgångspunkt i filosofen Tzvetan Todorovs modell för narrativa analyser. Denna analys byggs kring en omvälvande händelse, som påminner om den

komplicerande handlingen i Labov och Waletzky's (1967) modell men ställs tydligare i centrum för analysen på så vis att händelsen anses dela upp tiden i "före" och "efter" som två kvalitativt olika perioder i huvudpersonens liv. Ett brott skulle kunna betraktas som en sådan omvälvande handling i brottsoffret's liv, och gör det ofta i medierapportering om brott (Lindgren & Lundström, 2010). Jag har emellertid inte velat basera analysen på ett sådant förgivettagande om intervjupersonerna, särskilt som det i telefonintervjuerna fanns tydliga indikationer på att så ofta inte var fallet.

I de narrativa analyserna har jag valt att göra en närläsning av ett förhållandevis litet material, med fokus på berättarnas självpresentation. Valet av kodningsmodell har inneburit att fokus ligger på narrativ om uppgivet faktiska händelser, vilket innebär en del begränsningar. Det tillför emellertid en viktig aspekt till avhandlingen som helhet, då mer abstrakta resonemang fått mycket utrymme i andra delar.

Etiska frågor

De olika formerna för datainsamling har väckt delvis olika frågor ur ett etiskt perspektiv. Delstudierna 1 och 3 i forskningsprojektet har inte etikprövats. Ämnet för fokusgruppsdiskussionerna var deltagarnas frivilliga arbete, vilket inte är att betrakta som ett ämne av särskilt känslig art, och inga personuppgifter hanterades. Alla gav informerat samtycke till deltagande och ljudupptagning samt informerades om hur materialet skulle användas och rätten att när som helst dra tillbaka sitt deltagande. Denna information, liksom frågan om samtycke, uttrycktes när gruppen var samlad och det finns en risk att gruppformatet kan ha gjort det svårare för enskilda individer att neka inspelning eller dra tillbaka sitt deltagande. Gruppformatet gör det emellertid också relativt enkelt för enskilda deltagare att dra sig ur diskussionen om de inte känner sig bekväma med ämnet (Hydén, 2008; Smithson, 2000; Wibeck, 2011). Materialet har hanterats konfidentiellt på så vis att enskilda deltagare inte urskiljes i transkriptionerna, vare sig i arbetsmaterial eller de publicerade texterna. Alla uppgifter som kunnat härledas till enskilda jourer, enskilda deltagare

eller individer som omtalades i fokusgrupperna har anonymiserats. Angivelser som inte påverkar analysen, exempelvis adresser och namn på personer, har exkluderats redan i transkriptionerna och i det publicerade materialet har även beskrivningar av alltför specifika situationer där de involverade skulle kunna kännas igen undvikits eller förändrats.

Ett problem med fokusgrupper är att det är svårt att garantera att känslig information som delges inte sprids av deltagarna (Wibeck, 2011). Detta är troligen mindre aktuellt här, då deltagarna kom från redan existerande grupper med ett etablerat system för sekretess. Stödjarna avlägger tysthetslöfte som visserligen inte är juridiskt bindande, men som de ger uttryck för att ta på stort allvar. Att bryta tysthetslöftet är socialt graverande och kan innebära uteslutning ur jouren. Deltagarna uppmanades inte av forskarna att inte berätta vidare vad som sagts i fokusgrupperna, men då fokusgruppsdiskussionerna berörde teman som låg relativt nära de diskussioner deltagarna för i sitt gemensamma arbete finns inga skäl att tro att de skulle göra avsteg från sina tysthetsprinciper för att diskussionen förts i forskningssammanhang.

Människor kan välja att delta i forskning av flera skäl och ett möjligt sådant, som många av fokusgruppsdeltagarna gav uttryck för, är intresse för forskningen. Det kan då vara lämpligt att återgälda deltagarna genom att delge dem resultaten på ett sätt som passar och är begripligt för dem (Squire et al., 2014). De rapporter som producerades i projektet har sänts till de medverkande jourerna för spridning. Utöver detta har vi återkopplat resultaten från de första delstudierna muntligt, med möjlighet att ställa frågor, under fokusgrupperna i delstudie 3. Vi har även deltagit i brottsofferjourernas idéforumdagar och presenterat forskningsresultat som valts ut särskilt med de jouraktivs intressen i åtanke.

Individintervjuerna med brottsoffer är av mer känslig karaktär. För det första säger Lag om etikprövning av forskning som avser människor (2003:406) att forskning som behandlar ”personuppgifter om lagöverträdelser som innefattar brott” skall etikprövas utan att specificera om det rör offer eller förövare. För det andra säger lagen att forskning

som ”utförs enligt en metod som syftar till att påverka forskningspersonen fysiskt eller psykiskt, eller som innebär en uppenbar risk att skada forskningspersonen fysiskt eller psykiskt” skall etikprövas. Studien genomfördes visserligen inte i syfte att påverka de medverkande, men det är oundvikligt att de skulle kunna påverkas psykiskt av att berätta om sina erfarenheter. Vi ansökte därför om etikprövning av delstudie 2. Regionala etikprövningsnämnden i Lund beslutade emellertid att studien inte behövde prövas (Dnr 2010/190). Något som kan betraktas som problematiskt i sammanhanget är att fokus för analysen har förändrats något efter etikprövningen. Studien gällde initialt det stöd intervjupersonerna mottagit från brottsofferjouren, men förändrades till att omfatta deras upplevelser och självpresentation som brottsoffer i mer generella termer. Att stödet från brottsofferjouren inte visade sig vara centralt i intervjupersonernas berättelser låg till grund för denna förändring. Det kan emellertid inte betraktas som helt oförutsägbart att personer som i en semistrukturerad intervju ombeds att berätta om det stöd de fått efter ett brott i någon mån också kommer att tala om brottet och de upplevelser det väckt, vilket också påtalades i etikprövningsansökan. En möjlig lösning hade varit att stoppa de deltagare som berättade mycket om brottet, alternativt utesluta dessa delar ur analysen. En etisk fördel med narrativa analyser som ofta påtalas är emellertid att de ger berättarna möjlighet att uttrycka sig och bli hörda (Riessman, 2008; Squire et al., 2014). Utifrån detta kan det betraktas som mer tveksamt att utesluta delar av deltagarnas berättelser som de själva tydligt lyfte fram som viktiga.

Samtliga intervjupersoner samtyckte till deltagande och ljudupptagning. De fick information om hur resultaten skulle användas samt mina kontaktuppgifter. De inbjöds att återkomma om de hade frågor i efterhand eller önskade dra tillbaka sitt deltagande, något ingen av dem gjorde. De som var intresserade fick också ta del av resultaten genom den andra projektrapporten (Jägervi, 2011) vilket blev aktuellt i ett fåtal fall. Vid intervjutillfällena var jag förberedd på att hänvisa till samtalsstöd, något som emellertid inte blev aktuellt. Jag valde att inte ta

upp dessa möjligheter om intervjupersonerna inte uttryckte en vilja att ta emot stöd. Psykisk ohälsa bär med sig ett visst stigma och det finns därför en risk att förslaget att söka hjälp kan uppfattas som kränkande om det är oönskat. I och med att urvalet gjordes utifrån telefonintervjuer var det också möjligt att välja intervjupersoner med hänsyn till deltagarnas mående. Blev det tydligt att en intervjuperson påverkades negativt känslomässigt av att berätta om sina erfarenheter tillfrågades inte denna om någon längre intervju, vilket blev aktuellt i ett fall. I några fall avböjde också personer en längre intervju med hänvisning till sitt mående, vilket respekterades utan vidare frågor. I de fall där deltagare tvekat med hänvisning till att deras erfarenheter inte var intressanta nog har jag däremot varit något mer påstridig och insisterat på att de ändå var relevanta för min forskning.

Eliasson-Lappalainen (2000) påtalar att ett viktigt uppdrag för forskare i socialt arbete är att lyssna till röster som vanligtvis inte blir hörda och belysa berättelser som annars inte får berättas, detta med hänsyn till både etiska aspekter och forskningens kvalitet. Ett likartat sätt att resonera har också använts om narrativa metoder mer generellt, där "voice", att ge röst åt förtryckta grupper, beskrivs som en etiskt viktig aspekt av forskningen (Riessman, 2008; Squire et al., 2014). Utifrån detta sätt att resonera har jag bedömt det som viktigt att även intervju personer som av olika skäl inte uppfattar sina personliga erfarenheter som av intresse för andra. Jag har stärkts i denna uppfattning under intervjuandets gång då de som tvekat mest till att delta också är de som beskriver hur deras berättelser tidigare mötts av ointresse och/eller ifrågasättande. Även föresatsen att lyfta fram dem som annars inte hörs bör emellertid problematiseras. Squire et al. (2014) påtalar hur detta förhållningssätt kan leda till en exotisering av marginaliserade grupper och cementera ojämlikhet genom att fokusera på skillnader och reducera personer till representanter för de sociala grupper de tillhör. Diskussionen om brottsoffer som grupp i föreliggande studie skulle kunna ha en sådan effekt. Jag har försökt motverka detta, framför allt genom att betona att brottsoffer är en mycket heterogen grupp. Jag har också intervjuat

personer med olika social bakgrund som utsatts för olika typer av brott. Genom att intressera mig för likheter i hur de förhåller sig till sin brottsutsatthet, hoppas jag kunna tydliggöra hur brottsoffer framför allt förenas av att de i viss mån tvingas förhålla sig till samma normer och ideal, medan deras erfarenheter och bakgrund kan skilja sig stort.

Sammantaget har datainsamlingen följt Regionala etikprövningsnämndens rekommendationer, även i de delar som inte etikprövats. Deltagarna har också fått ta del av den forskning de bidragit till. Analysen har inneburit en avvägning mellan att göra det som deltagarna på förhand informerats om och att ge utrymme för att inkludera oväntade bidrag, framför allt när det gäller intervjuerna med brottsoffer. Jag har gjort denna avvägning med respekt för deltagarnas vilja, såsom jag uppfattat den, vilket innebär att jag låtit de teman de själva lyft fram som viktiga ta stor plats i analysen.

Sammanfattning

I detta kapitel har jag presenterat det empiriska material som ligger till grund för avhandlingen, omständigheterna under vilka det samlades in, de metoder som användes samt de avvägningar som gjorts under arbetet med datainsamlingen och analysen. Avhandlingen utgår från andra frågor än det projekt som materialet samlades in för. Det har därför varit av särskild vikt att reflektera kring de möjligheter och begränsningar för analysen som materialet gett upphov till. Den största delen av detta består av 12 fokusgrupper med personer som arbetar inom samma jour. De artiklar som utgår från detta material har på olika sätt fokuserat på kollektiva ställningstaganden och värderingar, vilket fokusgruppsmaterial lämpar sig för. De tematiska analyserna har gett en överblick, men även inneburit nedslag där delar av materialet har analyserats mer ingående. Här har den största utmaningen varit att hitta en balans mellan att göra en noggrann analys och att behålla en medvetenhet om den större kontexten. I de narrativa analyserna har jag arbetat dels med det mindre materialet från intervjuerna med brottsoffer, dels med utgångspunkt i det större fokusgruppsmaterialet. Vid insamlingen av båda dessa material

ställdes öppna frågor och fritt berättande uppmuntrades, något som gör materialet lämpligt för narrativ analys. Narrativa analyser är svåra att tillämpa på stora material och därför har de delar av fokusgruppsmaterialet som analyserats valts ut genom relativt snäva avgränsningar. Att väga in både vikten av kontextualisering och nödvändigheten av att göra avgränsningar har därmed varit en viktig balansgång även här. Ingående analyser av personliga berättelser är en närgången form av forskning. Respekt för intervjupersonernas integritet, men också deras vilja att förmedla något, har därför varit av särskild vikt i analysen av brottsoffers berättelser.

4. Teoretiska utgångspunkter

Avhandlingens syfte är att bidra till förståelsen av hur stödjare och brottsoffer förstår och presenterar sig själva, som stödjare respektive brottsoffer. För att förstå detta har jag tagit stöd i socialpsykologisk teoribildning kring hur social identitet byggs upp generellt samt teoribildning kring hur självpresentation och identitetsskapande kan göras i narrativ form. Social identitetsteori berör, som namnet antyder, hur identitet växer fram i interaktion med andra. Som komplement till denna teoribildning, som har en psykologisk utgångspunkt, har jag även använt mig av sociologisk, interaktionistisk teoribildning som i ännu högre grad sätter de relationella aspekterna av människors självförståelse i centrum.

Social identitet och social kategorisering

Att inta ett socialpsykologiskt perspektiv innebär att intressera sig för människan i sitt sammanhang, men fokus läggs olika inom olika skolbildningar. Hur social identitet byggs och vidmakthålls är intimt förknippat med hur vi kategoriserar och grupperar människor. I detta avsnitt presenteras dels social identitetsteori och självkategoriseringsteori som tar ett psykologiskt perspektiv på den sociala människan, dels interaktionistisk teoribildning som utgår från ett sociologiskt perspektiv.

Social identitetsteori och självkategoriseringsteori

Inom den socialpsykologiska teoribildning som tar sin startpunkt i kognitiv psykologi har social identitetsteori (*social identity theory*) en stark ställning. Den utvecklades av Tajfel och Turner (1979) och fokuserar framför allt på hur grupptillhörighet kan förse individer med en positiv identitet, samt på relationer inom och mellan grupper. Här görs en teoretisk åtskillnad mellan personlig identitet, där individen definierar sig utifrån vad som skiljer henne från andra individer, och social identitet som bygger på grupptillhörigheter och likheter med personer inom samma grupper, så kallade in-grupper. Dessa identitetsformer samspelar

emellertid ständigt och är svåra att tydligt skilja från varandra i praktiken. Grupper förstås utifrån vilka grupperingar som är meningsfulla för individen, och betraktas således som kognitiva snarare än fysiska, observerbara enheter (Tajfel, 1974). Vi tenderar att söka oss till grupper som vi associerar med positiva värden. När en grupp saknar positiva konnotationer för en individ som ingår i den hanteras det i regel på så vis att individen lämnar gruppen, försöker förändra den eller gör en kognitiv omstrukturering som gör det möjligt att betrakta gruppen på ett mer positivt sätt utan faktiska förändringar. Tajfel (1974) menar emellertid också att grupptillhörighet tycks ha ett egenvärde, utöver fördelarna med att ta del av gruppens positiva konnotationer. Utifrån styrkan i den mänskliga tendensen att kategorisera beskriver Tajfel social identitet som en viktig mekanism i social förändring, som kan verka både konserverande och förändrande.

En vidareutveckling av social identitetsteori är självkategoriseringsteori (*self-categorization theory*) (Turner & Reynolds, 2012). Turner & Reynolds (2012) har visat hur vi ständigt kategoriserar oss på flera nivåer som samverkar och förändras beroende på kontexten. Identitet omförhandlas på så vis i varje ny situation. Vi tenderar att söka tillhörighet i grupper genom att betona likheter med personer inom samma grupp, in-gruppen, och skillnader mot personer utanför den, utgrupper. Dessutom söker vi bekräftelse på det vi tror oss veta om egna och andras egenskaper i det vi kan observera, vilket leder till att vi tolkar människors handlingar och intentioner i ljuset av hur vi kategoriserar dem och behöver mycket starka motbevis för att ändra uppfattning (Turner & Reynolds, 2012). Detta kan betraktas som en grundprincip inom kognitiv teoribildning om attribution och stereotyp tänkande (Hinton, 2000), men inom självkategoriseringsteori preciseras hur denna stelhet i vår sociala kognition stärker grupptillhörighet och känslan av tillhörighet, och på så vis kan ha positiva konsekvenser som går utöver den hjälp att dra snabba slutsatser som kategorisering och stereotyper ger. Det innebär emellertid inte att förändringar aldrig sker. Om bekräftelse på det vi tror oss veta blir alltför svår att finna sker någon form

av kognitiv omstrukturering. I relation till in- och ut-grupper sker detta i regel genom att antingen individers grupptillhörighet eller grupperns egenskaper omdefinieras. Hur denna omstrukturering sker beror mycket på hur hög prioritet olika grupptillhörigheter ges. Om en person i den egna in-gruppen avviker alltför mycket från gruppens normer och värderingar uppstår en kognitiv dissonans som kan lösas på tre sätt: Om avvikaren har en central position och gruppen är löst sammansatt kan avvikelsen leda till att gruppen upplöses eller splittras. Om gruppen är starkare, men bygger mer på personliga bindningar än delade värden, är en alternativ lösning att gruppen kvarstår men dess centrala värden omdefinieras så att den avvikande personen åter omfattas. Om gruppen och dess associerades värden prioriteras högt och/eller avvikaren har en perifer roll i gruppen utesluts denne och gruppen lämnas relativt oförändrad (Turner & Reynolds, 2012).

Hogg och Terry (2000) lägger mer vikt vid hur vår tendens att dela in människor i grupper, med på förhand definierade egenskaper, skapar en form av abstraktion och av-personalisering. De menar att när vi kategoriserar oss själva såväl som andra utifrån grupptillhörighet skapar vi också en föreställning om den idealtypiska gruppmedlemmen som förkroppsligar alla karakteristiska och särskiljande egenskaper gruppen anses ha. Dessa idealtyper förändras och omförhandlas beroende på kontexten, framför allt utifrån vilka ut-grupper som finns tillgängliga för jämförelse, men kan ändå fungera stabiliserande för gruppens delade identitet och reducera osäkerhet kring gruppnormer. Idealtyper som är lätta att förstå och enas kring fyller denna stabiliserande funktion särskilt väl och grupper som delar många karakteristika har lättare att skapa tydliga idealtyper. Hogg och Terry (2000) fokuserar framför allt på idealtyper som representerar in-grupper, men påtalar att vi även formar idealtyper som förkroppsligar ut-grupperns egenskaper. Dessa förstås oftare som stereotyper, eller sociala representationer. Sociala representationer är ett något bredare begrepp än stereotyper och ger för handen vilka föreställningar som delas inom en viss grupp, sprids via flera kanaler och betraktas som allmänbildning eller sunt förnuft (Hinton,

2000). Bilden av det ideala offret kan betraktas som en form av social representation som fått spridning bland annat genom underhållning (Lindgren & Lundström, 2010; Smolej, 2010), nyhetsrapportering (Lindgren, 2004) och den politiska debatten (Tham, 2001).

Inom kognitiv socialpsykologisk teoribildning betraktas kategorisering som ett allmänmänskligt fenomen, och kategorisering av själv och andra har dels förklarats som ett sätt att förstå och sortera intryck, dels som ett sätt att upprätthålla en positiv självbild. Fokus ligger alltså på den som kategoriserar och sorterar, medan mindre uppmärksamhet har riktats mot hur den som kategoriseras av andra påverkas. Denna fråga har i större utsträckning studerats inom sociologisk socialpsykologi, och behandlas i nästa avsnitt.

Interaktionistisk teoribildning, kategorisering och roller

Medan fokus i den psykologiska självkategoriseringsteorin ligger på hur individen påverkas av sin gruppstillhörighet, har sociala kategorier som ett fenomen i sin egen rätt väckt mer intresse inom sociologisk teoribildning. Jenkins (2008) lägger fokus på sociala grupperingar och menar att de kan leva kvar och vara relativt tydligt definierade även när individer rör sig mellan dem. Med utgångspunkt i interaktionistisk teoribildning kring identitet, framför allt i Meads generaliserade andre, argumenterar Jenkins för att vår självförståelse är obönhörligen sammanbunden med andras förståelse av oss och, framför allt, med våra föreställningar om andras förståelse och värdering av oss. Meads (1976) generaliserade andre innebär en konkretisering av individens uppfattning om hur hon betraktas av andra människor. Den generaliserade andre representerar individens mest övergripande kontext, de normer och värderingar som dominerar i det samhälle hon lever i. Självmedvetenhet likställs med förmågan att se sig själv genom den generaliserade andres ögon. I en specifik social situation kan den generaliserade andre bytas ut mot en generaliserad bild av en mer specifik grupp och dess normer och förväntningar. Mead menar att vi i vårt rutinmässiga handlande väger in den generaliserade andre omedvetet, men att denne blir synlig först när

vi möter motstånd. Motstånd som inte tar sig fysisk form benämns här symboliskt motstånd och uppstår bland annat när andras reaktioner inte ligger i linje med våra förväntningar. Mead beskriver mötena med symboliskt motstånd som ett tillfälle för självreflektion, där den generaliserade andre, och därmed också vårt självmedvetande, kan omvärderas.

Jenkins (2008) skiljer i likhet med Tajfel och Turner (1979) mellan individuell identitet, som skapas genom att definiera det som skiljer individen från andra individer, och kollektiv identitet som skapas genom grupptillhörighet. Jenkins betonar vikten av att skilja mellan självvald identifikation med en grupp och kategorisering som åläggs individen utifrån, men menar också att dessa ständigt samspelar. Tanken om ett sådant samspel aktualiserar frågan om makt, närmare bestämt makten att definiera situationen, sig själv och andra. En resursstark grupp kan enligt Jenkins ha goda möjligheter att påverka individens möjlighet att välja grupp, liksom andra gruppers möjligheter att finna en positiv självidentifiering. Heggen (2008) diskuterar identitet i arbetssammanhang på ett likartat sätt. Den individuella identitet som är relaterad till yrkesrollen innefattar individens motiv för arbetet och de värden som knyts till detsamma, men relaterar också till personliga egenskaper och värderingar i vidare mening. Kollektiv identitet delas in i en intern kollektiv identitet som skapas genom att gruppmedlemmarna söker likheter och tillhörighet och en extern kollektiv identitet som relaterar till hur gruppen uppfattas utifrån. Genom den externa identiteten betecknas gruppen som en specifik social kategori med tillhörande konnotationer, något som gruppen kan arbeta mer eller mindre aktivt med att styra och påverka genom att agera gemensamt och presentera sig i olika sammanhang.

Tilly (1999) tar tanken om socialt bundna identiteter steget längre. Han menar att varje person har lika många sociala identiteter som relationer och fokuserar på kategorierna i sig snarare än individuella identiteter. Tilly menar, i likhet med Jenkins (2008), att kategoriseringar kan få fäste och spridas genom styrning från resursstarka grupper, men

också genom innötning och repetition. Det senare kopplas samman med att ett sätt att kategorisera får fäste för att många grupper tjänar på det, snarare än för att det ligger i särskilt resursstarka gruppers intresse, ochoreflekterade lån från en kontext till en annan blir här den vanligaste spridningsformen. Enligt Tilly existerar kategorier inte självständigt utan länkas samman med andra i mindre och större grupperingar och system. I avhandlingen används endast den minsta enheten, begreppet kategoriella par. Kategoriella par definieras som två positioner som dels är förbundna med varandra, dels finns på vardera sidan av en socialt betydelsefull gränslinje. De kan bygga på överordning och underordning, men så är inte alltid fallet. Kategorierna i ett kategoriellt par får sin relevans genom att tydligt skilja sig från och utesluta varandra. I situationer där rollerna läses bildas kategoriella identiteter och individerna agerar mer som representanter för sina kategorier än som individer. Dessa kategoriella identiteter blir starkare ju fler egenskaper som knyts till dem. Att individerna agerar som representanter för sina kategorier i en specifik kontext innebär att kategorierna är löst kopplade till individer, men också att kategorierna får en stabilitet och beständighet i det sammanhang de används då de iscensätts på ett likartat sätt även när individerna byts ut. Vidare skiljer Tilly mellan inre och yttre kategorier. De yttre kategorierna har relevans i en större, samhällelig kontext, medan de inre kategorierna är mer lokala. Till exempel kan man–kvinna och ung–gammal betraktas som kategoriella par bestående av yttre kategorier, medan stödjure–brottsoffer är ett kategoriellt par bestående av inre kategorier, som kan vara beständiga i behandlingskontexten men inte längre är giltiga för individer som lämnar den.

Kategorier i Tillys (1999) tappning ligger nära begreppet roll. Roll förstås i avhandlingen med utgångspunkt i Goffmans (2007) teori. Roller, och de förväntade självpresentationer som följer med dem, betraktas i likhet med kategorier som tillhörandes sociala sammanhang snarare än individer. Rollerna kan såldes trädas i och ur av olika individer, men har ändå en viss beständighet i sin kontext. Individen sätter emellertid sin personliga prägel på rollen. Goffman betonar att olika

roller är sammanbundna och spelas i grupp, eller av ett team, som är beroende av att alla spelar sina roller korrekt. Interaktioner styrs på så vis av vana och förväntningar, vilket även det ligger nära Tillys synsätt. Interaktioner påverkas enligt Tilly framför allt av sin kontext, utifrån förväntningar, lokal kunskap, traditioner och skript. Skript innebär en form av löst definierat manus för förväntade interaktioner. De tillåter en viss anpassning och improvisation, utifrån lokal kunskap, men sätter de övergripande spelreglerna för interaktionen.

Att sammanföra perspektiven

I analysarbetet har jag valt att använda både psykologisk och sociologisk teoribildning kring social identitet och kategorisering, var för sig och i kombination. Dessa teorier är på många sätt likartade, även om de har olika utgångspunkter. Social identitetsteori och självkategoriseringsteori tar individen och dennes kognitiva processer som utgångspunkt. Inom psykologisk teoribildning kan de kontrasteras mot personlighets- och trait-psykologin genom att identitet definieras som något mer föränderligt och kontextbundet (Turner & Reynolds, 2012). Individen betraktas emellertid som den sociala situationens atom och de frågeställningar som teorin syftar till att besvara rör hur individer tänker och beter sig i grupp, samt hur de påverkas av att röra sig mellan olika sociala situationer. Inom den sociologiskt inriktade, interaktionistiska socialpsykologin är istället kontexten det primära studieobjektet och individernas beteende och tankar betraktas mer som en konsekvens av den sociala situationen (Collins, 2004). Av de teorier jag använt mig av är Tilly (1999) och Goffman (2007) tydligast på den punkten då Tillys begrepp kategorier och Goffmans begrepp roller knyts till den situation de iscensätts i, och individerna betraktas som mer eller mindre utbytbara. Både Jenkins (2008) och Mead (1976) påtalar i högre grad individens aktörskap, och framför allt Mead intresserar sig även för personlig utveckling, men interaktionen som sådan är fortfarande mer central än den enskilda individen. Utöver skillnaden i fokus finns en epistemologisk skillnad. Social identitetsteori och självkategoriseringsteori har en

realistisk utgångspunkt och bygger till stor del på experiment. Att identitet förstås som något primärt kontextbundet är ett resultat av empiriska fynd. Även om de studier som ligger till grund för social identitetsteori bygger på systematiska observationer av beteende påminner sättet att diskutera gruppen som fenomen om ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt. Till exempel skriver Tajfel (1974) att ”the only ‘reality’ tests that matter with regard to group characteristics are tests of social reality” (s. 71). Interaktionistisk teoribildning är lättare att placera då den har en tydligt uttalad socialkonstruktivistisk utgångspunkt. Synen på identitet som ett socialt fenomen är således en teoretisk startpunkt för analysen.

I avhandlingen analyseras hur identitetsskapande processer inte bara konstruerar den egna gruppen, utan också formar förståelse av andra grupper och därmed sätter gränserna för deras identifikation och självpresentation. Jag har velat synliggöra de gränser lokala och övergripande sociala sammanhang sätter för hur individer och grupper ges möjlighet att definiera och presentera sig själva, men också hur individerna aktivt förhåller sig till dessa gränser och ibland väljer att utmana dem. För att täcka in alla dessa aspekter används en kombination av teoribildning med fokus på hur individen skapar sin sociala verklighet genom kategorisering av själv och andra, och teoribildning som belyser hur individer och grupper påverkas av hur de kategoriseras av yttre betraktare. Jag har studerat hur brottsofferjourens stödjare presenterar och identifierar sig i egenskap av stödjare, samt hur brottsoffer presenterar och identifierar sig i egenskap av brottsoffer. Studien gäller med andra ord identifikation, eller bristen på identifikation, med en specifik social identitet i en specifik kontext. Betraktade utifrån social identitetsteori kan man anta att såväl stödjare som brottsoffer har många andra gruppstillhörigheter och därmed sociala identiteter. Hur central identiteten som stödjare respektive brottsoffer är, om den alls accepteras, har betraktats som en empirisk fråga. Kontexten är på så vis ett studieobjekt, men också individens respektive gruppens sätt att förhålla sig till den.

Narrativ och självpresentation

Berättande och berättelser har en central roll när sociala identiteter förhandlas fram. Under 1980-talet inträdde narrativ analys och teoribildning på bred front i samhällsvetenskaplig forskning, ett skifte som ibland kallas "the narrative turn" i samhällsvetenskapen (Riessman & Quinney, 2005). Larsson och Sjöblom (2010) lyfter fram två traditioner som de menar är av störst relevans för socialt arbete: en psykologisk och en sociologisk tradition. Skillnaderna mellan dem påminner mycket om skillnaderna mellan en psykologisk och en sociologisk socialpsykologi. Den sociologiska traditionen präglas av en socialkonstruktivistisk epistemologi. Narrativ betraktas som konstruerade utifrån den kontext de berättas i och identiteter beskrivs som sociala och föränderliga. Inom denna tradition finns flera forskningsområden. Ett är studier med kontexten som primärt forskningsobjekt, där narrativ diskuteras utifrån hur de representerar den diskurs de berättas inom. Narrativet ses som en röst för diskursen snarare än individen, som är av sekundär betydelse (Squire et al., 2008). Ett delvis annorlunda angreppssätt är att studera sociala identiteter. Riessman (1990, 2003) menar att narrativet ger en bild av hur berättaren vill presentera sig i den kontext där berättandet sker. Självpresentationen betraktas som kontextuell och anses inte spegla berättarens inre tillstånd eller personlighet.

Inom psykologin domineras narrativ forskning av en processororienterad och en psykodynamisk eller psykoanalytisk teoretisk förståelse (Avdi & Georgaca, 2007; Larsson & Sjöblom, 2010). Dessa perspektiv har vissa skillnader men fokuserar båda på individuella inre processer och tolkningen av dessa. Båda kan betraktas som former av upplevelsefokuserad narrativ forskning där narrativet tolkas som en subjektiv, personlig representation (se Squire, 2008). Liksom inom den sociologiska narrativa forskningen anses ett narrativ alltså ha något att förmedla utöver sitt explicita innehåll, men här om individen snarare än kontexten. Synen på narrativet som ett uttryck för berättarens inre tillstånd kan sägas utgå från en realistisk epistemologi, då den innebär en

tro på en objektiv verklighet i kombination med en acceptans för att denna inte är omedelbart tillgänglig för forskaren utan kräver teoretiskt informerad tolkning (se Smith, 1998). Utöver motsättningar mellan skolbildningar har den psykoanalytiska narrativa analysen kritiserats internt, av psykoanalytiker, för att dra alltför långtgående slutsatser av enstaka samtal, vilket kan betraktas som problematiskt metodologiskt såväl som etiskt (Avdi & Georgaca, 2007).

En växling mellan ett socialkonstruktivistiskt och ett realistiskt perspektiv gör det möjligt att beakta både kontexten och individens aktörskap inom den, men innebär också en risk för inre motsägelser. Det har fördelen att det öppnar upp för att förstå individens eller gruppens möjligheter att bygga upp sin självpresentation, men också för att förstå de yttre hinder som ligger i såväl sociala normer och ideal som observerbara, praktiska förutsättningar. Nelsons (2001) utforskande av narrativ identitet som ett socialt fenomen kan läsas som en sådan syntes. Narrativ identitet kan konstrueras och berättas på ett antal sätt som kan tyckas motsägelsefulla, men som enligt Nelson ändå har likvärdig sanningshalt. Hon påtalar emellertid också yttre begränsningar i hur en person eller grupp har möjlighet att konstruera sin identitet, samt att identitetskonstruktion kräver ett visst mått av samarbete från omvärlden. Det innebär att attribut och beteenden som kan observeras utifrån sätter gränser, liksom personers och gruppers maktresurser och mandat från omvärlden att definiera sig själv. Detta synsätt ligger nära vad Squire et al. (2014) kallar en pragmatisk hållning till narrativ forskning, där berättarens upplevelser å ena sidan betraktas som föränderliga och sägs formas och omformas när de berättas och återberättas, men å andra sidan begränsas av såväl yttre omständigheter som berättarens historia. Holstein och Gubrium (2000) för ett likartat resonemang och menar att berättaren å ena sidan aktivt formar sin berättelse och sin identitet, å andra sidan befinner sig i ett sammanhang där de resurser som finns tillgängliga för berättandet inte är oändliga. Resurser förstås här brett, som både erfarenheter att berätta om och institutionella och lokala diskurser som föreskriver vad som kan och får berättas. De berättelser

som presenteras inom ramen för en diskurs påverkar i sin tur diskursens utformning. Centralt här är att vissa attribut och händelser strategiskt väljs ut för att förmedla en viss bild av berättarjaget, eller den grupp denne representerar. I denna studie analyseras endast självpresentation i talad form, men som påtalades i diskussionen om narrativ metod kan narrativ även förstås bredare, som något som görs via flera parallella medier. Det samma gäller självpresentation. Goffman (2007) ger en bild av självpresentation och intrycksstyrning som inte bara definierar den som presenterar sig utan också den sociala situation denne befinner sig. Tal är här ett av många verktyg för intrycksstyrning, tillsammans med exempelvis kroppsspråk och val av personliga och rumsliga attribut. Denna förståelse av självpresentation har fungerat som en form av bakgrundförståelse i den teoretiska analysen, men då det empiriska materialet endast ger tillgång till den verbala delen av deltagarnas självpresentation är teoribildning kring narrativ och självpresentation som förmedlas verbalt mer centrala för analysen.

Nelson (2001) menar att identiteter i mycket skapas genom berättelser om den egna personen eller gruppen. Hon skiljer mellan dominerande narrativ (*master narratives*) som läggs fram av resursstarka grupper och når bred acceptans, motnarrativ (*counter narratives*) som står i direkt opposition mot dominerande narrativ och alternativa narrativ (*alternative narratives*) som erbjuder alternativ till dominerande narrativ utan att direkt förhålla sig till dem. I Nelsons teori ligger de mest grundläggande antagandena nära ett realistiskt synsätt då hon menar att det finns former av narrativ som inte överensstämmer med verkligheten, oberoende av perspektiv. Den huvudsakliga analysen är emellertid snarare socialkonstruktivistisk då fokus ligger på maktstrukturer och hur dominerande narrativ kan utmanas och bytas ut. Nelson diskuterar möjligheterna för en motberättelse eller alternativ berättelse att få spridning med utgångspunkt i berättelsens kvaliteter, där kvalitet rör dels möjligheten att finna observerbar bekräftelse på de utsagor som ingår, dels hur dramaturgiskt tilltalande berättelsen är. I de exempel hon använder finns en stark maktasymmetri som det dominerande narrativet

tjänar till att bibehålla. När stödjare och brottsoffer förhåller sig till varandra är makt en mindre tydlig faktor, men de är likväl beroende av varandra. Stödjare och brottsoffer kan därför tjäna som ett exempel på två sammankopplade kategorier med intressen att påverka varandras berättelser, och berätta varandra på ett visst sätt, som är mindre entydigt kopplat till under- och överordning.

Nelson (2001) är inte ensam om att beskriva dominerande narrativ. Tanken att vissa narrativ uttrycker dominerande uppfattningar, medan andra motsätter sig dem, återkommer i många studier och terminologin varierar något i litteraturen. Ett skäl till att jag har valt att använda just Nelsons indelning är att den är tydligt och utförligt beskriven. Andrews (2004) för en diskussion om motnarrativ som ett sätt att rekonstruera, vidga och utmana det förgivettagna. Squire et al. (2014) använder liksom Nelson begreppen dominerande narrativ och motnarrativ men utan att särskilja alternativa narrativ. De diskuterar båda hur motnarrativ förhåller sig till dominerande narrativ genom att utmana dem, men också hur de kan komma att bekräfta dominerande narrativ genom att använda dem som bas. Även Jönson (2001) diskuterar motberättelser och deras relation till dominerande synsätt på ett likartat sätt. Loseke (2001) använder termen "formula stories" i en likartad betydelse, där en "formula story" fungerar som en mall för hur ett visst problem bör berättas, som individuella narrativ mäts mot. Tanken om dominerande narrativ och "formula stories" ligger relativt nära den teoretiska grunden för diskursanalys. Holstein och Gubrium (2000) använder dominerande diskurser och "grand narratives" växelvis för att benämna dominerande föreställningar om sakernas tillstånd. De lägger emellertid större vikt vid skillnaden mellan det lilla och det stora, det lokala och det globala. I likhet med Nelson har jag fokuserat på de dominerande narrativ som kan tänkas påverka den enskildes berättande, utan att närmare analysera hur vitt spridda de är.

Medan Nelson (2001) diskuterar hur dominerande narrativ upprätthålls av dominerande grupper påtalar Tilly (2002) hur vanans makt och konventioner för social interaktion spelar en central roll för att

upprätthålla det han kallar standardberättelser (*standard stories*). Han menar att när en standardberättelse har fått fäste så räcker sällan ny kunskap eller uppmärksammande av bristande kvaliteter i berättelsen, exempelvis logiska luckor, för att förändra den. När en berättelse väl har integrerats i den lokala kunskapen och blivit en del av det "alla vet" i en viss kontext, innebär det ett brott mot sociala konventioner att ifrågasätta den (Tilly, 1999, 2002). Tilly (2002) beskriver en generell ram för hur en standardberättelse för ett socialt problem ser ut. Ramens funktion för berättande liknar skriptets roll för interaktioner: den tillåter improvisation baserad på lokal kunskap men sätter gränserna för det socialt accepterade. Som en form av minimikrav utspelar sig en standardberättelse under en begränsad tidsperiod på en begränsad plats, och alla händelser inom den beskrivs som orsakade av medvetna aktörers handlingar. Det sistnämnda kravet innebär att standardberättelserna fungerar som en form av efterkonstruktioner som ger en enkel, tydlig kausalitet av en typ som sällan motsvarar faktiska sociala processer (Tilly, 2002). Standardberättelserna skiljer sig från de dominerande narrativen på så vis att deras huvudsakliga funktion förstås på olika sätt. De dominerande narrativen är i regel dominerande gruppers berättelser om vad som definierar en annan, underordnad grupp. Nelson (2001) påtalar visserligen att berättande kan ha en enande effekt inom en grupp men fokuserar framför allt på hur den som omtalas påverkas. Tilly (2002) påtalar att standardberättelserna upprätthåller ojämlikhet, och att medvetet förtryck kan vara deras syfte, men att deras huvudsakliga funktion är att hålla samman den grupp den berättas inom. På så vis är standardberättelsen en del av identitetsskapandet inom en grupp, medan de dominerande narrativen framför allt förstås som det som sätter gränserna för gruppers identitetsskapande.

Sammanfattning

De teoretiska utgångspunkter jag använder mig av kommer från olika tanketraditioner men närmar sig varandra i studiet av kollektivt identitetsskapande. Att vi som människor förstår oss själva och varandra

genom att kategorisera, gruppera och jämföra har varit en utgångspunkt för avhandlingen. Det kan betraktas som en generell socialpsykologisk utgångspunkt som är gemensam för den psykologiska och den sociologiska socialpsykologin. Det interaktionistiska perspektivet har visat vikten av den andres blick och de maktrelationer som gör att vissa blickar väger tyngre och påverkar starkare än andra. Social identitetsteori och självkategoriseringsteori har tydliggjort de processer genom vilka sociala identiteter växer fram, där individer och grupper aktivt förhandlar och prövar sina föreställningar mot det som låter sig observeras. Narrativ teoribildning går in i båda dessa teoretiska spår och tydliggör ytterligare deras samverkan. Genom berättande kan maktrelationer både utmanas och befästas. Berättelser som för en grupp syftar till att skapa ett positivt "vi" kan när de sprids och återberättas påverka andra gruppers möjligheter att göra detsamma. Berättelser som syftar till att skapa en positiv gruppidentitet kan utmana den rådande ordningen, och tvärt om.

5. Avhandlingens artiklar

De empiriska analyserna presenteras i form av fyra artiklar. Gemensamt för dem är att de alla relaterar till hur brottsofferjourernas stödjare och de brottsoffer de möter förstår sig själva och varandra, samt hur de blir en del av varandras självförståelse och självpresentation. Artiklarna presenteras i en ordning som är tänkt att underlätta förståelsen av avhandlingen som helhet. Genomgången inleds med stödjarnas perspektiv på sin egen roll och identitet, därefter följer stödjarnas perspektiv på brottsoffer och rollen som stödjare i kombination och slutligen presenteras brottsoffers perspektiv på brottsofferrollen och möjliga hjälpare. En sammanställning av artiklarna och hur de förhåller sig till avhandlingens frågeställningar ges i tabell 2. Frågeställningarna är ordnade efter hur centrala de är i artikeln.

Tabell 2. Avhandlingens artiklar

	Artikel 1	Artikel 2
Titel	Kollektiv identitet och hjälparroll i brottsofferjourer.	Conceptions of gender and age in Swedish Victim Support.
Syfte	Att visa hur en kollektiv identitet och hjälparroll skapas och vidmakthålls i en frivilligorganisation som BOJ.	Att synliggöra hur kategorierna ”kön” och ”ålder” förstås i svenska brottsofferjourer.
Avhandlingens frågeställningar	<p>1) Hur skapas och vidmakthålls kollektiv identitet och hjälparroll inom BOJ?</p> <p>3) Hur samverkar stödjarnas förståelse av brottsoffer med deras kollektiva identitetsskapande och självpresentation som stödjare?</p>	<p>2) Hur förstås sociala kategorier såsom kön och ålder i relation till stödjare respektive brottsoffer inom brottsofferjourerna?</p> <p>3) Hur samverkar stödjarnas förståelse av brottsoffer med deras kollektiva identitetsskapande och självpresentation som stödjare?</p>

Artikel 3

Artikel 4

Narratives of being a helper.
The presentation of supporters and victims in
Victim Support Sweden.

Att avgöra hur självpresentation görs i
stödjarnas narrativ om interaktioner med
brottsoffer, samt identifiera vilken funktion
presentationen av brottsoffer fyller för denna
självpresentation.

3) Hur samverkar stödjarnas förståelse av
brottsoffer med deras kollektiva
identitetsskapande och självpresentation som
stödjare?

1) Hur skapas och vidmakthålls kollektiv
identitet och hjälparroll inom BOJ?

Who wants to be an ideal victim? A
narrative analysis of crime victims' self-
presentation.

Att analysera hur självpresentation görs i
brottsoffers narrativ och vilka varierande
komponenter som finns närvarande i
dessa narrativ.

4) Hur presenterar sig brottsoffer i
narrativ form och vilka varierande
komponenter finns närvarande i dessa
narrativ?

Artikel 1. Kollektiv identitet och hjälparroll i brottsofferjourer.

Syftet med den första artikeln var att visa hur en kollektiv identitet och hjälparroll skapas och vidmakthålls i en frivilligorganisation som BOJ. Artikeln har tre forskningsfrågor:

1. Hur socialiseras stödjaren in i hjälparrollen?
2. Vilka ideal förmedlas och av vem?
3. Hur skapas och upprätthålls kollektiv identitet?

Det empiriska materialet utgjordes av 12 fokusgruppsintervjuer med representanter för svenska brottsofferjourer genomförda under 2011 och 2012. Grupperna hade mellan tre och nio deltagare och sammantaget medverkade 57 personer. I analysen tematiserades de diskussioner som fördes om den hjälpande rollen, gruppens betydelse, ideal och relationer till samarbetspartners. Utöver det användes utbildningsmaterialet från BOJ:s grundkurs samt Riksorganisationens hemsida som underlag för analysen. De huvudsakliga teoretiska utgångspunkterna var en kombination av social identitetsteori och självkategoriseringsteori, Jenkins (2008) teoribildning kring identifiering och kategorisering samt Heggens (2008) indelning i intern och extern social identitet. Därutöver användes närliggande teoribildning rörande roller och socialiseringsprocesser. Artikelns samförfattades med Eva Johnsson. Jag gjorde det största arbetet med empiribearbetning och tematisering, medan den teoretiska analysen och slutförandet av texten genomfördes gemensamt med en jämn arbetsfördelning.

Det råde stor samstämmighet mellan den bild av brottsofferjourerna och dess stödjare som förmedlas i organisationens texter och i stödjarnas utsagor. I fokusgrupperna beskrevs hur nya stödjare skolades in och tog till sig gruppens gemensamma värden i tre steg: utbildningsfasen, lärlingsfasen och fasen som kompetent stödjare, där de betraktades som fullvärdiga gruppmedlemmar och arbetade

självständigt. Genom dessa steg skapades en intern kollektiv identitet. Personer som inte delade gruppens värderingar eller levde upp till dess ideal kunde uteslutas i alla faser. Därigenom synliggjordes gruppens yttre gränser.

Det fanns ett delat ideal för den goda stödjaren som en vanlig, lite professionell, klok och okonstlad medmänniska. Att vara vanlig och okonstlad ställdes i kontrast till professionella hjälpare, medan professionalitet och kunskap framhövdes mer i jämförelse med medmänniskor i allmänhet. Stödjarnas kollektiva identitet ringades på så vis in genom avgränsningar åt två håll. Slutligen kunde vi konstatera att stödjarna framför allt enades kring ett starkt engagemang i att göra gott för andra människor i generella termer. Därför framstod brottsoffer som grupp, eller brottsofferskap som fenomen, inte som särskilt viktigt för stödjarnas kollektiva identitetsskapande.

Artikel 2. Conceptions of gender and age in Swedish Victim Support.

I avhandlingens andra artikel ligger fokus på kategorisering. Syftet var att synliggöra hur kategorierna ”kön” och ”ålder” förstås i svenska brottsofferjourer. Artikeln beskriver hur stödjare i brottsofferjourerna talade dels om sin egen roll, dels om brottsoffer. Det empiriska materialet utgjordes av 12 fokusgruppsintervjuer med representanter för svenska brottsofferjourer genomförda under 2009. Gruppstorleken varierade mellan två och åtta personer. Totalt deltog 14 män och 42 kvinnor med relativt hög medelålder. Allt tal som berörde kön och ålder från detta material utgjorde underlaget för en tematisk analys. Den teoretiska analysen utgick från Tillys (1999) sätt att se på kategorisering och vi arbetade med tre kategoriella par: man–kvinna, ung–gammal och stödjare–brottsoffer. De två förstnämnda är externa och generella kategorier, medan den sistnämnda är en intern kategori i kontexten brottsofferstöd. Kön och ålder var kategorier som valdes ut på förhand och varierades i vinjetterna, men det blev tydligt i den fria diskussionen

att även stödjarna använde dessa kategorier som ett stöd för att sortera och kategorisera såväl stödjare som brottsoffer. Artikeln samförfattades med Kerstin Svensson. Arbetsfördelningen var jämn, där jag gjorde ett något större arbete med empiribearbetning och tematisering medan Kerstin gjorde ett något större arbete med den teoretiska analysen.

Kön var den dominerande yttre kategorin, medan ålder förstärkte konnotationerna av kön hos stödjare respektive offer. Manlighet förstods i termer av styrka och aktivitet för både stödjare och offer och mäns brottsutsatthet ansågs framförallt hota deras maskulinitet. Unga manliga brottsoffer ansågs riskera att gå över i kriminalitet, och alltså agera ut sin styrka på ett negativt sätt. Även för manliga stödjare gjordes kopplingen mellan manlighet och förövarpotential, här eftersom kvinnliga brottsoffer antogs associera manliga stödjare med manliga förövare. En god manlig stödjare ansågs emellertid också kunna fungera som en positiv kontrast.

Kvinnliga brottsoffer, oavsett ålder, uppfattades som svagare och i större behov av stöd, och ansågs ha förhållandevis lätt att öppna sig och tala om känslor. Både låg och hög ålder kunde läggas till kvinnlighet som en ytterligare försvagande kategori. I relation till rollen som stödjare beskrevs kvinnlighet i termer av omsorgsförmåga, vilket förstärktes när hög ålder lades till. Äldre stödjare ansågs som lämpliga för alla brottsoffer i kraft av sin stabilitet och visdom och beskrevs ofta i kvinnliga termer, som mödrar och mormödrar. Yngre stödjare ansågs framför allt lämpliga för unga brottsoffer, där de ansågs kunna bidra med en särskild förståelse utifrån likheter. Slutligen kunde vi se hur kategorierna stödjare och offer kunde förstås i interaktion. Ett hjälparideal byggt på mognad och stabilitet kunde här paras med en bild av brottsoffer i behov av hjälp och vägledning, vilket gjorde att unga brottsoffer ofta framställdes som särskilt viktiga att arbeta med trots att äldre brottsoffer ofta framställdes som mer ideala.

Artikel 3. Narratives of being a helper. The presentation of supporters and victims in Victim Support Sweden.

Avhandlingens tredje artikel utgår från stödjarnas perspektiv. Syftet med artikeln var att avgöra hur självpresentation görs i stödjarnas narrativ om interaktioner med brottsoffer, samt identifiera vilken funktion presentationen av brottsoffer fyller för denna självpresentation. Det empiriska underlaget är fokusgruppsmaterialet från 2009, vilket innebär 12 fokusgrupper där sammantaget 56 representanter från lokala brottsofferjourer deltog. Detta material söktes igenom efter narrativ om interaktioner stödjarna haft med brottsoffer, i rollen av stödjare. Narrativen valdes med utgångspunkt i Labov och Waletzky's (1967) definition av händelsenarrativ, vilket innebär att de presenterades som faktiska, och inte hypotetiska, händelseförlopp och avgränsades till en specifik plats och tid. Drygt 70 kortare narrativ lyftes ut och kodades. De huvudsakliga teoretiska utgångspunkterna var en kombination av social identitetsteori och självkategoriseringsteori (Turner & Reynolds, 2012), Meads (1976) teori om den generaliserade andre samt Nelsons (2001) modell för dominerande narrativ, motnarrativ och alternativa narrativ.

I analysen framträdde ett dominerande narrativ där ett ideal om följsamhet i relation till brottsoffer ställdes mot ett ideal om god gränssättning. Denna avvägning lyftes fram som ett vanligt dilemma och kopplades samman med en förståelse av ”normala” brottsoffer och deras behov av såväl gränssättning som närhet och värme. Alternativa narrativ berörde dels brottsoffer med ovanligt stora behov, dels brottsoffer som avvisade stöd. Slutligen visade analysen att hjälparideal och övergripande värderingar i narrativen var relativt konstanta, medan hjälpen som praktik kunde presenteras på ett mycket varierande sätt. Till synes motstridiga förhållningssätt, som att i vissa sammanhang tillskriva organisationens regler stor vikt och i andra sammanhang bortse från dem, kunde presenteras som god hjälp i relation till samma hjälparideal. Detta möjliggjordes genom att brottsoffers innersta behov och önskningar

tolkades på ett sätt som understödde stödjarna självpresentation som goda hjälpare.

Artikel 4. Who wants to be an ideal victim? A Narrative analysis of crime victims' self- presentation.

Avhandlingens fjärde artikel syftar till att analysera hur självpresentation görs i brottsoffers narrativ och vilka varierande komponenter som finns närvarande i dessa narrativ. Analysen bygger på ett material bestående av sex intervjuer med personligt möte med personer som utsatts för brott och därefter varit i kontakt med en brottsofferjour. Av dessa var fem kvinnor och en man, alla medelålders eller äldre. Bland brottstyperna de utsatts för fanns två våldsbrott, två tillgreppsbrott och två fall av trakasserier. Tre hade utsatts för brott av en känd förövare och tre av en okänd. Empirin blev föremål för en narrativ analys med utgångspunkt i Labov och Waletzky's (1967) modell. Den teoretiska utgångspunkten var narrativ teoribildning, framför allt Nelsons (2001) modell för dominerande narrativ, motnarrativ och alternativa narrativ, men även Christies (1986) och Losekes (2003) beskrivningar av offerideal som här betraktades som en form av dominerande narrativ för brottsofferskap.

Narrativen delades in i två typer som båda relaterar till idén om det ideala offret: narrativ om brottsoffret som etablerad medborgare och narrativ om brottsoffret som outsider.⁵ När berättelsen om det ideala offret betraktas som ett dominerande narrativ blir narrativ om brottsoffret som etablerad medborgare alternativa narrativ, då dessa berättare presenterar sig som både starka och förtjänta av hjälp utan att detta problematiseras eller diskuteras. Den skada de tagit av brottet beskrevs inte heller som särskilt omfattande. Istället betonade de i sina

⁵ Jag har valt att låta outsider stå ööversatt då det inte finns någon motsvarighet i svenskan som innefattar både avvikande och utanförskap.

självpresentationer att de var oskyldiga, ”normala” och hade en moralisk kompass som var i enlighet med lag och ordning, vilket framställdes som fullt tillräckligt för att förtjäna hjälp. Relationer till möjliga hjälpare beskrevs i positiva termer. Narrativen om brottsoffret som outsider blir till som motnarrativ. Här betonades ofta fysiska skador, men svaghet och hjälplöshet avvisades mycket starkt och de hävdade heller inte någon fullständig oskuld. De presenterade sig som moraliskt överlägsna förövaren, men händelseförloppen fram till brottet beskrevs som ömsesidig interaktion. På så vis gavs en tydlig motbild mot den av det ideala offret, och möjliga hjälprelationer beskrevs i termer av att antingen avvisa eller avvisas. Artikeln visar att berättarnas förståelse av sig själva som brottsoffer är tätt knuten till deras förståelse av sig själva som samhällsmedborgare, samt att balansakten att hävda både styrka och brottsoffskap inte endast är ett manligt dilemma, vilket ofta framhållits i tidigare forskning.

6. Slutdiskussion

I detta avslutande kapitel adresseras avhandlingens frågeställningar genom en återkoppling till artiklarna. Tanken är att på så vis ge en överblick över avhandlingens huvudsakliga resultat, vilken sedan ligger till grund för den avrundande analysen. I denna diskuteras hur brottsoffer och stödjare tillsammans bygger en brottsofferberättelse.

Villiga stödjare och motvilliga offer

I detta avsnitt läggs de huvudsakliga resultaten samman utifrån avhandlingens frågeställningar. Som avslutning diskuteras stödjares och brottsoffers sätt att söka en tillfällig samhörighet, och skillnaderna i hur de talar om detta, med utgångspunkt i social identitetsteori.

Brottsofferstöd ur två perspektiv

Tre av avhandlingens frågeställningar och artiklar adresserar stödjarnas perspektiv på vad det innebär att vara stödjare. Den första av dessa frågor lyder ”Hur skapas och vidmakthålls kollektiv identitet och hjälparroll inom BOJ?” och besvaras i artikel 1. I artikeln framkommer att idealen för en god stödjare inom brottsofferjourerna är mycket tydliga och genomsyrar både det textmaterial riksorganisationen tillhandahåller och diskussionerna på de lokala jourerna. I artikeln sammanfattas idealet som en vanlig, lite professionell, klok och okonstlad medmänniska. I utformningen av hjälparrollen och den kollektiva identiteten på jourerna framträder en balansgång mellan att å ena sidan vara mer ”vanlig” och medmänsklig än en professionell hjälpare, till exempel en socionom eller psykolog, och å andra sidan vara mer professionell och kunnig än medmänniskor i allmänhet. Stödjarna betonade också ett starkt engagemang för hjälpande i generella termer.

Avhandlingens andra frågeställning är ”Hur förstås sociala kategorier såsom kön och ålder i relation till stödjare respektive brottsoffer inom brottsofferjourerna?” och besvaras framför allt genom artikel 2. Här förstås stödjare–brottsoffer som ett kategoriellt par,

tillsammans med man–kvinna och ung–gammal. Resultaten visar att stödjare förknippas med styrka och stabilitet medan brottsoffer framför allt förknippas med svaghet. Förståelsen av stödjare och brottsoffer färgar hur kön och ålder betraktas, och dessa kategorier ges olika konnotationer beroende på om de knyts till stödjare eller brottsoffer. Allra tydligast blir detta i bilden av den äldre kvinnan, då både kvinnligt kön och hög ålder talas om som försvagande när de knyts till brottsoffer, medan hög ålder kopplas samman med visdom och kvinnligt kön med omsorgsförmåga när det knyts till stödjarna. Den äldre kvinnan framställs som en ideal stödjare som är klok, moderlig och uppskattad av alla grupper av brottsoffer. Denna bild ligger nära idealet om den vanliga, lite professionella, kloka och okonstlade medmänniskan, men klokskapen har nu fått en ålder och den naturliga förmågan att hjälpa har fått ett kön. På så vis framträder bilden av den ideala stödjaren som ett abstrakt fenomen i artikel 1 och blir i artikel 2 något tydligare och mer konkret.

Avhandlingens tredje frågeställning lyder ”Hur samverkar stödjarnas förståelse av brottsoffer med deras kollektiva identitetsskapande och självpresentation som stödjare?”. När bilden av den ideala stödjaren framträtt blir det möjligt att undersöka hur den påverkar bilden av den som skall stödjas, och här bidrar artikel 1–3 med olika pusselbitar. I artikel 1 syns framför allt hur förståelsen av brottsoffer färgas av stödjarnas förståelse av sin egen roll. Brottsoffer får rollen som människor i behov av hjälp, stöd och flexibilitet i relation till individuella, psykologiska behov. Relationen presenteras av stödjarna som tydligt asymmetrisk, stödjare stödjer och brottsoffer tar emot stöd. I artikel 2 blir det tydligt hur förståelsen av brottsoffer och stödjare samverkar i relation till kön och ålder. Unga brottsoffer anses angelägna att arbeta med och beskrivs av stödjarna som personer som ofta tar onödiga risker, på grund av dåligt omdöme, naivitet eller impulsivitet. Detta gör dem till mindre ideala offer, men att fokusera brottsoffer som kan beskrivas på detta vis stärker stödjarnas självpresentation. Den kloka, mogna stödjaren kan sägas ha som mest att ge till det vilsna och omogna brottsoffret. På så vis kompletterar de varandra; stödjaren har det brottsoffret behöver och

brottsoffret behöver det stödjaren kan och vill ge. I artikel 3 ligger stödjarnas självpresentation och brottsoffers roll i denna i fokus. Analysen stärker det hjälparideal som framträtt tidigare, och visar också att de praktiska strategierna för att ge hjälp kan variera stort, trots att idealen är mer eller mindre oföränderliga. Stödjarnas presentation av brottsoffer utgör en brygga mellan ideal och praktik, där brottsoffers behov och känslor tolkas på ett sätt som gör att de matchar stödjarnas insatser. På så vis kan stödjaren genomgående presenteras som engagerad, behövd, kompetent och flexibel, även i fall där stödjaren avvisats eller själv dragit sig tillbaka.

Avhandlingens sista fråga utgår från brottsoffers perspektiv och lyder "Hur presenterar sig brottsoffer i narrativ form och vilka varierande komponenter finns närvarande i dessa narrativ?". Den besvaras i artikel 4. De intervjuade brottsoffren presenterade sig i mycket som samhällsmedborgare, och deras berättelser delades in i två typer: brottsoffret som etablerad medborgare och brottsoffret som outsider. Det som förenar de olika berättelserna är framför allt att ingen vill presentera sig som svag, och samtliga frångår på så vis bilden av det ideala offret. Det som skiljer dem åt är framför allt inställningen till den hjälp samhället kan erbjuda, samt inställningen till förövaren. De etablerade medborgarna är positiva till stödjaren från brottsofferjouren och är i regel även positiva till polis, rättssystem och andra samhällsrepresentanter. Här omtalas både kända och okända förövare som tydligt främmande och avvikande. De som presenterar sig som outsiders tar avstånd från hjälp från stödjaren och vill i regel endast ha stöd av sina närmaste. Förövaren framstår i deras berättelser som mer begriplig, om än inte omtyckt, och ibland mer begriplig och bekant än de hjälpare samhället kan erbjuda.

När resultaten från de artiklar som utgår från stödjarnas perspektiv läggs samman framträder en bild av stödjaren som en vanlig, lite professionell, klok och okonstlad medmänniska som även är behövd, engagerad, flexibel och diplomatisk. Den ideala stödjaren förkroppsligas som tydligast av den äldre kvinnan. Brottsoffer förstås av stödjarna på ett sätt som stärker stödjarnas sociala identitet, både när bilden av

brottsoffret framträder i generellt hållna diskussioner och när den framträder i narrativ om konkreta möten. När brottsoffers perspektiv vägs in kompliceras bilden. Medan brottsoffer är den tydligt viktigaste gruppen av "andra" i stödjarnas självpresentation får stödjarna en roll som samhällsrepresentanter i brottsoffers berättelser, ibland viktiga sådana och ibland mer perifera. Medan stödjarna framför allt förhåller sig till brottsoffer och samarbetspartners i sin självpresentation är förövarens roll och stödjarens roll tydligt kontrasterade i brottsoffers berättelser. Ett närmande till stödjaren förutsätter ett tydligt avståndstagande från förövaren.

"Vi som är reko" och "vi som är vanliga". Stödjare och brottsoffer som tillfällig in-grupp

I avhandlingens frågeställningar och de svar artiklarna ger presenteras brottsoffers och stödjares perspektiv var för sig. I det empiriska materialet syns en önskan om samförstånd hos både stödjare och brottsoffer och båda talar om att det är viktigt att brottsoffer får tala med någon som förstår. Att finna samförstånd kan betraktas som ett första steg till att bilda ett "vi", eller en in-grupp, där en gemenskap byggs på likheter. Att fördjupa hur och när stödjare och brottsoffer söker och finner ett sådant "vi" kan därför vara ett sätt att knyta samman deras perspektiv på sig själva och "den andre", och tydliggöra såväl likheter som skillnader.

Kontakten mellan brottsoffer och stödjare är en ytterst tillfällig relation, ibland rör det sig om ett enda telefonsamtal, men de brottsoffer som uppskattat denna kontakt talar likväl om hur en gemensam förståelse och en form av gemenskap har uppstått. I artikel 1 använder jag ett översatt citat från Birgitta, som haft inbrott i sitt hus, som illustrerar detta särskilt väl. På svenska säger hon så här:

Det var så svårt, svårt att fatta det va. Och det sa hon, att du kommer, det kan du aldrig begripa liksom. Det kan ju inte vi som, som är reko (skratt), vi kan ju inte förstå det att de kan göra så.

Men det menade hon på, de, de tänker ju inte alls som vi. De som gör sådana saker.

Birgitta och hennes stödjare har här funnit ett vi, ett "vi som är reko". Det finns också ett de, "de som gör sådana saker", alltså kriminella handlingar. "Vi som är reko" skulle ur de flesta perspektiv inte betraktas som en grupp. Tajfel (1974) betraktar emellertid gruppen som ett kognitivt konstrukt som ger en känsla av tillhörighet, snarare än en samling personer. Ur det perspektivet kan ett "vi som är reko" fungera som en tillfällig in-grupp som ger en känsla av att vara av samma sort. Kriminella fungerar som en stark ut-grupp, som skiljer sig från dem som ingår i den egna gruppen så kraftigt att det är omöjligt att förstå hur de tänker. Denna förståelse av förövaren skapar en kravlös samhörighet mellan brottsoffer och stödjare, där det enda de behöver ha gemensamt för att kunna vara ett "vi" en liten stund är att de inte är kriminella. Det framkommer också i brottsoffrens berättelser att denna förståelse har introducerats av stödjaren och löst dem från osäkerhet och skuld efter brottet. När kontakten fungerat sämre har förövaren inte kunnat främmandegöras på samma sätt. Förövaren presenteras som moraliskt lägre stående, påfrestande och ibland elak men inte sjuk, avvikande eller omöjlig att förstå. Stödjaren beskrivs inte direkt negativt i dessa berättelser, men som irrelevant, som någon som inte riktigt förstår och inte kan bidra med särskilt mycket. Brottsoffret anser sig veta något om vad förövaren tänker och är ute efter och stödjaren kan därför inte bidra med någon ny acceptabel tolkning. Att kunna skjuta förövaren långt ifrån sig framträder således som en förutsättning för att bilda en in-grupp med stödjaren.

Att förövaren förstås som tydligt främmande tycks alltså underlätta en allians mellan stödjare och brottsoffer. Även stödjarna påtalar ibland att de går in för att förändra brottsoffers förståelse av händelserna kring brottet, så att skulden läggs mer ensidigt på förövaren. I stödjarnas kollektiva identitet är emellertid hjälpanandet mer centralt än engagemang i brottsoffer specifikt. När stödjarna tar hjälp av brottsoffer i sitt

identitetsskapande är det professionella hjälpare, snarare än förövare, som fungerar som ut-grupp. Här finns ett "vi som är vanliga", som ger en tillfällig in-grupp på ungefär samma sätt som "vi som är reko". Även denna gemenskap är mycket bred och kravlös, alla som kan dela frustrationen över byråkratiska system och svårbegripliga juridiska termer får vara med. Den är emellertid inte synlig i brottsoffers berättelse; de som är nöjda med brottsofferjouren är i regel också nöjda med polis och rättssystem. Intressant att notera är att detta ligger helt i linje med de intentioner stödjarna uttrycker; om ett brottsoffer går ur kontakten och inte känner förtroende för rättssystemet betraktas det som ett problem. Framför allt unga brottsoffer anses vara i riskzonen för att själva bli kriminella om de saknar förtroende för polisen, vilket även påtalats i forskning om kommunalt stöd till unga brottsoffer (Löfstrand, 2009a, 2012). Polis och rättssystem kan alltså fungera som en tillfällig ut-grupp i egenskap av byråkratisk institution, men får inte bli en ut-grupp i egenskap av upprätthållare av lag och ordning. På så vis skapas en in-grupp där brottsoffer å ena sidan ingår, å andra sidan inte inkluderas helt öppet. I den mån brottsoffer uttrycker frustration med rättssystemet innebär detta en bekräftelse på stödjarnas kollektiva identitet som "vanliga". Frustrationen möts emellertid inte med odelad bekräftelse utan med förklaringar som syftar till att släcka missnöjet. På så vis kan ett "vi som är vanliga" kombineras med stödjarnas idealbild av en vanlig, lite professionell, klok och okonstlad medmänniska där det "lite professionella" kommer till uttryck genom en kollegial lojalitet med de professionella, som upprätthålls trots vissa motsättningar. Detta tillägg gör det också möjligt att åberopa professionell kunskap om brottsoffer, som i sin tur möjliggör en tolkning av brottsoffers behov som främjar den egna självpresentationen. En social identitet som stödjare som mer ensidigt byggts på lojalitet med brottsoffers perspektiv hade ställt större kvar på att ge brottsoffer tolkningsföretråde. Så som stödjarnas sociala identitet nu ringas in kan brottsoffer ibland fungera som allierade, ibland betraktas med en professionell distans som någon som inte alltid vet sitt eget bästa. Ett sätt att hjälpa brottsoffer blir på så vis att ge dem en ny

tolkning av vad de behöver och har varit med om, eller en ny brottsofferberättelse.

Att bygga en brottsofferberättelse

Avhandlingens syfte är att bidra till förståelsen av hur stödjare och brottsoffer förstår och presenterar sig själva, som stödjare respektive brottsoffer. Stödjare och brottsoffer är båda påverkade av sociala representationer av brottsoffer respektive hjälpare och volontärer när de presenterar sig själva och kategoriserar varandra. När de möts förhandlas och nyanseras dessa bilder. Det finns en växelverkan mellan hur stödjare och brottsoffer uppfattar och presenterar sig, där de båda parterna påverkar varandras självförståelse och varandras förståelse av den andre.

Resultaten visar stora likheter i hur stödjare på olika lokala jourer berättar om arbetet med brottsoffer. Tidigare forskning om brottsofferjourerna visar att uppfattningar om hur stödarbetet bör bedrivas även haft en beständighet över tid inom organisationen (Ryding, 2005; Svensson, 2002, 2006, 2009; Åkerström, 1988, 1990). Detta kan liknas vid det som Hilde och Laanemets (2000) benämner institutionsnarrativ, det vill säga den i sammanhanget delade berättelsen om vem klienten är och vilken process denne behöver genomgå. Att gå in i en jourkontakt innebär att gå in i en kontext som kan erbjuda en mall för hur en brottsofferberättelse kan eller bör se ut. När stödjarna får ta del av brottsoffers berättelser utför de en form av redaktionellt arbete. Karaktärerna renodlas, händelseförloppet skalas ner på detaljer som kan leda i fel riktning, ett bildspråk för känslomässiga upplevelser introduceras och sensmoralen tydliggörs. Detta uppskattas av många brottsoffer och det finns också forskningsstöd för att ett konsekvent och sammanhållet narrativ gör det lättare att hantera traumatiska händelser (Hunt & McHale, 2007; Kaminer, 2006). Att kunna presentera en berättelse med tydlig indelning i offer och förövare kan dessutom underlätta i en rättsprocess (Dunn, 2001; Sahlin, 2004). Ibland motsätter sig brottsoffer emellertid att få sin berättelse förändrad och ibland ligger berättelsen alltför långt utanför ramen för att redaktionella

ändringar skall vara nog. Sådana berättelser tas emot med viss skepsis och i intervjuerna med brottsoffer framkommer att de som inte känt sig hörda av BOJ:s stödjare inte heller har känt sig lyssnade till i andra sammanhang. Även i tidigare forskning finns indikationer på att inte bara faktiska händelser kring brottet, utan också sättet de presenteras på, har betydelse för i vilken mån brottsoffer får hjälp och stöd (se t.ex. Ask, 2010; Lindgren, 2004; Nilsson, 2003).

Oproblematiska brottsofferberättelser

Nils Christies (1986) framställning av det ideala offret kan betraktas som en form av dominerande narrativ för vad ett brottsoffer är, eller bör vara. Då han själv presenterar det ideala offret i narrativ form inleder jag med att citera honom, i svensk översättning: ”Den lilla gamla damen är på väg hem mitt på dagen efter att ha tagit hand om sin sjuka syster. Om hon blir slagen i huvudet av en stor man som därefter tar hennes väska och använder pengarna till sprit och droger kommer vi i mitt land nära det idealiska offret” (Christie, 2001, s. 47–48). Vi vet inte mycket om vad denna gamla dam känner. När ett ”normalt brottsoffer” presenteras av stödjarna, och när de brottsoffer som ger en berättelse om sig själva som etablerade medborgare presenterar sig, är känslor däremot en central komponent. Dessa bilder är inte helt identiska men de ligger tillräckligt nära varandra för att det skall vara möjligt att dra paralleller. En sammanslagning av dem ger följande berättelse:

En medelålders kvinna som tillhör en etablerad medelklass utsätts för egendomsbrott eller kanske trakasserier eller hot, men inte ett grovt våldsbrott. Det finns ingen nära relation till förövaren, som kan vara helt okänd eller en ytlig bekantskap. Hon är i grunden en kapabel och stabil person men skakad av brottet som hon upplever som ett hot mot sin integritet. Brottet väcker också känslor av skuld och tankar om vad hon kunde gjort annorlunda. Vid kontakten med brottsofferjouren möter hon en stödjare som är vänlig, varm och lätt att prata med, samt

kunnig och förtroendeingivande. Stödjaren hjälper henne sätta ord på sina känslor och får henne att förstå att det inträffade inte är hennes fel. Förövaren framstår då i ett nytt ljus, som tydligt avvikande och kanske psykiskt sjuk. Hon tycker att informationen från polisen är lite knapphändig men stödjaren hjälper henne att ta reda på vad som händer i hennes fall och förklarar en del om hur rättssystemet fungerar. Med denna nya förståelse är hon ändå ganska nöjd med polisens insatser. Efter några samtal har hon lagt brottet bakom sig.

Det brottsoffer som framträder i denna berättelse har en del likheter med den gamla damen i Christies (2001) berättelse, men framstår som mindre ynkelig och ömkansvärd. Så länge styrka kan kombineras med oskuld tycks det vara en komponent som kan integreras relativt friktionsfritt i en accepterad brottsofferberättelse. De brottsoffer som presenterar sig som etablerade medborgare tycks inte förhålla sig till styrka och rätten att erhålla stöd som något motsägelsefullt. Istället fungerar deras status som etablerade samhällsmedborgare som en form av garanti för att ett angrepp på dem skall uppmärksammas och valideras av samhället, även när det lidande som följer ligger på en hanterbar nivå. Stödbehovsnivån i denna typ av brottsofferberättelse passar väl ihop med BOJ:s utbud, som normalt består av praktisk hjälp och upp till tre stödsamtal. Att som brottsoffer tillhöra en etablerad medelklass har tidigare kopplats till identifikation (Smolej, 2010) och i relation till stödjarna är en möjlig tolkning att deras kollektiva identitet som ”vanliga” öppnar upp för att välkomna brottsoffer som delar denna ”vanlighet”.

I stödkontakten sker en styrning i riktning mot en tydligare och mer ideal brottsofferberättelse, med förövare och offer tydligt åtskilda. De brottsoffer som varit nöjda med sin stödkontakt tar medvetet emot denna redigering, och berättar hur stödjaren hjälpt dem förstå att hela skulden ligger hos förövaren. I berättelser om dessa kontakter framstår stödjaren som lyhörd, kunnig och kompetent, både när brottsoffer berättar och när stödjarna själva gör det. I berättelser om en lyckad process av att ha

omarbetat sin berättelse genom jourkontakten återkommer våldtäkt som en metafor för den kränkning brottet inneburit. Detta bildspråk beskrivs som något utifrån kommande, som stödjaren eller ett mer diffust ”folk” säger att brottet kan liknas vid. I brottsoffers berättelser blir våldtäktsmetaforen ett sätt att sätta ord på upplevelsen av kränkning och skuld och betona dess allvar. Våldtäktsmetaforen finns också närvarande i stödjarnas språkbruk, i talet om kvinnor som utsätts för brott, och här kan den användas på två skilda sätt: dels på samma sätt som i brottsoffers berättelser, dels som en referenspunkt som brott mot kvinnor mäts mot. I det senare fallet framställs våldtäkt som det värsta möjliga och som en ständigt närvarande risk när kvinnor utsätts, så att till exempel en rånad kvinna kan anses ha haft tur om hon inte också blivit våldtagen. På så vis används våldtäktsmetaforen för att betona både den kränkning brottsoffret upplevt, och den risk för ännu värre upplevelser som hon har löpt. Förövaren framträder också som farligare, då denna inte bara är exempelvis tjuv utan också potentiell våldtäktsman. Institutionsnarrativet inom BOJ har på så vis en huvudperson som klarar sig bra med det relativt begränsade stöd organisationen kan ge, men i berättelsen används ett dramatiserande språkbruk, genom vilket brottsoffer som social kategori kopplas till utsatthet och hjälplöshet.

Vanliga avvikelser och berättelser utanför ramen

I stödjarnas tal om brottsoffer framstår särskilt utsatta offer i flera versioner. Bland de brottsoffer som deltagit i studien finns ingen direkt motsvarighet, vilket troligtvis beror på att de personer som uppgav att de mådde psykiskt dåligt vid den första kontakten inte önskade delta i någon längre intervju. Även i berättelserna om särskilt utsatta offer är våldtäkt ett viktigt inslag, men nu som faktiskt brott istället för metafor. Att stödja den förtryckta unga kvinnan som utsatts för grovt, ofta sexuellt, våld av en känd förövare beskrivs som ett tungt men angeläget arbete. Det finns en pågående diskussion om vilken stödjare som lämpar sig bäst. Den äldre kvinnan framhålls som en möjlig trygg punkt i tillvaron, medan en trygg manlig stödjare ibland lyfts som ett alternativ utifrån tanken att

dessa unga kvinnor behöver möta en positivt iscensatt manlighet som en motbild mot sina negativa erfarenheter. Manliga offer för likartade brott talas också om som särskilt utsatta, här i mycket för att deras manlighet hotas, men i relation till dem diskuteras stödjarnas roll betydligt mindre. Bland de särskilt utsatta framträder också en bild av den lilla gamla damen som ligger mycket nära Christies (1986) beskrivning.

Medan den tematiska analysen ledde fram till ett antal ”typer” utkristalliserades istället olika alternativ för agerande i den narrativa analysen. Stödjaren kan ibland möta särskilt utsatta offers behov med särskilt omfattande insatser. Här frångås organisationens regler ofta på flera sätt, till exempel genom att kontakterna är flera år långa, genom att stödjarna besöker brottsoffer i deras hem eller genom att stödjarna lämnar ut privata nummer. Detta agerande anses ha två risker: att stödjaren slits ut och att brottsoffret fastnar i en offerroll. I konkreta exempel framställs emellertid sådana kontakter som framgångsrika undantag, och stödjaren som lyckats undvika fallgroparna framställs på så vis som särskilt kompetent. I andra fall tycks stödjaren framför allt sörja med brottsoffret, utan att något agerande beskrivs. Dessa narrativ blottar i viss mån misslyckanden, men stärker samtidigt stödjarnas självpresentation som behövda. Även när de inte kunnat hjälpa särskilt utsatta offer framstår de i narrativen som goda på så vis att de beskriver sig som de enda som försöker. Detta stärker också kritiken av den offentliga sektorn, vilken är en viktig del i stödjarnas formulering av det problem de själva är lösningen på.

De särskilt utsatta, särskilt behövande, framstår som en av två vanliga former av avvikande från normalfallet. Den andra formen är de som avböjer erbjudandet om hjälp. I stödjarnas narrativ presenteras de som personer som inte kan se sitt stödbehov, snarare än personer som inte behöver något stöd, och att låta dem gå presenteras som ett misslyckande. Unga män framträder som typexemplet på brottsoffer som behöver men inte önskar stöd. Normer för maskulinitet framställs som det största hindret för att ta emot hjälp och dessa unga manliga brottsoffer anses vara i riskzonen för att själva bli förövare. Stödjarna säger

sig här gå in i lite av en föräldraroll, som inkluderar både omvårdnad och uppfostran, och arbeta för att återupprätta det förtroende för rättssystemet som ofta anses skadat. Bland brottsoffers berättelser i artikel 4 framträder två som påminner om denna bild, Magnus och Mariannes. Magnus är inte direkt negativ till stödpersonen från jouren, men stödpersonen ges en mycket marginell roll i hans berättelse. Han anser sig inte ha något behov av stöd, utan är mer intresserad av en fällande dom och ersättning från försäkringsbolaget. Han stämmer på så vis väl in på bilden av unga män som dragit sig tillbaka, och som stödjarna presenterar som misslyckade fall, även om han är något äldre. Marianne avviker när det gäller både kön och ålder, men har en likartad attityd då hon anser sig kunna hantera en potentiellt våldsamt förövare på egen hand. I hennes fall finns också en serie anmälningar och motanmälningar, vilket stödjarna framhåller som typiskt för unga, manliga brottsoffer. Ur stödjarnas perspektiv borde hon således framstå som en äldre kvinna som beter sig mer som en yngre man förväntas göra. Detta tycks ha väckt en del förvirring hos hennes tilltänkta stödperson. Marianne beskriver, med viss irritation, hur stödpersonen ringde upp, lyssnade till hennes berättelse och sedan fick erkänna att hon inte visste hur hon skulle kunna hjälpa till. Även i hennes berättelse får stödjaren en mycket marginell roll.

Medan Mariannes berättelse passar in i en mall för berättelser om unga män som brottsoffer men blir svår att ta emot för att den berättas av fel person, framstår Veronikas berättelse som avvikande då person och brott, en kvinna som utsatts för partnervåld, aktiverar en tydlig mall som berättelsen inte följer. Hon talar inte om förövare, utan i första hand om män som hon haft förhållanden med. Hon talar bara om våld i svar på direkta frågor och talar aldrig i termer av kränkningar. Männerna beskrivs som jobbiga, opålitliga och svåra att leva med. Hennes språkbruk fungerar således som nedtonande snarare än dramatiserande. I stödjarnas berättelser finns misshandlade kvinnor som anammar stödjarnas definition av situationen, tar emot hjälp och framstår som exempel på särskilt utsatta offer. Misshandlade kvinnor som motstår försöken att

hjälp förekommer som varnande exempel, där det slutar mycket illa. Veronika har varken tagit emot hjälp eller slagits ihjäl, utan snarare tagit kontroll över sina relationer till män på egen hand. Hon beskriver sin nuvarande sociala situation som en där relationerna till barn och barnbarn ligger i fokus, medan kärleksrelationer med män finns med vid sidan av och på hennes villkor. Veronika uppger mycket tydligt att hon saknar förtroende för såväl polisen som brottsofferjouren, samt att hon inte blivit förstådd eller lyssnad till. Hennes brist på förtroende skulle kunna tolkas som att en sådan berättelse saknar en plats i dessa sammanhang.

När stödjarnas och brottsoffrens perspektiv läggs samman blir två grader av avvikelser från institutionsnarrativet synliga. Stödjarna lyfter fram två typer av vanliga avvikelser, brottsoffer med särskilt stora behov och brottsoffer som avvisar stöd. Det finns en enighet kring hur dessa fall skall förstås och de framställs som undantagsfall som de flesta stödjare någon gång stöter på. Det finns emellertid också berättelser som varken liknar institutionsnarrativet eller de återkommande undantagen. De kommer fram när brottsoffer själva berättar, och saknar motsvarighet i stödjarnas brottsofferberättelser. Inom BOJ finns således inte bara ett institutionsnarrativ, utan också en tydlig bild av vad som är rimliga avvikelser från detta. De berättelser som även faller utanför denna något utvidgade ram blir särskilt svåra att ta emot.

Brottsofferberättelsens funktion i BOJ

En komponent som måste finnas närvarande för att hjälp skall kunna tas emot och uppfattas som just hjälp är ett grundläggande samförstånd kring vilket problem den som skall hjälpas har och hur dennes situation ser ut (Carlsson, 2003). Ett brottsoffer som ger en berättelse som inte passar in, och inte är beredd att förändra den, kan på så vis bli omöjligt att hjälpa om ingen omprövning av det förgivettagna sker. Mötet med motvilliga offer kan betraktas som en form av symboliskt motstånd. Mead (1976) menar att det är när vi möter symboliskt motstånd som vårt rutinmässiga handlande blir synligt och vår bild av den generaliserade

andra medvetandegörs. Det öppnar för möjligheten att omvärdera hur andra ser oss, och därmed också hur vi ser oss själva. Det är möjligt, och kanske till och med troligt, att enskilda stödjare reflekterar över sin roll och sitt arbetssätt när de möter brottsoffer som inte ger det gensvar de förväntar sig. Den delade sociala identiteten som stödjare tycks emellertid sällan omprövas, trots att den kan stöta på flera former av symboliskt motstånd. Redigeringen av brottsoffers berättelser i riktning mot en något mer stereotyp berättelse om offer och förövare, och stödjarnas sätt att framställa motvilliga offer som behövande, kan förstås utifrån att behövande brottsoffer är centrala för brottsofferjourens verksamhet. Om inga brottsoffer anser sig behöva en brottsofferjour tappar stödjarna helt sitt existensberättigande som stödjare. På så vis kan brottsoffer sägas fungera på samma sätt som Jenkins (2008) menar att mäktiga grupper i samhället gör, och sätta gränserna för hur andra grupper kan definiera och identifiera sig. Om stödjaren får en alltför liten roll i brottsoffers berättelser innebär det ett hot mot den sociala identiteten som stödjare, där en viktig komponent är att vara behövd. BOJ som frivilligorganisation är också beroende av omvärldens välvilja för både tillgång till brottsoffer och finansiering av verksamheten. Sociala problem tenderar att få mer uppmärksamhet när de ges ett förenklat och dramatiskt narrativ (Berns & Schweingruber, 2007; Loseke, 2001; Tilly, 2002). Om BOJ inte kan säga sig hjälpa brottsoffer som motsvaras av sociala representationer av brottsoffer värda att hjälpa i en större kontext kan det hota organisationens möjligheter att presentera sig som en viktig aktör i brottsofferfrågan och dess möjlighet att presentera brottsofferfrågan som ett viktigt socialt problem. Det har påtalats att BOJ har större fokus på kvinnor och barn i sina styrdokument än i sitt faktiska arbete (af Sandberg & Ljungwald, 2012). Våldtäkt, ett brott som i regel associeras med kvinnliga offer och manliga förövare, används retoriskt som en form av urtyp för brott, den ultimata kränkningen. Genom att parallellt till våldtäkt inkorporeras i brottsofferberättelser kan kränkningen och brottsoffers psykiska lidande även efter mindre tydligt laddade brott synliggöras och dramatiseras. Detta kan bidra till en

presentation av brottsoffer som en viktig grupp att arbeta med, och BOJ som en viktig organisation, men kan också fungera avskräckande på både män och kvinnor som föredrar en annan självpresentation.

Man bör inte förminska de positiva effekter en välformulerad brottsofferberättelse kan ha för brottsoffret. Den som efter en jourkontakt dels har befriats från skuld och skam, dels har med sig en redigerad brottsofferberättelse som fungerar väl i relation till rättssystemet, kan sägas ha fått högst relevant hjälp. Kvar finns emellertid dramatiseringen av ondska och godhet, och de som inte riktigt passar in.

Slutord

I avhandlingen finns flera bidrag till forskning om brottsoffer och brottsofferstöd. Ett viktigt fynd är att stödjarnas perspektiv på brottsoffer hänger tätt samman med deras kollektiva identitetsskapande. Att det finns stereotypa föreställningar om brottsoffer, som påverkar olika grupperns möjligheter att få hjälp och stöd efter ett brott, är inget nytt. Dessa stereotyper förstås i regel som uttryck för en större samhällsdiskurs, eller som uttryck för kunskapsbrist. I denna studie framgår emellertid att även självbilden som hjälpare hos personer som arbetar med brottsoffer kan vara en viktig aspekt att väga in när vi vill förstå hur sociala representationer av brottsoffer får fäste och spridning. Avhandlingen ger en tydlig bild av den ideala stödjaren som en vanlig, lite professionell, klok och okonstlad medmänniska, som förkroppsligas av den äldre moderliga kvinnan, och visar hur denna idealbild påverkar stödjarnas sätt att betrakta och bemöta brottsoffer.

Ett annat viktigt resultat är att svaghet, som traditionellt kopplas till brottsoffer som begrepp, framstår på ett delvis nytt sätt. Motvilja hos brottsoffer mot att framställa sig som svaga har ofta betraktats som ett uttryck för maskulinitet, men det blir här tydligt att det inte är ett renodlat manligt fenomen, då informanterna till största delen är kvinnor. Det finns också indikationer på att brottsoffer inte måste presentera sig som svaga för att få tillgång till stöd, men när svaghet utelämnas från självpresentationen krävs något annat som styrker anspråket på att

erkännas som brottsoffer. Oskuld och normalitet, men även i viss mån upplevelsen av att ha kränkts, framstår som viktiga faktorer. För framtida forskning skulle det vara intressant att undersöka om det finns andra möjliga självpresentationer som brottsoffer som på samma vis ger tillgång till stöd och empati.

Ett sista resultat värt att notera är att stödarbetet med brottsoffer ofta förefaller vara viktigare för stödjarna än för brottsoffren. I den mån de brottsoffer som kommer i kontakt med brottsofferjouren påtar sig en brottsofferidentitet är denna vanligen ytterst tillfällig, vilket också är ett explicit uttryckt syfte med brottsofferjourernas stödverksamhet. Identiteten som stödjare tycks emellertid vara mer varaktig och högt prioriterad. En trolig förklaring är att den delas med andra och följaktligen stärks av den sociala gemenskap som medföljer, vilket saknar motsvarighet hos brottsoffer. Brottsoffer med förhållandevis små behov av stöd blir sällan synliga i brottsofferforskning, då denna framför allt fokuserar grupper av brottsoffer som utsatts för särskilt grova brott och/eller har särskilt stora stödbehov. Man kan, med rätta, hävda att särskilt utsatta brottsoffer är särskilt angelägna att bedriva forskning om, men denna skevhet medför likväl en risk att fynd som gäller särskilt utsatta grupper i alltför hög grad generaliseras till brottsoffer i allmänhet. Det är därför viktigt att även de som uppfattar brottsofferskapet som en relativt liten del av livet, och de som ger dessa brottsoffer stöd, då och då blir synliga.

7. Referenser

Allen-Collinson, J. (2009). A marked man: female-perpetrated intimate partner abuse. *Men's Studies Press*, 8(1), 22–40.

Almouge, A., Weiss, A., Marcus, E.-L. & Beloosesky, Y. (2010). Attitudes and knowledge of medical and nursing staff toward elder abuse. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 51(1), 86–91.

Alvesson, M. & Sköldberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Andersson, K. (2008). Constructing young masculinity: a case study of heroic discourse on violence. *Discourse and Society*, 19(2), 139–161.

Andersson, T. (2014). *Brottsofferfondens stöd till brottsofferforskning åren 1994–2013 samt regeringens särskilda satsning på brottsofferforskning m.m. åren 2009–2013. En sammanställning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.

Andrews, M. (2004). Narrative research. I Seale, C., Silverman, D., Gubrium, J. & Gobo, G. (red.) *Qualitative Research Practice*. London: Sage Publications, ss. 109–124.

Ask, K. (2010). A survey of police officers' and prosecutors' beliefs about crime victim behaviours. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(6), 1132–1149.

Avdi, E. & Georgaca, E. (2007). Narrative research in psychotherapy: a critical review. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 80(3), 407–419.

Bergenvall, E., Cronberg, L. M. & Österberg, E. (red.) (2002). *Offrer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Falun: Nordic Academic Press.

Berns, N. & Schweingruber, D. (2007). "When you're involved, it's just different": making sense of domestic violence. *Violence Against Women*, 13(3), 240–261.

Blennerger, E. (1993). Begrepp och modeller. I Socialtjänstkommittén (red.) *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*. (SOU 1993:82). Stockholm: Allmänna Förlaget, ss. 33–37.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Brottsofferjouren Sverige (2013a). *Stöd som ger kraften tillbaka. Hitta en brottsofferjour nära dig*. <http://www.brottsofferjouren.se/hjalp-och-stod/hitta-en-brottsofferjour-nara-dig/> [2015–09–07]

Brottsofferjouren Sverige (2013b). *Stöd som ger kraften tillbaka*. <http://www.brottsofferjouren.se/startsidan/> [2015–09–07]

Brottsofferjouren Sverige (2013c). *Stadgar för Brottsofferjourernas Riksförbund*. <http://www.brottsofferjouren.se/uploads/userfiles/files/Riksf%C3%B6rbundets%20stadgar%202013%20A4.pdf> [2015–09–07]

Brottsofferjouren Sverige (2013d). *Stadgar med minimikrav för förening i Brottsofferjourernas Riksförbund*. <http://www.brottsofferjouren.se/uploads/userfiles/files/lokala%20stadgar%20med%20minimikravA4%202013.pdf> [2015–09–07]

Brottsofferjouren Sverige (2013e). *Värdegrund för brottsofferjouren. Fastställd vid Riksstämman i Stockholm-Sollentuna 2013.*
<http://www.brottsofferjouren.se/uploads/userfiles/files/V%C3%A4rdegrund%20f%C3%B6r%20Brottsofferjouren.pdf> [2015-09-07]

Brottsofferjouren Sverige (2015). *Brottsofferjourens statistik verksamhetsåret 2014. En rapport från Brottsofferjouren Sverige.*

Brottsofferjourernas Riksförbund (2012). *Handbok för stödpersoner & vittnesstöd.* Stockholm: Printfabriken.

Brottsoffermyndigheten (2015a). *Brottsoffermyndigheten årsredovisning 2014.*
<http://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/B%C3%B6cker/BrOMs%20%C3%A5rsredovisning%202014.pdf> [2015-09-07]

Brottsoffermyndigheten (2015b). *Mer om vittnesstöd.*
<http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.aspx?id=1722> [2015-11-26]

Burcar, V. (2005). *Gestaltning av offererfarenheter. Samtal med unga män som utsatts för brott.* Diss. Lunds universitet. Lund: Univ.

Burcar, V. (2013). Doing masculinity narratives about reporting violent crime: young male victims talk about contacting and encountering the police. *Journal of Youth Studies*, 16(2), 172–190.

Burcar, V. & Åkerström, M. (2009). Negotiating a victim identity: young men as victims of violence. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 10(1), 37–54.

Carlsson, B. (2003). *Så blir det hjälp – om hjälpprocesser i socialt arbete.* Diss. Göteborgs Universitet. Göteborg: Univ.

Carlsson, N. (2009). *Avslöjandets tid. Kvinnors bearbetning av sexuella övergrepp*. Diss. Göteborgs universitet. Göteborg: Intellecta Infolog.

Carlsson, N., Wennerström, U.-B., Borelius, U., Grundvall, S. & Sahlin, I. (2010). *Utvärdering av stöd till brottsutsatta i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs Stad.

Christie, N. (1986). The ideal victim. I Fattah, E. A. (red.) *From Crime Policy to Victim Policy*. Basingstoke: Macmillan, ss. 17–30.

Christie, N. (2001). Det idealiska offret. I Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) (2001). *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, ss. 46–60.

Collins, R. (2004). *Interactional Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.

Cormier, N. S. (2008). Do you see what I see? The influence of gender stereotypes on student and Royal Canadian Mounted Police (RCMP) perceptions of violent same-sex and opposite-sex relationships. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 17(4), 478–505.

Cronberg, L. M. (2002). Lag, moral och samhällsdiskurs. I Bergenlöv, E., Cronberg, M. L. & Österberg, E. *Offrer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Falun: Nordic Academic Press, ss. 57–92.

Donzelot, J. (1997). *The Policing of Families*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Dunlap, E. E., Golding, J. M., Hodell, E. C. & Marsil, D. F. (2007). Perception of elder physical abuse in the courtroom: the influence of

hearsay witness testimony. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 19(3/4), 19–39.

Dunn, J. L. (2001). Innocence lost: accomplishing victimization in intimate stalking cases. *Symbolic Interaction*, 24(3), 285–313.

Eckstein, J. (2010). Masculinity of men communicating abuse victimization. *Culture, Society and Masculinity*, 2(1), 62–74.

Eliasson-Lappalainen, R. (2000). Forskningspraktiken och etiken. I Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (red.) *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur, ss. 301–317.

Enarsson, T. (2013). *Brottsoffer i rättskedjan: en rättsvetenskaplig studie av förhållandet mellan brottsoffers rättigheter och rättsväsendets skyldigheter*. Diss. Umeå universitet. Uppsala: Iustus förlag.

Erlingsson, C. L., Carlson, S. L. & Saveman, B. I. (2006). Perceptions of elder abuse: voices of professionals and volunteers in Sweden – an exploratory study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 20(2), 152–159.

von Essen, J. (2008). *Om det ideella arbetets betydelse: en studie om människors livsåskådningar*. Diss. Uppsala universitet. Uppsala: Univ.

von Essen, J., Jegermalm, M. & Svedberg, L. (2015). *Folk i rörelse – medborgerligt engagemang 1992–2014*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Fattah, E. A. (2000). Victimology: past, present and future. *Criminologie*, 33(1), 17–46.

Finn, M. A. & Stalans, L. J. (1997). The influence of gender and mental state on police decisions in domestic assault cases. *Criminal Justice and Behavior*, 24(2), 157–176.

Ganesh, S. & McAllum, K. (2012). Volunteering and professionalization: trend in tension? *Management Communication Quarterly*, 26(1), 152–158.

Goffman, E. (2007). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Gordon, L. (1994). *Pitied but Not Entitled: Single Mothers and the History of Welfare*. New York: The Free Press.

Gracia, E., García, F. & Lila, M. (2011). Police attitudes towards policing partner violence against women: do that correspond to different psychosocial profiles. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(1), 187–207.

Grundvall, S., Wennerström, U-B. & Borelius, U. (2012). Brottsofferstöd, ritualer och social sammanhållning. I Heber, A., Tiby, E. & Wikman, S. (red.) *Viktimologisk forskning. Brottsoffer i teori och metod*. Lund: Studentlitteratur, ss. 341–360.

Habermann, U. (2001). *En postmoderne helgen? – om motiver til frivillighed*. Diss. Lunds universitet. Lund: Univ.

Hammare, U. (2013). *Mellan löften om särart och krav på evidens. En studie av kunskap och kunskapsyn i socialt inriktade ideella, privata och offentliga organisationer*. Diss. Stockholms universitet. Stockholm: Univ.

Handy, F., Cnaan, R. A., Brudney, J. L., Ascoli, U., Meijs, L. C. M. P. & Ranade, S. (2000). Public perception of “Who is a volunteer”: an examination of the net-cost approach from a cross-cultural perspective.

Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, 11(1), 45–65.

Harris, R. J. & Cook, C. A. (1994). Attribution about spouse abuse: it matters who the batterers and victims are. *Sex Roles*, 30(7/8), 553–565.

Haski-Leventhal, D. & Bargal, D. (2008). The volunteer stages and transitions model: organizational socialization of volunteers. *Human relations*, 61(1), 67–102.

Haski-Leventhal, D. & Cnaan, R. A. (2009). Group processes and volunteering: using groups to enhance volunteerism. *Administration in Social Work*, 33(1), 61–80.

Hayes, N. (2000). *Doing Psychological Research*. Buckingham: Open University Press.

Heber, A., Tiby, E. & Wikman, S. (red) (2012). *Viktimologisk forskning. Brottsoffer i teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Heggen, K. (2008). Profesjon og identitet. I Molander, A. & Terum, L. I. (red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget, ss. 321–332.

Hellgren, L., Andersson, H. & Burcar, V. (2015). ”Du kan ju inte bli slagen av en tjej liksom” – en studie av män som utsatts för våld i nära relationer. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 22(1), 82–99.

Hilte, M. & Laanemets, L. (2000). *Berättelser om missbruk och vård. Om missbrukande kvinnor i fyra olika behandlingsprogram*. (Meddelande från Socialhögskolan 2000:1). Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.

Hinton, P. R. (2000). *Stereotyper, kognition och kultur*. Lund: Studentlitteratur.

Hogg, M. A. & Terry, D. J. (2000). Social identity and self-categorization processes in organizational contexts. *The Academy of Management Review*, 25(1), 121–140.

Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2000). *The Self we Live By. Narrative Identity in a Postmodern World*. Oxford: Oxford University Press.

Holstein, J. A. & Miller, G. (1990). Rethinking victimization: an interactional approach to victimology. *Symbolic Interaction*, 13(1), 103–122.

Holt, A. (2010). Using the telephone for narrative interviewing: A research note. *Qualitative Research*, 10(1), 113–121.

Hunt, N. & McHale, S. (2007). Memory and meaning: individual and social aspects of memory narratives. *Journal of Loss and Trauma*, 13(1), 42–58.

Hurley, A. L., Sullivan, P. & McCarthy, J. (2007). The construction of self in online support groups for victims of domestic violence. *British Journal of Social Psychology*, 46(4), 859–874.

Hydén, M. (2001). Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndsprocess. I Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, ss. 92–118.

Hydén, M. (2005). 'I must have been an idiot to let it go on': agency and positioning in battered women's narratives of leaving. *Feminism & Psychology*, 15(2), 169–188.

Hydén, M. (2008). Narrating sensitive topics. I Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. (red.) *Doing Narrative Research*. London: Sage Publication, ss. 121–136.

Jenkins, R. (2008). *Social Identity*. Third edition, Abingdon: Routledge.

Jergeby, U. (1999). *Att bedöma en social situation: tillämpning av vinjettmetoden*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS).

Johansson, H., Arvidson, M. & Johansson, S. (2015). Welfare mix as a contested terrain: political positions on government-non-profit relations at national and local levels in a social democratic welfare state. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 26(5), 1601–1619.

Jordansson, B. (1998). *Den goda människan från Göteborg. Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt*. Diss. Lunds universitet. Lund: Arkiv förlag.

Jägervi, L. (2011). *Brottsofferjourens roll i brottsutsattas berättelser*. (Working-paper serien 2011:4). Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

Jägervi, L. (2012). Doing qualitative interviews over the telephone. I Jacobsson, K. & Sjöberg, K. (red.) *Pondering on Methods. A Variety of Methodological Concerns*. Lund: Media-Tryck, ss. 55–68.

Jägervi, L. & Svensson, K. (2010). *Ett fall för brottsofferjouren – aktiva i brottsofferjouren resonerar om brottsoffers behov utifrån fallbeskrivningar*. (Working-paper serien 2010:2). Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

- Jägervi, L. & Svensson, K. (2013). *Brottsoffers behov och jourernas möjligheter*. (Research reports in Social Work 2013:2). Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan.
- Jönson, H. (2001). Äldre människor som offer för våld och brott. I Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) *Det motspanstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, ss. 119–151.
- Jönson, H. (2012). Äldre som offer – en övning i analys. I Heber, A., Tiby, E. & Wikman, S. (red.) *Viktimologisk forskning. Brottsoffer i teori och metod*. Lund: Studentlitteratur, ss. 117–136.
- Kaminer, D. (2006). Healing processes in trauma narratives: a review. *South African Journal of Psychology*, 36(3), 481–499.
- Kassing, L. R. & Prieto, L. (2003). The rape myth and blame-based beliefs of counsellors-in-training towards male victims of rape. *Journal of Counseling and Development*, 81(4), 455–461.
- Kreutzer, K. & Jäger, U. (2011). Volunteering versus managerialism: Conflict over organizational identity in voluntary associations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(4), 634–661.
- Kullberg, C. & Brunnerberg, E. (2007). Vinjettmetoden som verktyg i studier av välfärdsprofessioner. I Brunnerberg, E. & Cedersund, E. (red.) *Välfärdsolitik i praktiken. Om perspektiv och metoder i forskning*. Århus: Universitetsförlag., ss. 175–196.
- Kullberg, C., Skillmark, M., Hertz, M., Fäldt, J. & Wallroth, V. (2012). Genus och kön som grund för konstruktioner av kvinnors och mäns sociala problem. I Kullberg, C., Hertz, M., Fäldt, J., Wallroth, V. & Skillmark, M. (red.) *Genus i socialt arbete*. Malmö: Liber, ss. 35–71.

- Labov, W. & Waletzky, J. (1967). Narrative analysis: oral versions of personal experience. I Helm, J. (red.) *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle: University of Washington Press, ss. 12–44.
- Larsson, S. & Sjöblom, Y. (2010). Perspectives on narrative methods in social work research. *International Journal of Social Welfare*, 19(3), 272–280.
- Lindberg, E. (2006). *Kulturella konstruktioner av offerskap och aktörskap i könsrelaterat våld. En analys av självmordsprocesser hos våldsutsatta kvinnor*. Eslöv: Förlags AB Gondolin.
- Lindgren, M. (2004). *Brottsoffer i rättsprocessen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. Diss. Stockholms universitet. Stockholm: Jure CLN AB.
- Lindgren, M., Pettersson, K.-Å. & Häggglund, B. (2001). *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Stockholm: Jure CLN AB.
- Lindgren, S. & Lundström, R. (2010). *Ideala offer, och andra. Konstruktioner av brottsutsatta i medier*. Malmö: Gleerups utbildning AB.
- Ljungwald, C. (2011). *The Emergence of the Crime Victim in the Swedish Social Services Act*. Diss. Stockholms universitet. Stockholm: Univ.
- Ljungwald, C. & Svensson, K. (2007). Crime victims and the social services – Social workers' viewpoint. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 8(2), 138–156.
- Loseke, D. R. (2001). Lived Realities and Formula Stories of “Battered Women”. In Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (red.) *Institutional Selves*.

Troubled Identities in a Postmodern World. Oxford: Oxford University Press, ss. 107–126.

Loseke, D. R. (2003). *Thinking About Social Problems*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

Lundström, T. (2004). *Teorier om frivilligt socialt arbete. En diskussion om forskningens läge och organisationernas framtid*. (Sköndalsinstitutets skriftserie: 7). Stockholm: Sköndalsinstitutets forskningsavdelning.

Lundström, T. & Svedberg, L. (1998). Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2–3, 106–127.

Löfstrand, C. H. (2009a). Understanding victim support as crime prevention work: the construction of young victims and villains in the dominant crime victim discourse in Sweden. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 10(2), 120–143.

Löfstrand, C. H. (2009b). Supporting young crime victims: discursive environment and formula narratives. *Journal of Youth Studies*, 12(6), 711–729.

Löfstrand, C. H. (2012). Brottsofferstöd som brottsprevention – riskprofilering och offret som förövare. I Heber, A., Tiby, E. & Wikman, S. (red.) *Viktimologisk forskning. Brottsoffer i teori och metod*. Lund: Studentlitteratur, ss. 361–379.

Maier, S. L. (2012). Sexual assault nurse examiners' perceptions of the revictimization of rape victims. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(2), 287–315.

- Mead, G. H. (1976). *Medvetandet, jaget och samhället. Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos Förlag.
- Meeuwisse, A. & Sunesson, S. (1998). Frivilliga organisationer, socialt arbete och expertis. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2–3, 172–193.
- Mendelsohn, M. & Sewell, K. (2004). Social attitudes towards traumatized men and women: a vignette study. *Journal of Traumatic Stress*, 17(2), 103–111.
- Morgan, D. L. (1997). *Focus Groups as Qualitative Research*. 2. uppl., Newbury Park: Sage Publication.
- Myers, G. (1998). Displaying opinions: topics and disagreement in focus groups. *Language in Society*, 27(1), 85–111.
- Mösken, G., Dick, M. & Wehner, T. (2010). Wie frei-gemeinnützig tätige Personen unterschiedliche Arbeitsformen erleben und bewerten: Eine narrative Grid-Studie als Beitrag zur erweiterten Arbeitsforschung. *Arbeit*, 19(1), 37–52.
- Nelson, H. L. (2001). *Damaged Identities, Narrative Repair*. London: Cornell University Press.
- Nilsson, B. (2003). *Brottsoffer. Offerskapets innebörder och villkor i en (o)säkerhetskultur*. Umeå: Boréa.
- O’Toole, M. (2013). *Control, Identity and Meaning in Voluntary Work: the Case of Royal National Lifeboat Institution*. Diss. University of Warwick. Warwick: Univ.

Patterson, W. (2008). Narratives of events: Labovian narrative analysis and its limitations. In Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. (red.) *Doing Narrative Research*. London: Sage Publication, ss. 22–40.

Petersson, B. (1983) "Den farliga underklassen". *Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige*. Diss. Umeå universitet. Umeå: Univ.

Phoenix, A. (2008). Analysing narrative contexts. In Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. (red.) *Doing Narrative Research*. London: Sage Publication, ss. 64–77.

Piuva, K. (2005). *Normalitetens gränser. En studie om 1900-talets mentalhygieniska diskurser*. Diss. Stockholms universitet. Stockholm: Univ.

Qvarsell, R. (1991). *Vårdens idéhistoria*. Stockholm: Carlssons förlag.

Qvarsell, R. (1993). Vålgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete – en historisk översikt. I Socialtjänstkommittén (red.) *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*. (SOU 1993:82). Stockholm: Allmänna Förlaget, ss. 217–241.

Rapley, T. (2004). Interviews. I Seale, C., Silverman, D., Gubrium, J. & Gobo, G. (red.) *Qualitative Research Practice*. London: Sage Publication, ss. 15–33.

Riessman, C. K. (1990). Strategic uses of narrative in the presentation of self and illness: a research note. *Social Science and Medicine*, 30(11), 1195–1200.

Riessman, C. K. (1997). Berätta, transkribera, analysera: En metodologisk diskussion om personliga berättelser i samhällsvetenskaper. I Hydén, L.-C. & Hydén, M. (red.) *Att studera*

berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv. Stockholm: Liber, ss. 30–62.

Riessman, C. K. (2002). Analysis of personal narratives. I Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (red.) *Handbook of Interview Research: Context and Method.* Thousand Oaks, California: Sage publications, ss. 695–710.

Riessman, C. K. (2003). Performing identities in illness narratives: Masculinity and multiple sclerosis. *Qualitative Research*, 3(1), 5–33.

Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences.* New York: Sage Publication.

Riessman, C. K. & Quinney, L. (2005). Narrative in social work: a critical review. *Qualitative Social Work*, 4(4), 391–412.

Robertson, A. (2005). Narrativanalys. I Bergström, G. & Boréus, K. (red.) *Textens mening och makt.* Lund: Studentlitteratur, ss. 219–262.

Ryding, A. (2001). Tiden som retorisk resurs – om brottsofferjourners gränssättningar. I Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) *Det motspänstiga offret.* Lund: Studentlitteratur, ss. 155–182.

Ryding, A. (2005). *Välviljans variationer: moraliska gränsdragningar inom brottsofferjouren.* Diss. Lunds universitet. Lund: Univ.

Rypi, A. (2012). Not afraid at all? Dominant and alternative interpretative repertoires in discourses of elderly on fear of crime. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 13(2), 166–180.

Sahlin, I. (2001). Förbjudna rum. I Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) *Det motspänstiga offret.* Lund: Studentlitteratur, ss. 183–217.

Sahlin, I. (2004). Constructing victims and villains: unintended outcomes of contact prohibition orders. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 5(1), 85–107.

Salmon, F. & Riessman, C. K. (2008). Looking back on narrative research: An exchange. I Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. (red.) *Doing Narrative Research*. London: Sage Publication, ss. 78–86.

af Sandberg, A. & Ljungwald, C. (2012). Brottsofferjourens självbild, målgrupper och oberoende. I Heber, A., Tiby, E. & Wikman, S. (red.) *Viktimologisk forskning. Brottsoffer i teori och metod*. Lund: Studentlitteratur, ss. 317–340.

Schwabenland, C. (2006). *Stories, Visions and Values in Voluntary Organisations*. Hampshire: Ashgate.

SFS 2012:776. *Socialtjänstlag*.

SFS 2001:452. *Socialtjänstlag*.

SFS 2003:406. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*.

Silverman, D. (2007). *A Very Short, Fairly Interesting and Reasonably Cheap Book about Qualitative Research*. London: Sage Publication.

Silverman, D. (2011). *Interpreting Qualitative Data*. 4. uppl., London: Sage Publication.

Smith, M. J. (1998). *Social Science in Question*. London, Sage Publication.

Smithson, J. (2000). Using and analysing focus groups: limitations and possibilities. *International Journal of Social Research*, 3(2), 103–119.

Smolej, M. (2010). Constructing ideal victims? Violence narratives in Finnish crime-appeal programming. *Crime Media Culture*, 6(1), 69–85.

Squire, C. (2008). Experience-centred and culturally oriented approaches to narrative. I Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. (red.) *Doing Narrative Research*. London: Sage Publication, ss. 41–63.

Squire, C., Andrews, M. & Tamboukou, M. (2008). What is narrative research? I Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. (red.) *Doing Narrative Research*. London: Sage Publication, ss. 1–21.

Squire, C., Davies, M., Esin, C., Andrews, M., Harrison, B., Hydén, L.-C. & Hydén, M. (2014). *What is Narrative Research?* London: Bloomsbury.

Studer, S. & von Schnurbein, G. (2013). Organizational factors affecting volunteers: A literature review on volunteer coordination. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 24(2), 403–440.

Stödcentrum nordväst (2014). *Stödcentrum i Sverige*.
<http://www.stodcentrumnordvast.se/andra-stodcentrum-i-sverige/stodcentrum-i-sverige/> [2016–01–05]

Svedberg, L., von Essen, J. & Jegermalm, M. (2010). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin. Insatser i och utanför föreningslivet*. (Rapport till regeringskansliet). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Svensson, K. (2002). *Brottsofferjourer och stödpersoner. En kartläggning av brottsofferjourerna i Sverige 2002*. (Meddelande från Socialhögskolan 2002:2). Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.

Svensson, K. (2006). *Socialt arbete med brottsoffer: Sympati, empati och organisering*. Stockholm: Carlssons Förlag.

Svensson, K. (2007). Victim support in a changing welfare state. *Social Work & Society*, 5(2) 123–134.

Svensson, K. (2009). Identity work through support and control. *Ethics and Social Welfare*, 3(3), ss. 234–248.

Svensson, K. (2013). Varför fungerar det? Om betydelsen av förväntningar, institutioner och aktörer. I Linde, S. & Svensson, K. (red.) *Förändringens entreprenörer och tröghetens agenter. Människobehandlande organisationer ur ett nyinstitutionellt perspektiv*. Stockholm: Liber, ss. 73–89.

Swärd, H. (2014). Centralförbundet för Socialt Arbete – viktiga skeden och centrala händelser. I Swärd, H. (red.) *Centrala skeden, viktiga personer och stora frågor i CSA:s historia*. Malmö: Égalité, ss. 5–34.

Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(2), 65–93.

Tajfel, H. & Turner, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. I Austin, W. G. & Worchel, S. (red.) *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole, ss. 33–47.

Taylor, R. F. (2006). Rethinking voluntary work. *Sociological Review Monograph*, 54(1) 117–135.

Tham, H. (2001). Brottsoffrets uppkomst och framtid. I Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, ss. 27–45.

Thörn, K. (1995). Föreningen för Vägörenhetens Ordnande och Bostadsfrågan. I Taussi Sjöberg, M. & Vammen, T. (red) *På tröskeln till välfärd. Vägörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930*. Eslöv: Carlssons Förlag, ss. 129–151.

Thörn, K. (2014). Kvinnor, filantropi och CSA. I Swärd, H. (red.) *Centrala skeden, viktiga personer och stora frågor i CSA:s historia*. Malmö: Égalité, ss. 67–81.

Tilly, C. (1999). *Durable Inequality*. Berkeley: University of California Press.

Tilly, C. (2002). *Stories, Identities and Change*. Oxford: Rowman and Littlefield Publishers Inc.

Turner, J. C. & Reynolds, K. J. (2012). Self-categorization theory. I Van Lange, P. A. M., Kruglanski, A. W. & Higgins, E. T. (red) *Handbook of Theories of Social Psychology*. 2. uppl., Thousand Oaks, CA: Sage Publications, ss. 399–417.

Walklate, S. (2007). *Imagining the Victim of Crime*. London: Open University Press.

Wibeck, V. (2011). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. 2. uppl., Lund: Studentlitteratur.

Willig, C. (2001). *Introducing Qualitative Research in Psychology. Adventures in Theory and Method*. New York: Open University Press.

Wilson, J. (2012). Volunteerism research: a review essay. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41(2), 176–212.

Windebank, J. E. (2008). Volunteering and the gender division of labour: A Franco-British comparison. *Community, Work & Family*, 11(4), 457–473.

Wästerfors, D. (2001). Skylda inte, stoltsera inte – om affärsmäns varningar för bilstölder i Polen. I Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, ss. 242–264.

Åkerström, M. (1988). Att offra sig för offren. I Brottsförebyggande rådet (red) *Brottsoffer*. (Brå utredning 1988:1) Stockholm: Allmänna förlaget, ss. 67–108.

Åkerström, M. (1990). *Dilemman i frivilligjourer: exempler kvinno- och brottsofferjourer*. (Research reports from the Department of Sociology, Lund University). Lund: Sociologiska Institutionen.

Åkerström, M. (1995) *Brottsoffren i forskningen – en litteraturstudie*. (Kriminalvetenskapligt nätverk vid Lunds universitet. Research report 1995:4). Lund: Lunds universitet.

Åkerström, M. (2001). Annie – En motberättelse. I Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, ss. 265–281.

Åkerström, M., Burcar, V. & Wästerfors, D. (2011). Balancing contradictory identities: Performing masculinity in victim narratives. *Sociological Perspectives*, 54(1), 103–124.

Åkerström, M. & Sahlin, I. (red.) (2001). *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

Summary

Introduction

This thesis concerns supporters in Victim Support Sweden and the crime victims they work with. The first local victim support organizations were established in the 1980s and they spread over the country during the 1990s. In 2014, 90 active local victim support organizations were affiliated to Victim Support Sweden (Brottsofferjouren Sverige, 2015). Most of the work is performed by volunteers but about half of the local organizations have an employee who works with coordination. The work in Victim Support Sweden mainly concerns providing help and support to crime victims, while advocacy and preventive work has a less prominent role in the organization.

While the victim supporters choose their role, crime victims do not. To assign status as victim and perpetrator has been described as a dramatization of innocence and evil, where portraying the victim as completely innocent has the side effect of portraying the victim as passive and helpless. However, being able to claim a victim status is also connected to gains, in terms of both financial compensation and emotional support and compassion. Crime victims who choose to report the crime will have to present themselves and tell their story to a collective of representatives of society, for example the police, actors in the criminal justice system and medical staff. The victim supporters are part of this collective, but stand out as they are volunteers. Like the role as a crime victim, the role as a volunteer comes with ideals and norms to relate to. A prominent ideal is a classical philanthropic ideal, where the personal properties and moral virtues of the helper are ascribed great importance. However, the victim supporters share a short education which includes theories of crisis management and coping. Together with a wish to do good for others, this theoretical knowledge is often stressed when the victim supporters describe their role. As opposed to crime victims, the victim supporters form their role together as a group, and build a shared

social identity as victim supporters. Crime victims, and the manner in which they accept or reject support, are central for how the supporters can build their social identity as supporters.

The aim of the thesis is to further the understanding of how supporters and victims understand and present themselves, as supporters and crime victims, respectively. The thesis has four research questions:

1. How are a collective identity and the supportive role created and retained in Victim Support Sweden?
2. How are social categories such as gender and age understood in the practice of Victim Support Sweden, in relation to supporters and crime victims, respectively?
3. How does the supporters' understanding of crime victims interact with their collective identity making and self-presentation as supporters?
4. How is self-presentation performed in victim narratives and what possible variant features are present in the narratives?

The research questions are answered in four articles and the study relates to several research fields. Previous research on voluntary social work and victim support provides a contextualization for the work in Victim Support Sweden. Research on crime victims, primarily from the perspective of social constructionism, is used to understand the narratives of crime victims in context.

Method

The empirical material was collected in three steps. The first data collection was performed during 2009, and consisted of 12 focus groups with representatives from 12 strategically selected local victim support organizations. In all, 56 persons participated, 14 men and 42 women.

This division of gender mirrors the population of the organization at large rather well. The second data collection was performed during 2010 and 2011 and consisted of face-to-face interviews with persons who had been in contact with Victim Support Sweden after a crime. Five women and one man participated, all middle-aged or older. The third data collection was performed during 2011 and 2012 and consisted of new focus groups with the same local victim support organizations. This time, 57 persons, 12 men and 45 women, participated.

The material was analysed in two ways: thematically and through narrative analysis. Article 1 and 2 are based on thematic analysis of the focus group material. In Article 1, the second focus group was analysed with focus on collective identity in Victim Support Sweden and in Article 2, the first focus group material was analysed to unpack how the categories gender and age were used. Article 3 and 4 were based on narrative analysis, applied to focus group material in Article 3 and to the interviews with crime victims in Article 4. Both were focused on self-presentation.

The thematic analyses were performed in several steps to enable an overview of a large amount of material and a deeper analysis of selected parts. The narrative analyses were a detailed analysis of fairly small amount of material, with focus on the narrators' self-presentation. The material was coded according to Labov and Waletzky's (1967) model for event narratives, focusing on narratives about actual events.

Theoretical framework

The theoretical framework is a combination of theories that have some common ground in their approach to the study of collective identity making. That we, as human beings, understand ourselves and others through categorization and comparison has been a point of departure for the thesis. Taking a sociological perspective, drawing on the ideas of Mead (1976), Jenkins (2008), Tilly (1999, 2002) and Goffman (2007), has provided a framework to understand the importance of the gaze of "the other" and the power relations that make some "others" more

influential than others. Taking a psychological perspective, by using social identity theory (Tajfel, 1974; Tajfel & Turner, 1979) and self-categorization theory (Turner & Reynolds, 2012), has provided a framework to understand the processes through which social identities develop, where individuals and groups actively negotiate and test their cognition and conceptions against what can be observed. Narrative theory has connections to both perspectives. An important theory used in the narrative analysis is Nelson's (2001) division between master narratives that are presented by dominant groups and reach a broad acceptance, counter narratives that are in direct opposition to master narratives and alternative narratives that offer an option to master narratives without addressing them directly. In the analysis, Christie's (1986) description of the ideal victim has been viewed as a form of master narrative for what a crime victim is. Using Nelson's model shows how power relations can be both challenged and conserved through narration. Narratives that function to create a positive social identity for one group can, when they are spread and retold, affect the ability of other groups to define themselves.

Results

Three of the research questions and three articles address the perspective of the supporter on what it means to be a supporter. The first of these questions, "How are a collective identity and the supportive role created and retained in Victim Support Sweden?", is answered in Article 1. The article shows that the ideals for a good helper in Victim Support Sweden are very clear and consistent at all levels of the organization. The ideal is summarized as an ordinary, slightly professional, wise and unpretentious person. When the supportive role and collective identity are formed, a balancing act between being more "ordinary" than a professional helper, like a psychologist or social worker, but more professional and knowledgeable than an ordinary person.

The second research question, "How are social categories such as gender and age understood in the practice of Victim Support Sweden, in

relation to supporters and crime victims, respectively?”, is answered in Article 2. Here, supporter–crime victim is understood as a categorical pair, together with man–woman and young–old. The results show that supporters are connected to strength and stability, while crime victims are predominantly connected to weakness. The conceptions of supporters and victims affect how gender and age are understood, and these categories are ascribed different connotations depending on whether they are connected to supporters or to crime victims. This is clearly expressed through the image of the older woman. Both female gender and old age are considered weakening categories when connected to crime victims, while old age is connected to wisdom and female gender to motherliness. The older woman is presented as an ideal helper who is wise, maternal and appreciated by all crime victims. This image is similar to the ideal of the ordinary, slightly professional, wise and unpretentious helper, but wisdom is now given an age and the natural ability to care for others is given a gender. In this way, the image of the ideal supporter presented as an abstract phenomenon in Article 1 becomes more concrete in Article 2.

The third research question is “How does the supporters’ understanding of crime victims interact with their collective identity making and self-presentation as supporters?”. Having uncovered the image of the ideal supporter, the next step is to investigate how it affects the image of those who are to be helped. Articles 1–3 provide different pieces of the picture. In Article 1, we can see how the understanding of crime victims is affected by the supporters’ view of their own role. Crime victims are given the role of people in need of help, support and flexibility in relation to individual, psychological needs. The relationship is presented by the supporters as asymmetric, with supporters who give and crime victims who receive support. In Article 2, it is shown how the understanding of crime victims and supporters interact in relation to gender and age. Young crime victims are presented as especially important to work with, and are described by the supporters as people who often take unnecessary risks due to poor judgment, naivety, or

impulsivity. This makes them less ideal victims (cf. Christie, 1986), but focusing on crime victims who can be presented in this manner strengthens the self-presentations of the supporters. The wise, mature supporter can be argued to have the most to offer to the naive and immature crime victim. Hence, they complement each other; the supporter has what the crime victim needs and the crime victim needs what the supporter is willing to deliver. In Article 3, focus is on the self-presentation of the supporter and the function of the presentation of crime victims in it. The analysis strengthens the helper ideal that has been presented in the previous articles, and also shows that the practical strategies to help can vary greatly, even though the ideals are more or less static. The supporters consistently present themselves as engaged, needed, competent and flexible. The supporters' presentation of crime victims bridges the gap between ideal and practice, where the needs and feelings of crime victims are interpreted so that they match the helping repertoire of the supporter. In this way, withdrawing from demanding crime victims or persisting in trying to interact with reluctant crime victims can be presented as the best way of helping.

The last research question, "How is self-presentation performed in victim narratives and what possible variant features are present in the narratives?", was answered in Article 4. Largely, crime victims presented themselves as citizens and their narratives were divided into two groups: the crime victim as an established citizen and the crime victim as an outsider. Reluctance to present oneself as weak was a reoccurring feature in all narratives, and consequently, they all differ from the image of the ideal victim (cf. Christie, 1986). The two groups differ mainly by the narrators' attitude towards the help society can offer, and towards the offender. The established citizens are positive to the victim supporter and most often also to other actors, such as police and insurance agents. Both known and unknown offenders are presented as clearly strange and deviant in these narratives. Those presenting themselves as outsiders indicate a distance to the victim supporter and other officials and most often, they only want support from their friends and family. The offender

is presented as more understandable and familiar in these narratives, though not as sympathetic.

When the results based on the perspective of the supporter are put together, an image of the supporter as an ordinary, slightly professional, wise and unpretentious person who is also needed, engaged and flexible. The ideal supporter is embodied most clearly by the older woman. The supporters present crime victims in a way that strengthens the social identity of the supporter, both in general discussions and in narrative form. When the stories of crime victims are added, the picture becomes more complex. While crime victims are the most important group of “others” in the self-presentation of victim supporters, the supporters are given a role as representatives of society in the narratives of crime victims, sometimes prominent ones and sometimes less prominent. While the supporters mainly relate to crime victims and other actors working with crime victims in their self-presentation, the role of the offender and the role of the supporter are clearly contrasted in the narratives of the crime victims. Approaching and accepting the supporter requires a pronounced distance to the offender.

This thesis contributes to research on crime victims and victim support in several ways. One important finding is that the supporters’ conceptions of crime victims are tightly connected to their collective identity making. The results point to a stable and consistent idea of who the ideal helper is, and shows how this ideal affects the ways in which supporters understand and interact with crime victims. Another important contribution is that weakness, which is traditionally connected to “crime victim” as a concept, can be understood in new ways.

A last result worth noting is that the work performed in Victim Support Sweden seems to be more important to the supporters than to the crime victims. When crime victims who come into contact with the organization accept a victim identity, it is only for a short period of time, and an explicit goal with the support is that the crime victim should leave the victim identity behind. The identity of a supporter seems to be more

lasting and highly prioritized. A likely explanation is that it is shared with others, and thus strengthened by the social ties that are connected to it.

Crime victims with modest needs for support are seldom visible in victimological research, which is more often focused on groups of crime victims who have been exposed to especially severe crimes and/or have special needs for help and support. One could, rightfully, claim that victims of especially severe crimes are particularly important to study but nevertheless, this overrepresentation leads to a risk that findings with relevance only for groups exposed to especially severe crimes are generalized to crime victims in general. It is therefore of great importance that crime victims who perceive the crime as a relatively small part of life, and the people who provide these crime victims with help and support, are made visible.

Bilaga 1. Intervjuguide, fokusgrupper 1

- ❖ Presentation
- ❖ Något allmänt om arbetet
 - Organisering (Vad gör ni? Arbetsfördelning?)
 - Stöd i arbetet (Handledning eller motsvarande?)
- ❖ Hur ser ni på behov?
- ❖ Vad är viktigt?
- ❖ Behov utifrån resurser vs. behov utifrån person
- ❖ Vem har behov av jouren?
- ❖ Vem har inte behov av jouren?
- ❖ Vinjetterna
 - Hur känner den här personen sig?
 - Vad har hon/han för behov?
 - Hur bemöter man den här personen på ett bra sätt?
- ❖ Kändes fallen relevanta? Har vi missat något?
- ❖ Jourernas förutsättningar
- ❖ Vad är svårt?
 - Vilka fall?
 - Vilka andra hinder/problem finns?

Bilaga 2. Vinjetter

Vinjett 1, Stina/Svante

Stina Karlgren, 72 år, är nybliven änka och bor ensam kvar i det stora huset. När hon under julhelgen har besök av sin dotter och hennes man försvinner flera av makens värdesaker: guldklocka, slipsnålar, manschettknappar m.m. Hon vet att dottern och svärsonen länge haft ont om pengar och frågar dottern om värdesakerna, när hon nekar till att ha tagit dem polisanmäler Stina stölden.

Svante Karlgren, 72 år, är nybliven änkling och bor ensam kvar i det stora huset. När han under julhelgen har besök av sin dotter och hennes man försvinner flera av hustruns guldsmycken. Han vet att dottern och svärsonen länge haft ont om pengar och frågar dottern om smyckena, när hon nekar till att ha tagit dem polisanmäler han stölden.

Stina Karlgren, 22 år, har nyligen förlorat sina föräldrar i en olycka, och bor ensam kvar i det stora föräldrahemmet. När hon under julhelgen har besök av sin syster och hennes man försvinner flera av mammans guldsmycken. Hon vet att systern och svågern länge haft ont om pengar och frågar henne om smyckena, när hon nekar till att ha tagit dem polisanmäler Stina stölden.

Svante Karlgren, 22 år, har nyligen förlorat sina föräldrar i en olycka, och bor ensam kvar i det stora föräldrahemmet. När han under julhelgen har besök av sin syster och hennes man försvinner flera av mammans guldsmycken. Han vet att systern och svågern länge haft ont om pengar och frågar henne om smyckena, när hon nekar till att ha tagit dem polisanmäler han stölden.

Vinjett 2, Ulrika/Olof

Ulrika Strömberg, 64 år, var på väg hem genom centrum på lördagsnatten efter att ha suttit barnvakt åt sina barnbarn, när några okända män attackerade henne, slog ned henne och tog hennes handväska.

Olof Strömberg, 64 år, var på väg hem genom centrum på lördagsnatten efter att ha suttit barnvakt åt sina barnbarn, när några okända män attackerade honom, slog ned honom och tog hans plånbok och mobiltelefon.

Ulrika Strömberg, 24 år var på väg hem genom centrum på lördagsnatten efter att ha suttit barnvakt åt sina syskonbarn när några okända män attackerade henne, slog ned henne och tog hennes handväska.

Olof Strömberg, 24 år, var på väg hem genom centrum på lördagsnatten efter att ha suttit barnvakt åt sina syskonbarn, när några okända män attackerade honom, slog ned honom och tog hans plånbok och mobiltelefon.

Vinjett 3, Hanna/Hans

Hanna Persson, 61 år, bodde på härbärke eftersom hon inte hade någonstans att ta vägen. En kväll när hon stod utanför härbärgen och väntade på att det skulle öppna blev hon misshandlad av några personer hon aldrig hade sett tidigare.

Hans Persson, 61 år, bodde på härbärke eftersom han inte hade någonstans att ta vägen. En kväll när han stod utanför härbärgen och väntade på att det skulle öppna blev han misshandlad av några personer han aldrig hade sett tidigare.

Hanna Persson, 25 år, bodde på härbärke eftersom hon inte hade någonstans att ta vägen. En kväll när hon stod utanför härbärgen och väntade på att det skulle öppna blev hon misshandlad av några personer hon aldrig hade sett tidigare.

Hans Persson, 25 år, bodde på härbärke eftersom han inte hade någonstans att ta vägen. En kväll när han stod utanför härbärgen och väntade på att det skulle öppna blev han misshandlad av några personer han aldrig hade sett tidigare.

Vinjett 4, Christina/Christer

Christina Hedlund, 75 år, är på trav och har spelat bort nästan alla sina pengar. Det enda hon har kvar är en femtiolapp⁶ till taxi. När hon skall betala taxin märker han att plånboken är borta.

Christer Hedlund, 75 år, är på trav och har spelat bort nästan alla sina pengar. Det enda han har kvar är en femtiolapp till taxi. När han skall betala taxin märker han att plånboken är borta.

Christina Hedlund, 25 år, är på trav och har spelat bort nästan alla sina pengar. Det enda hon har kvar är en femtiolapp till taxi. När hon skall betala taxin märker han att plånboken är borta.

Christer Hedlund, 25 år, är på trav och har spelat bort nästan alla sina pengar. Det enda han har kvar är en femtiolapp till taxi. När han skall betala taxin märker han att plånboken är borta.

⁶ Vid uppläsning av denna vinjett insåg vi att "en femtiolapp" var en låg summa för taxiresa och ändrade det muntligt till en hundralapp i samtliga fokusgrupper.

Vinjett 5, Nina/Niklas

Nina Nilsson, 63 år, hade besök av vänner. De festade långt in på natten. Nina vet inte riktigt hur länge vännerna stannade, hon somnade i soffan medan alla var kvar. När hon vaknade var vännerna borta. Hon såg då att hennes stereo, TV och video också var borta och konstaterade att någon av hennes "vänner" hade bestulit henne.

Niklas Nilsson, 63 år, hade besök av vänner. De festade långt in på natten. Niklas vet inte riktigt hur länge vännerna stannade, han somnade i soffan medan alla var kvar. När han vaknade var vännerna borta. Han såg då att hans stereo, TV och video också var borta och konstaterade att någon av hans "vänner" hade bestulit honom.

Nina Nilsson, 23 år, hade besök av vänner. De festade långt in på natten. Nina vet inte riktigt hur länge vännerna stannade, hon somnade i soffan medan alla var kvar. När hon vaknade var vännerna borta. Hon såg då att hennes stereo, TV och video också var borta och konstaterade att någon av hennes "vänner" hade bestulit henne.

Niklas Nilsson, 23 år, hade besök av vänner. De festade långt in på natten. Niklas vet inte riktigt hur länge vännerna stannade, han somnade i soffan medan alla var kvar. När han vaknade var vännerna borta. Han såg då att hans stereo, TV och video också var borta och konstaterade att någon av hans "vänner" hade bestulit honom.

Vinjett 6, Anna/Anders

Anna Ström, 66 år, har alltid varit den som bestämt och styrt i familjen, inte minst över maken. Sedan hon gått i pension och sitter hemma hela dagarna har hennes make blivit allt elakare mot henne. När hon inte gör som han säger brukar han ge henne en örfil.

Anders Ström, 66 år, har alltid varit den som bestämt och styrt i familjen, inte minst över hustrun. Sedan han gått i pension och sitter hemma hela dagarna har hans hustru blivit allt elakare mot honom. När han inte gör som hon säger brukar hon ge honom en örfil.

Anna Ström, 26 år, har varit den som bestämt och styrt i parrelationen och i hemmet. Sedan hon blivit arbetslös och sitter hemma hela dagarna har hennes sambo blivit allt elakare mot henne. När hon inte gör som han säger brukar han ge henne en örfil.

Anders Ström, 26 år, har varit den som bestämt och styrt i parrelationen och i hemmet. Sedan han blivit arbetslös och sitter hemma hela dagarna har hans sambo blivit allt elakare mot honom. När han inte gör som hon säger brukar hon ge honom en örfil.

Bilaga 3. Intervjuguide, individuella intervjuer

Sammanfattning av vad vi pratat om innan

- 1) Kan du berätta lite mer om hur det var när du kom i kontakt med jouren första gången?
 - Var befann du dig (tankar, känslor, önskemål)
 - Andra kontakter/nätverk
 - Hur fungerade samtalet?
 - Ville du prata med dem igen, varför (inte)?

- 2) Sen prata ni igen/träffades ni. Hur tyckte du det var? (Om flera samtal)
 - Var det som du trodde efter första samtalet? På vilket sätt?

- 3) När ni hade avslutade, kändes det bra?
 - Hade du fått vad du behövde? Om något saknades, vad?
 - Har du hämtat stöd från andra håll efter det?
 - Skulle du kunna kontakta dem igen?

- 4) Tror du att du fick rätt stödperson?
 - Fanns det något som gjorde att det fungerade bra mellan just er?
 - Fanns det något som gjorde att det inte fungerade bra mellan just er?

- 5) Efter din kontakt med jouren, vad tycker du är viktigt hos en bra stödperson?
- Hade/gjorde din stödperson något som du tycker det är bra att en stödperson har/gör?
 - Hade/gjorde din stödperson något som du tycker det är viktigt att en stödperson inte har/gör?
 - Saknades något?
- 6) Vad tänker du, utifrån dina erfarenheter, att brottsofferjouren fyller för funktion?
- Vad skulle du säga att jouren är bra resp. dåliga på att arbeta med? (behov, personer, reaktioner, brott)
 - Vad har de för för- och nackdelar jämfört med alternativ du varit i kontakt med eller har en bild av? (kolla innan om jag vet att de har haft andra kontakter)

Bilaga 4. Intervjuguide, fokusgrupper 2

- 1) Sammanfattning av delstudie 1 (5 min)
- 2) Sammanfattning av delstudie 2 (5 min)
- 3) Öppen diskussion
- 4) Hur arbetar ni för att möta dessa olika förväntningar?
Vad kan/vill ni göra?
- 5) Hur ser idealet ut?